

**A KAP-REFORM VÁRHATÓ HATÁSAI
A MEZŐGAZDASÁGI ÜZEMEK
TERMELÉSÉRE ÉS A FÖLDHASZNÁLATI
VISZONYOKRA**

**Budapest
2006**

Kiadja:

az Agrárgazdasági Kutató Intézet

Főigazgató:

Udovecz Gábor

Szerkesztőbizottság:

Dorgai László, Harza Lajos, Kamarásné Hegedűs Nóra (titkár), Kartali János,
Kapronczai István, Kovács Gábor, Popp József, Potori Norbert
Udovecz Gábor

Készült:

A Vidékfejlesztési Igazgatóság
Pénzügypolitikai Osztályán

Szerző:

Kovács Gábor

Opponensek:

Farkasné dr. Fekete Mária, tanszékvezető egyetemi docens
SZIE GTK, Közgazdaságtani Intézet, Mikroökonómia Tanszék

Dr. Halmai Péter, tanszékvezető egyetemi tanár
SZIE GTK, Vezető- és Továbbképző Intézet, Piacgazdaságtani Tanszék

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
1. A 2003. évi KAP-reform főbb vonásai	7
1.1. A reform tartalmi elemeinek áttekintése	7
1.2. A támogatások leválasztásának megvalósítása a 2003. évi reformcsomagban	9
1.3. A reformintézkedések bevezetése az új tagországokban	13
2. A közvetlen támogatások termelésről történő leválasztásának hatásmechanizmusa	17
2.1. A fogalmak áttekintése	17
2.2. A leválasztás hatása a termelési szerkezetre	19
2.3. A leválasztás hatása a termelés intenzitására	23
2.4. A leválasztás és a kölcsönös megfeleltetés	24
2.5. A leválasztás és a közgazdasági keretfeltételek kölcsönhatása	25
3. A közvetlen támogatások leválasztásának várható hatásai	27
3.1. A támogatások átcsoportosulása az üzemtípusok között	28
3.2. Teljes vagy részleges leválasztás?	32
3.3. A termelési struktúra várható változásai az EU-15-ben	35
4. A támogatások hatása a piaci szereplők jövedelmére (átviteli veszteségek)	39
4.1. A támogatási jogosultságok forgalma	43
4.2. A földbérleti piac jellemzői Magyarországon	49
4.3. Lehetőségek az „átszivárgás” csökkentésére	51
Összefoglalás, javaslatok	53
Summary	59
Kivonat	65
Abstract	66
Irodalomjegyzék	67
Mellékletek	71
A sorozatban eddig megjelent tanulmányok	91

Bevezetés

Túl vagyunk Magyarország Európai Unió csatlakozásának második évfordulóján, több mint két éve annak, hogy a magyar mezőgazdaság számára az EU Közös Agrárpolitikájának szabályai és rendelkezései jelentik a fő igazodási pontot. Eltelt az átmenet jegyeit magán viselő 2004-es év és magunk mögött hagytuk a kiegyensúlyozottabb, ugyanakkor a strukturális gyengeségeinkre egyre inkább rámutató 2005-öt is. A közeli jövő azonban újabb kihívásokat és alkalmazkodási kényszereket rejteget.

A jelenlegi *egyszerűsített területalapú támogatási rendszer (Single Area Payment Scheme, SAPS)* csak átmeneti időre szól. Ennek leteltével – legkésőbb 2009. január 1-től – át kell térni a „luxemburgi határozat” néven is említett 2003-as reformcsomag keretében definiált *egységes támogatási rendszerre (Single Payment Scheme, SPS)*. Mivel az egyes reformintézkedések végrehajtása során a tagállamok számos választási lehetőséggel rendelkeznek, a legjobb megoldások megkeresése felelősségteljes és időigényes folyamat. Ezúttal célszerű lenne elkülölni a termelők és más érintettek hiányos felkészítéséből származó problémákat is.

A tanulmány célja – az Agrárgazdasági Kutató Intézet más kutatási programjaival párhuzamosan – a küszöbön álló változásokra történő előkészület támogatása.

A Közös Agrárpolitika (a továbbiakban: KAP) 2003. évi reformjának kulcsfontosságú eleme a támogatások függetlenítése a termeléstől (leválasztás, *decoupling*). A munka keretében megvizsgáljuk, hogy a leválasztott támogatások milyen módon működnek, illetve, hogy a leválasztás hogyan gyakorol hatást a termelési szerkezetre, a termelés intenzitására, a területpihentetés mértékére és más tényezőkre. Számításokat végeztünk arra vonatkozóan is, hogy a fontosabb hazai üzemtípusok támogatásai miként módosulnak (csoportosítódnak át) az SPS bevezetése hatására. Ha nem is minden részletre kiterjedő vizsgálat alapján, de állást foglaltunk a támogatások teljes, illetve (az EU-rendelkezések által engedélyezett) részleges leválasztásának kérdésében is.

Az agrártámogatásokhoz kapcsolódó egyik legfontosabb probléma a jövedelemtranszfer hatékonyságával (*transfer efficiency*) függ össze. Az alacsony szintű hatékonyság, az átviteli veszteségek fellépése miatt a támogatások jelentős része nem a megcélzott termelőkhez kerül, hanem a vertikum mezőgazdasági termelést megelőző (ipari eredetű ráfordítások előállítás, eszközgyártás) vagy azt követő (kereskedelem, feldolgozás, fogyasztás) fázisaiban csapódik le. A támogatások függetlenítése a termeléstől elvileg változtathat ezen a helyzeten, mégpedig a gazdálkodók javára.

A tanulmány bemutatja az átviteli veszteségek keletkezésének közgazdasági hátterét és kiemelten vizsgálja a jövedelem-megoszlás problémáját a földhaszonbérleti piacon a gazdálkodók és a földtulajdonosok között. Mindenkit érdeklő kérdés, hogy az SPS-rendszer támogatásai a termelők, vagy – a növekvő földbérleti díjakon keresztül – a földtulajdonosok javát fogják-e szolgálni? Mindez megkülönböztetett hangsúlyt kap a reform azon intézkedése miatt, amely lehetővé teszi a támogatási jogosultságok és a termőföld elkülönült forgalmát. Tekintettel arra, hogy a földpiac, illetve a földbérleti piac a vizsgálatok meghatározó színterét képezi, bemutatjuk ennek legfontosabb általános és hazai jellemzőit is.

Amennyiben elfogadjuk, hogy az agrártámogatásoknak elsősorban a termelők jövedelemhelyzetének javítását kell szolgálniuk, akkor keresnünk kell a többi piaci szereplőhöz történő „átszivárgás” csökkentési lehetőségeit. Ezzel a kérdéssel a tanulmány befejező része foglalkozik.

Az elvégzett vizsgálatok eredményeként mód nyílik néhány következtetés levonására, illetve javaslat megfogalmazására, amelyek a tanulmány végén kaptak helyet.

1. A 2003. évi KAP-reform főbb vonásai

Az 1999 márciusában jóváhagyott és 2006-ig szóló *Agenda 2000* elnevezésű reformprogram féldős felülvizsgálata – mintegy a reform reformjaként – 2003 júliusában a KAP újabb jelentős módosításához vezetett. Attól lehetett ugyanis tartani, hogy az Agenda 2000 keretében definiált KAP a folyamatban levő globalizáció és liberalizáció követelményeinek nem tudna megfelelni, illetve a küszöbön álló „keleti bővülés” miatt finanszírozhatatlanná válna. A BSE-krízis és egy sor élelmiszerbotrány is a változtatás híveit erősítette.

A „luxemburgi határozat” néven is ismert 2003-as reformcsomag lényege abban áll, hogy számos közvetlen jövedelemtámogatást egy **átfogó, a termeléstől nagyrészt független egységes támogatási rendszerbe**¹ vontak össze és kötelező **kölcsönös megfeleltetési követelményeket** (környezetvédelmi és élelmiszerbiztonsági előírásokat) vezettek be. Utóbbiak betartása nemcsak a támogatások folyósításának feltétele, hanem egyúttal hozzájárul azok társadalmi elfogadhatóságának biztosításához is. Ezen kívül több ágazatban **módosították a piaci rendtartás szabályait**. Egyes reformintézkedések végrehajtása során **a tagállamok jelentős játéktérrel (önálló döntési lehetőséggel) rendelkeznek**.

1.1. A reform tartalmi elemeinek áttekintése

Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának reformjáról szóló luxemburgi határozat az *1. mellékletben* felsorolt rendeletekben realizálódik (12 tanácsi és 18 bizottsági rendelet). Az **alaprendeletet** a Tanács **1782/2003/EK rendelete** (2003. szeptember 29.) képezi a KAP keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról.

A reform fontosabb ún. horizontális (ágazatokat átfogó) elemei a következők:

- **A támogatások leválasztása a termelésről (decoupling)**

A reform életbelépése után a támogatások nagy része nem függ attól, hogy az üzem milyen terméket, mekkora területen, mekkora mennyiségben állít elő. A támogatások összegét egy korábbi referencia-időszakban fennálló jogosultságok figyelembevételével határozzák meg és az összeg alanyi jognon jár a termelőknek. A leválasztás 2005. január 1-én lépett életbe.

A leválasztás mértéke ugyanakkor kompromisszumokat tükröz, nem éri el a Bizottság korábbi javaslatában megcélzott szintet. A tagországoknak a GOFR-növények esetében, valamint a marhahús, a juh és a kecske ágazatokban lehetőségük nyílik a kapcsolt támogatások részleges fenntartására is. Sőt bizonyos ágazatoknál (például burgonyakeményítő, rizs) maga a bizottsági javaslat sem törekedett a teljes leválasztásra.

¹ Innen a megreformált támogatási rendszer angol eredetű rövidítése SPS (Single Payment Scheme, magyarul: egységes [esetleg: összevont] támogatási rendszer). A tanulmányban megkíséreltem következetesen alkalmazni **az idevágó uniós joganyagok hivatalos magyar nyelvű fordításában használt magyar elnevezéseket**, annak ellenére, hogy ezek nem feltétlenül találkoznak a szakmai közvélemény teljes egyetértésével. Az SPS-re vonatkozóan például használatos az 'összevont területalapú támogatás' elnevezés is.

- **Kölcsönös megfeleltetés (cross compliance)**

A közvetlen támogatások folyósítása környezeti, állatvédelmi és minőségi standardok betartásához kötött. Emellett az üzem teljes mezőgazdasági területén fenn kell tartani a helyes mezőgazdasági és környezeti állapotot.

- **A támogatások modulációja/degressziója**

A közvetlen támogatások összege 2005-től kezdve fokozatosan csökken, kezdetben 3 százalékkal, majd 2006-ban 4 százalékkal, illetve 2007-2013 között évi 5 százalékkal. A megtakarítás a vidékfejlesztési intézkedések (a KAP 2. pillére) támogatására csoportosítódik át. A csökkentés nem a vonatkozik a támogatások első 5000 eurójára.

További fontosabb reformintézkedések:

- **A gabonapiaci rendtartás módosítása**

A gabona intervenciós ára változatlan marad (101,31 euró/t), de az intervenciós ár havi növekménye a felére csökken (0,46 euró/tonnára 0,92 helyett). A rozs intervenciós felvásárlása – a növekvő készletek és a fokozódó értékesítési nehézségek miatt – a 2004/05-ös gazdasági évtől megszűnik.

- **A tejszíni rendtartás módosítása**

2004 és 2008 között a vaj intervenciós ára összesen 25 százalékkal csökken ($3 \times 7\%$ és $1 \times 4\%$). A sovány tejpor árcsökkenése összesen 15 százalék lesz ($3 \times 5\%$). Az árcsökkentések részleges kompenzációjaként közvetlen tejtámogatást vezetnek be 2004-ben 11,81 €/t, 2005-ben 23,65 €/t és 2006-tól 35,5 €/t összegben. A tejtámogatást 2007-től kötelezően be kell építeni az egységes támogatási rendszerbe, de ez – részben vagy egészben – már 2005-től lehetséges. A kvótamennyiségeknek – az Agenda 2000 keretében elhatározott – emelése egy évvel eltolódott (a 2006-2008-as időszakra). A vaj intervenciós felvásárlásának felső határa fokozatosan csökken (a 2004. évi 70000 tonnáról 2008-ban 30000 tonnára).

- **A cukorpiaci rendtartás módosítása²**

A fenntartható piaci egyensúly biztosítása érdekében 2006/2007-től kezdődően a cukor referenciaára négy év alatt 36%-kal csökken. A termelők átlagosan 64,2%-os kompenzációban részesülnek. Ez a támogatás beépül a mezőgazdasági üzemek egységes támogatási rendszerébe. Az új tagállamok azonban lehetőséget kapnak arra, hogy 2006 és 2008 között a kompenzációt elkülönített cukortámogatásként fizessék ki. A kvóta legalább 50%-át feladó országok esetében lehetőség van egy további, a bevételkiesés 30%-át lefedő, termeléshez kapcsolt kifizetés nyújtására legfeljebb öt éven keresztül. Az új feltételek mellett veszteségesé váló cukorgyárak leállítását egy 4 évig működő szerkezetátalakítási alap is megkönnyíti, amely segít megbirkózni a gyárbezárások társadalmi és környezeti hatásaival, illetve a leginkább érintett régiókban támogatja az új üzleti tevékenységek kialakulását.

² A cukorszektor reformjára vonatkozó előírásokat a Tanács 2006. február 20-i 318/2006/EK rendelete tartalmazza. A cukorreform következtében szükségessé vált az 1782/2003/EK tanácsi rendelet (a KAP-reform alaprendelete) módosítása, amely a Tanács 319/2006/EK rendelete (2006. február 20.) keretében történt meg.

1.2. A támogatások leválasztásának megvalósítása a 2003. évi reformcsomagban

A KAP-reform kulcsfontosságú eleme a **támogatások függetlenítése, leválasztása a termelésről**. A leválasztás mindenekelőtt azt jelenti, hogy a közvetlen támogatások nincsenek a termelés mennyiségéhez, vagy jellegéhez kötve. Hatására várható, hogy a termelők elsődlegesen a piac jelzéseire figyelnek, s azok alapján döntenek termelési szerkezetükről. Így a közvetlen támogatásoknak nem lesz termelésbefolyásoló szerepük. A leválasztás az előfeltétele annak is, hogy az európai agrártámogatások a WTO-tárgyalások keretében a „zöld dobozba”, tehát az engedélyezett (WTO-konform) támogatások csoportjába kerülhessenek.

A luxemburgi határozat a leválasztásnak az alábbi fő elemeit rögzíti:

- A támogatás alapvetően **alanyi jogon (jogi, illetve természetes személyhez kötötten) jár** annak a gazdálkodónak, aki a referencia-időszakban (2000-2001-2002) támogatásban részesült (a tej esetében a referencia-időpont az érintett év március 31-e). A támogatási jogosultság meghatározása az alábbiak szerint történik:
 - Kiszámításra kerül az üzemenkénti referenciaösszeg, amelyhez a referencia-időszakban támogatásban részesült hektárszám, állatlétszám és tejkvóta átlagát meg kell szorozni a rendeletben³ megadott támogatási összegekkel. (A rendeletben szereplő támogatási összegek figyelembe veszik azt a tényt, hogy néhány támogatást emeltek a referencia-időszak után, illetve emelni fognak az Agenda 2000 rendelkezéseinek megfelelően.) A referencia-összeg lényegében annak a támogatási összegnek felel meg, amelyet az üzem a 2000-2002. évek átlagában ténylegesen kapott (hozzáadva a tej-és a cukorrépa-támogatást, valamint levonva a moduláció következtében beálló csökkenést). Az egyes tagállamok esetében a referenciaösszegek végszáma nem haladhatja meg a rendeletben rögzített nemzeti felső határt.
 - Az előzőekben kiszámított referenciaösszeget el kell osztani az azt megalapozó hektárszám hároméves átlagával. A hányadosként kapott összeg a hektáronkénti támogatási jogosultság, amely a jövőbeni kifizetésekre feljogosítja tulajdonosát. A támogatási jogosultságok száma megegyezik a fent említett átlagos hektárszámmal (referenciaterület).
 - A **referenciaterület** tehát **tartalmazza a támogatott szántóföldi kultúrák területét, a pihentetett területet és a tömegtakarmány-termő területet**. Nem tartalmazza viszont az ültetvények⁴, a szántóföldi gyümölcs és zöldség, az étkezési burgonya, a cukorrépa továbbá az erdő területét, valamint a nem mezőgazdasági célra használt területet.A hektáronkénti támogatási jogosultság a kiindulási helyzetben egy adott gazdaság esetében a referenciaterület minden hektárjára vonatkozóan azonos összegű. Üzemenkénti nagysága viszont eltérő lesz attól függően, hogy az üzem milyen referenciahozamú régióhoz tartozik, mennyi támogatott állatot tartott, illetve, hogy az utóbbiakhoz mennyi tömegtakarmány-termő terület kapcsolódott.

³ A Tanács 1782/2003/EK rendelete (2003. szeptember 29.)

⁴ Az ültetvények fogalmába nem tartoznak bele a „többéves mezőgazdasági kultúrák” (pl. spárga, rebarbara, málna, szeder, ribiszke, köszméte, kanáriköles stb.).

- A továbbiakban a kedvezményezett gazdálkodónak a tulajdonában levő támogatási jogosultságok után évenként kifizetésre kerül a megállapított támogatási összeg, feltéve, hogy jogosultságonként 1 hektár támogatható területtel rendelkezik. **A támogatható terület a mezőgazdasági üzem szántóföldből és állandó gyeptől álló földterülete.** Nem tartozik a támogatható területhez az ültetvények és erdők területe, illetve a nem mezőgazdasági tevékenység céljára használt terület. Az adott évben nem használható fel a támogatási jogosultság „aktiválására” az a terület sem, amelyen étkezési burgonyát vagy szántóföldi zöldséget és gyümölcsöt termelnek.

A támogatások elnyerése szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a támogatható területen folyik-e termelés vagy sem, illetve, hogy milyen szántóföldi kultúrát termesztenek. Amennyiben a gazdálkodó több területtel rendelkezik, mint ahány jogosultsága van, ez nem növeli a támogatások összegét. Ellenkező esetben viszont a fölös támogatási jogosultságok felhasználatlanul maradnak. Amennyiben három év alatt sem sikerül felhasználni a jogosultságokat, azok bekerülnek a nemzeti tartalékba. A támogatások folyósításánál nem vizsgálják azt sem, hogy a kimutatott terület a referencia-időszakban az üzemhez tartozott-e, illetve, hogy akkor támogatásra jogosult kultúrákat termesztettek-e rajta. Egyedül az a mérvadó, hogy az adott évben mint saját tulajdonú vagy bérelt terület a támogatást kérelmező üzemhez tartozzon.

- **A támogatási jogosultság másik mezőgazdasági termelő javára átruházható** (ugyanazon tagállamon belül). Az eladás vagy bármely egyéb formában történő végleges átruházás történhet földterülettel együtt vagy anélkül is. (A mezőgazdasági termelő csak abban az esetben ruházhatja át támogatási jogosultságát földterület nélkül, ha támogatási jogosultságainak legalább 80%-át felhasználta legalább egy naptári évben. Ebből következik, hogy az SPS működésének első évében nem fordulhat elő a támogatási jogosultság adás-vétele egyidejű földforgalom nélkül. A jogosultság bérbeadása viszont mindenkor csak földdel együtt lehetséges. A tagállamok korlátozhatják a támogatási jogosultság átruházását vagy felhasználását úgy, hogy az csak a régió belül legyen megvalósítható.

A leválasztás eddigiekben tárgyalt jellemzői az ún. **standard** vagy **üzemsoros modell** keretében érvényesülnek. Lehetőség van azonban az egységes támogatási rendszer **regionális alkalmazására** is. Ez esetben a regionális szinten megállapított támogatási összeget felosztják a régió mezőgazdasági területére (kivéve az ültetvények területét), s a régió termelői egységesen ezt az összeget kapják meg minden hektár támogatható területük után. Az üzemsoros modell egyedileg meghatározott, „történelmi” alapokon nyugvó támogatásai helyett tehát **a régió minden gazdasága területegységre vetítve azonos összegű támogatáshoz jut.** Ez a korábban kialakult – nem feltétlenül igazságos – **támogatási arányokat lényegesen átrendezheti.** A regionális modell alkalmazása során különbséget lehet tenni a szántóterület (regionális szinten egységes), valamint a gyepterület (regionális szinten egységes) támogatása között. A regionális modellben is – az üzemsoros modellhez hasonlóan – évente igazolni kell a megfelelő méretű támogatható terület meglétét a jogosultságok aktiválásához.

A regionális modell szerint a támogatási jogosultság nem a 2000-2002 közötti referencia-időszak támogatásai alapján kerül meghatározásra, hanem **az egységes támogatási**

rendszer alkalmazásának első évében (2005 vagy – az EU-15, továbbá Szlovénia és Málta területén – legkésőbb 2007) **használt szántó- és gyepterület alapján.**

Az egységes támogatási rendszer két modelljében tehát vannak bizonyos eltérések

- a támogatásra jogosult terület (referenciaterület), illetve
- a támogatható terület (aktíváló terület)

között. Míg az első a támogatási jogosultságokat határozza meg, utóbbi a jogosultságok aktiválásához, tényleges használatához szükséges. Ezeket a területi kategóriákat az 1. táblázat segít értelmezni a két modellben.

1. táblázat

A támogatásra jogosult terület és a támogatható terület az üzemsoros, illetve a regionális modellben

Modelltípus	Üzemsoros modell	Regionális modell
Támogatásra jogosult terület	Mezőgazdasági terület kivéve: - ültetvények - erdő* - nem mezőgazdaságilag hasznosított terület - étkezési burgonya - szántóföldi zöldség, gyümölcs - cukorrépa	Mezőgazdasági terület kivéve: - ültetvények - erdő* - nem mezőgazdaságilag hasznosított terület
Támogatható terület (aktíváló terület)	Mezőgazdasági terület kivéve: - ültetvények - erdő* - nem mezőgazdaságilag hasznosított terület - étkezési burgonya - szántóföldi zöldség, gyümölcs	Mezőgazdasági terület kivéve: - ültetvények - erdő* - nem mezőgazdaságilag hasznosított terület

* Az erdő nem tartozik ugyan a mezőgazdasági területhez, de az egyértelműség kedvéért külön is megemlítjük.

Forrás: saját összeállítás

Az *üzemsoros modellben* nem jár támogatási jogosultság az étkezési burgonya, cukorrépa, zöldség és gyümölcs területe után. Az ettől eltérően hasznosított mezőgazdasági területtel megszerzett jogosultságok aktiválására azonban alkalmas a cukorrépa termőterülete. A többi említett kultúra területe nem használható fel a támogatási jogosultságok aktiválására.

A *regionális modellben* – az ültetvények kivételével – az üzem teljes mezőgazdasági területe jogosult támogatásra. Az aktiválást tekintve azonban az étkezési burgonya, szántóföldi gyümölcs és zöldség területére vonatkozóan speciális szabályozás érvényes. Ezen területek akkor alkalmasak a támogatási jogosultságok aktiválására, amennyiben az üzem az

említett kultúrákat történelmi adatokra alapozott egyedi kvóták alapján termeli. A regionális modellben ezért ún. „**megjelölt**” **támogatási jogosultságok** is vannak, amelyek étkezési burgonya, szántóföldi gyümölcs és zöldség termesztésével is aktiválhatók⁵. A „normális” támogatási jogosultságok viszont nem aktiválhatók az előbbi kultúrákkal.

Lehetőség van továbbá az üzemsoros és a regionális modell kombinálására is ún. **hibridmodellek** formájában. Az üzemsoros és a regionális modellek kombinációja alapvetően kétféle módon történhet. Egyrészt lehetséges, hogy bizonyos támogatásokat az üzemsoros, másokat a regionális modell alapján fizessenek ki (pl. az állattenyésztési támogatásokat az üzemsoros modell, a növénytermesztési támogatásokat a regionális modell alapján). Másrészt egy bizonyos támogatásfajta kifizetése is megosztható a két modell szerint (pl. a vágási támogatás 75%-át az üzemsoros modell, 25%-át pedig a regionális modell alapján folyósítják). Végül lehetséges az utóbbi két változat kombinációja is (pl. a tejtámogatást teljes egészében az üzemsoros modell alapján fizetik, a vágási támogatás folyósítását 75:25 százalékos arányban megosztják az üzemsoros és a regionális modell között, míg a szántóföldi növények támogatása kizárólag a regionális modell alapján történik). A hibridmodellek tehát nagy rugalmasságot biztosítanak a tagországok speciális igényeinek kielégítéséhez, de összességében igen bonyolulttá teszik a KAP támogatási rendszerét. Az egyes tagországok által választott megoldások főbb jellemzőit a 2. mellékletben mutatjuk be.

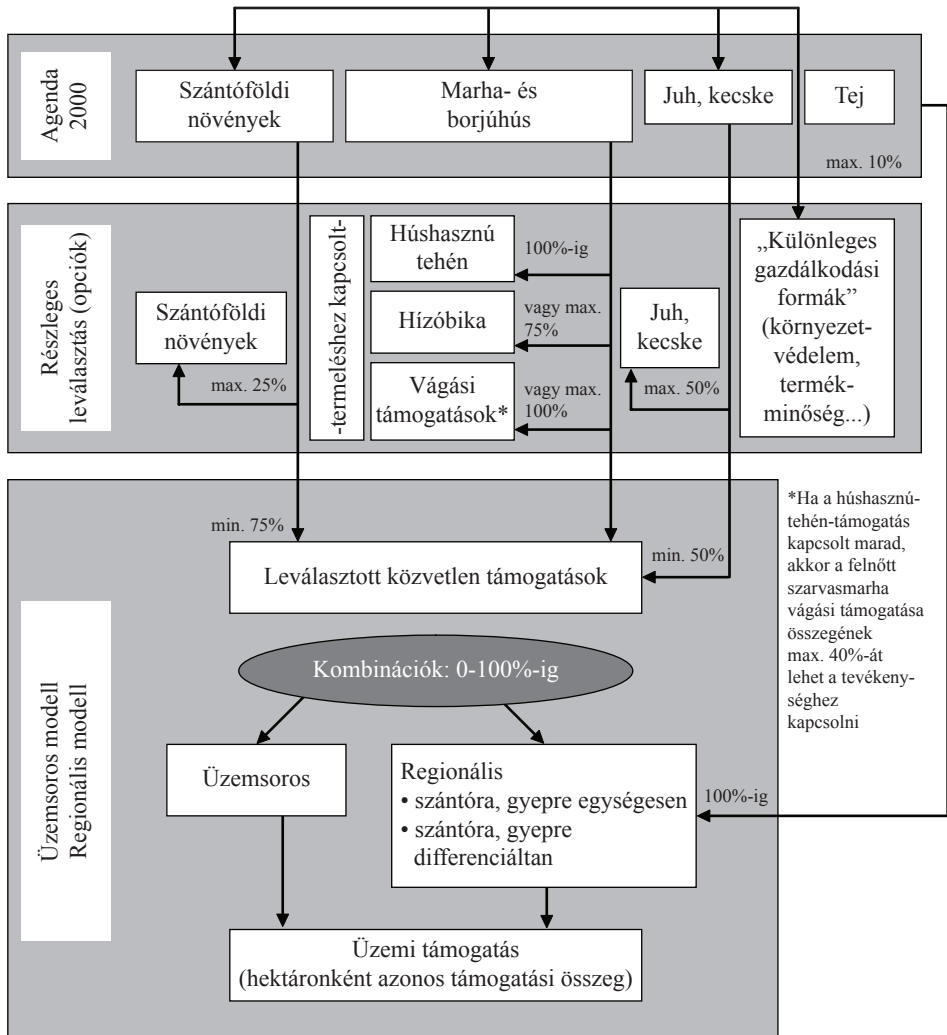
Az eddigiekben tárgyalt teljes leválasztás mellett a tagállamok – meghatározott támogatások esetében és meghatározott mértékig – dönthetnek a részleges leválasztásról is. A következő lehetőségek állnak fenn (lásd 1. ábra):

- Szántóföldi növények támogatása: a GOFR-növények utáni területalapú támogatások 25%-át lehet a termeléshez kapcsoltn kifizetni.
- Marha- és borjúhús támogatása esetében az alábbi opciók állnak rendelkezésre: 100%-ban *termeléshez kapcsolt maradhat* a borjúvágási támogatás és e mellett
 - a húshasznútehén-támogatás max. 100%-a és a felnőtt szarvasmarha vágási támogatás legfeljebb 40%-a, vagy
 - a felnőtt szarvasmarha vágási támogatás max. 100%-a, vagy
 - a speciális vágómarha-támogatást max. 75%-a.
- Juhok és kecskék támogatása: 50%-ban a termeléshez kapcsolható.

⁵ A „szántóföldi gyümölcs” kategória arra utal, hogy az illető gyümölcsfaj nem tartozik az ültetvények közé. Ellenkező esetben nem használható fel a támogatási jogosultságok aktiválására.

1. ábra

A közvetlen támogatások termelésről történő leválasztásának lehetőségei

Forrás: Bauernblatt, 2003. augusztus (idézi: Henning és mtsai [2004])

1.3. A reformintézkedések bevezetése az új tagországokban

Az új tagországok bizonyos eltérésekkel vezethetik be a reformokat. A szükséges módosításokat a Tanács 583/2004/EK rendelete (2004. március 22.) illesztette be a reform megvalósításának alapját képező 1782/2003/EK tanácsi rendeletbe. Újabb jelentős módosítást hozott a Tanács 319/2006/EK rendelete (2006. február 20.), amely nagyrészt a cukorpiaci reform intézkedéseinek megfelelő változtatásokat tartalmazta, de itt kapott helyet néhány, az SPS új tagállamokban történő bevezetését szabályozó további alapelv is.

A Csatlakozási Szerződés, illetve 1782/2003/EK tanácsi rendelet 143b. cikke lehetővé tette, hogy az új tagállamok átmenetileg az ún. egységes (más megnevezéssel: egyszerűsített) területalapú támogatási rendszernek (Single Area Payment Scheme, SAPS) megfelelően fizessék ki jogosult termelőknek az EU-forrásokból származó közvetlen jövedelemtámogatást.

Bár a magyar agrárirányítás kezdetben az Unió 2004-ben érvényes standard támogatási rendszerének bevezetését szorgalmazta, a **2003. szeptember 10-i kormányülésen viszont a SAPS bevezetéséről született döntés**. A döntésben feltehetően közrejátszott az a körülmény, hogy Magyarország – a korábbi késedelmek miatt – nem tudta volna határidőre kiépíteni a szükséges intézményrendszert, de voltak egyéb, az egyszerűsített rendszer mellett szóló érvek is (nagyobb terület után lehet támogatásokat fizetni; hasonló a később bevezetendő SPS-rendszerhez; nincs kötelező területpihentetés).

A SAPS alkalmazása esetén az egyes tagországokra megállapított közvetlen kifizetés összegét (a 2003. június 30-án jó mezőgazdasági állapotban tartott) mezőgazdasági hasznosítású területre vetítették, s minden hektár támogatásra jogosult terület azonos összegű szubvencióban részesült⁶.

A támogatásokat (a választott kifizetési rendszertől függetlenül) fokozatosan, egy előre meghatározott növekedési ütemnek megfelelően alkalmazzák: az új tagállamok 2004-ben a régiek támogatási szintjének 25%-át, 2005-ben 30%-át, 2006-ban 35%-át, 2007-ben pedig 40%-át kapják meg. Innen kezdve a támogatások szintje évi 10 %-ponttal nő, s 2013-ban éri el a 100%-ot.

Az új tagállamok a Bizottság engedélyével – saját nemzeti költségvetésük terhére a KAP rendszerében is támogatott ágazatokban – legfeljebb 30 százalékponttal kiegészíthetik a mezőgazdasági termelők részére nyújtott közvetlen kifizetéseket. Ez a kiegészítő nemzeti támogatás (top-up) a SAPS-támogatással együtt 2004-ben tehát a régi tagokra érvényes közvetlen kifizetési szint 55 százalékáig, 2005-ben ennek 60 százalékáig, 2006-ban pedig 65 százalékáig stb. terjedhet. A másik lehetőség szerint – a közösségi támogatásokkal már harmonizált szubvenciók esetében a 2003. évi szint 110 százalékáig történhet a kiegészítés. Magyarországon 2004-ben 6 állattenyésztési és 4 növénytermesztési jogcímre hirdettek meg **termeléshez kapcsolt kiegészítő támogatást**.

Az egyszerűsített területalapú támogatási rendszer 2006 végéig alkalmazható, de ezt az időpontot – az új tagállam kérésére – kétszer egy évvel meg lehet hosszabbítani. Ezalatt meg kell tenni a szükséges intézkedéseket az Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszer (IIER) létrehozására. (A SAPS működtetéséhez nem volt szükség az IIER teljes kiépítésére.) Az új tagállamok legkésőbb az alkalmazás utolsó évének augusztus 1-éig értesítik a Bizottságot a SAPS-alkalmazás megszüntetésére vonatkozó szándékukról, majd a Bizottság értékeli felkészültségüket. Az értékelés eredményeként a Bizottság engedélyezheti, hogy az új tagállam részt vegyen az SPS alapján történő közvetlen kifizetési rendszerben, illetve – ha a felkészültség nem megfelelő – előírhatja a SAPS meghosszabbított alkalmazását. **Amennyiben 2008 végéig nem sikerül teljesíteni az áttérés feltételeit a közös költségvetésből származó támogatások szintjét a 2008. évi 50 százalékon befagyasztják.**

⁶ Az EU-költségvetésből Magyarországnak járó 2004. évi közvetlen jövedelemtámogatás összege 305,81 millió € volt, amiből a 4,355 millió hektár kultúrállapotban tartott és támogatásra jogosult mezőgazdasági terület egy hektárjára – mint elméleti maximumösszeg – 70,22 € jutott.

Magyarországon (2006. április végéig) még nem született döntés az SPS-rendszerre történő áttérés módjáról és tervezett időpontjáról. Egy 2005 végén készült FVM tájékoztató anyag a 2006. év fontos feladatának nevezi az egységes támogatási rendszerre történő áttérés termelési szerkezetre gyakorolt hatásának elemzését és az áttérésre vonatkozó javaslat kidolgozását. Az áttérés legkésőbbi időpontja 2009. január 1. lehet, de a konkrét időpont kiválasztása – a közgazdasági megfontolásokon túl – függ az IIER megfelelő működésétől és a kölcsönös megfeleltetés teljesítésének lehetőségétől.

Az áttéréstől függetlenül azonban – ahogy erre a Bizottságtól származó nem hivatalos információk is utalnak – az egyszerűsített területalapú támogatási rendszert 2007-től (amikortól a régi tagországokban kötelező az SPS alkalmazása) nem lehet a 2004-2006 közötti időszakban megszokott módon alkalmazni. A Bizottság azonban „nem számított és ezért nem is készült arra, hogy az új tagállamok közül bármelyik 2007-ben és esetleg 2008-ban az egyszerűsített kifizetési rendszert fogja alkalmazni. A 2003. évi KAP-reform horizontális, illetve egyes termékpályák piacsabályozását érintő változtatásait az átmeneti időszak további két évére adaptáló jogszabályok hiányában egyelőre nem lehet megmondani, hogy a SAPS és a jelenlegi nemzeti kiegészítő támogatások 2007-ben és 2008-ban milyen formában vihetők tovább” (POTORI – UDOVECZ szerk. [2006]).

Az új tagállamokban az áttérés időpontjától az **egységes támogatási rendszernek csak a regionális modellje kerülhet alkalmazásra**, mivel azok mezőgazdasági termelői korábban nem részesültek közvetlen közösségi kifizetésekben és így nem rendelkeznek referenciákkal a 2000-2002. naptári évekre vonatkozóan. **A kevesebb mint 3 millió támogatható hektárral rendelkező új tagállamok egyetlen régióknak tekinthetők.** Lehetőség van azonban arra is hogy, az egységes területalapú támogatási rendszert alkalmazó új tagállamok – méretkorlátozás nélkül – egyetlen régióknak legyenek tekinthetők.

Az egyes mezőgazdasági termelők jogosultságainak száma az általuk **az egységes támogatási rendszer alkalmazásának első évében** művelt szántó és gyepterület hektárjainak számával lesz egyenlő. A támogatási jogosultságok aktiválására ugyanezen területek használhatók fel, de a szántóföldi gyümölcs és zöldségtermesztéssel, valamint étkezéshurgonya-termesztéssel hasznosított területek aktiválásra történő felhasználásához külön engedély szükséges, amit az említett kultúrák 2004. és/vagy 2005. évi termelése alapoz meg. Országosan a szántóföldi gyümölcs és zöldségtermesztéssel, valamint étkezéshurgonya-termesztéssel hasznosított és aktiválásra használt területek nagysága nem lehet több, mint a 2000-től 2002-ig terjedő hároméves időszak során nemzeti szinten az említett termékek termelésére használt átlagos hektárszám.

A közvetlen támogatási keret legfeljebb 3%-ából nemzeti tartalék képezhető. Ez arra szolgál, hogy a mezőgazdasági termelésbe belépő új termelők számára támogatási jogosultságokat lehessen biztosítani, illetve, hogy a termőterületek termelésből való kivonása megelőzhető legyen és/vagy az adott területen a mezőgazdasági termelőket sújtó különleges hátrányokat ellentételezzék. Az egységes támogatási rendszer alkalmazásának első évében különlegesen nehéz helyzetbe kerülő termelők is a nemzeti tartalékból kaphatnak plusz támogatási jogosultságokat. **Amennyiben az utóbb említett célra a 3%-os tartalék nem elegendő, a csökkentés mértéke meghaladhatja a 3%-ot.** A lényegében nem korlátozott nemzeti tartalék felhasználásával az új tagállamok bevezethetik az SPS **kvázi hibrid változatát**, amennyiben objektív ismérvek alapján (pl. korábban termeléshez kapcsolt, nem területalapú nemzeti kiegészítő támogatásban részesült a gazdaság) **üzem-specifikus többlet**

támogatási jogosultságokat osztanak ki. A nemzeti tartalék felhasználásával létrehozott jogosultságok nem ruházhatók át a kiutalásuktól számított öt éven belül.

A támogatási jogosultságot szerzett, de **támogatásra jogosult hektárokkal nem rendelkező mezőgazdasági termelők felmenthetők azon kötelezettség alól, hogy a jogosultságok számával megegyező támogatható hektárszámmal rendelkezzenek.** Ez azonban csak akkor lehetséges, ha az SPS-re való áttérés előtt meglévő állatállományuknak legalább 50%-át fenntartják (nagyállat-egységben kifejezve).

A SAPS rendszert alkalmazó új tagállamok a 2006., 2007. és 2008. évre vonatkozóan – objektív kritériumok alapján – **elkülönített cukortermelői támogatásban** részesíthetik a SAPS rendszer keretében támogatásra jogosult gazdákat. A cukortámogatás az új tagállamok számára teljes összegben jár, vagyis nincs alávetve a régi tagok támogatási szintjéhez fokozatosan közelítő növekedési ütemnek.

Az SPS-re történő áttéréssel – a bázisterületre vetítve – a 10%-os kötelező területpihentetés érvénybe lép. (A termelők jogosultságaik egy részét területpihentelési támogatás iránti jogosultság formájában kapják meg, amelyek csak akkor aktiválhatók, ha a megfelelő számú hektárt valóban pihentetik.) A kölcsönös megfeleltetés követelményei is teljes egészében hatályba lépnek.

2. A közvetlen támogatások termelésről történő leválasztásának hatásmechanizmusa

2.1. A fogalmak áttekintése

A **közvetlen támogatások** fogalma nem egységes a nemzetközi szakirodalomban. Amellett, hogy az elnevezések is különbözők lehetnek (közvetlen kifizetések, közvetlen jövedelemtámogatások, kompenzációs támogatások), tartalmi eltérések is bőven akadnak, mivel ezeket a támogatásokat más-más céllal, eltérő bázison, különböző összegben és időtartamra stb. folyósíthatják.

Ebben a tanulmányban **közvetlen támogatások alatt olyan, a mezőgazdasági vállalkozásoknak juttatott és közpénzből finanszírozott kifizetéseket értünk, amelyeket – bizonyos feltételek mellett – a piaci folyamatok kiiktatásával folyósítanak azzal a céllal, hogy a vállalkozás rendelkezésére álló jövedelmet közvetlenül növeljék** (KUHLMANN [1997] nyomán). A fenti definíció alá eső támogatások közvetlenül megjelennek az üzem eredménykimutatásában. Ide tartoznak tehát a területalapú és az állatlétszám alapján járó támogatások, a területpihentetési támogatások, a kedvezőtlen adottságú területeken fizethető támogatások és a környezetvédelmi célból juttatott támogatások.

A közvetlen mezőgazdasági támogatások termelésről történő leválasztásának (decoupling) kérdése főként az utóbbi 10 évben került a tudomány és az agrárpolitika képviselői érdeklődésének előterébe. Az EU-ban az 1990-es évek elején – az intervenciók árak csökkentésének ellensúlyozására – a termelők részére terület, illetve állatlétszám alapján járó *közvetlen támogatásokat* vezettek be. Ezek azonban **csak részlegesen leválasztott támogatásoknak tekinthetők**, mert bár nem a megtermelt búza és marhahús tonnái után fizették őket, de elnyerésükhöz a gazdálkodóknak rendelkezniük kellett búzaterülettel, illetve hízóállattal.

A támogatások leválasztása szerepet kapott a GATT Uruguayi-fordulójának eredményeként létrejött megállapodásban (1995) is. A megállapodás az alábbiak szerint definiálja a **leválasztott jövedelemtámogatás** fogalmát:

- A támogatási jogosultságnak **világosan meghatározott kritériumokon kell alapulnia**, mint például a jövedelem, a termelői vagy földtulajdonosi státusz, az erőforrás-felhasználás vagy a termelési méret egy korábbi referencia-időszakban.
- A támogatás éves összege nem függhet a termelés jellegétől és méretétől (**termelési semlegesség**).
- A támogatás éves összege nem függhet a nemzeti vagy nemzetközi áráktól (**ársemlegesség**).
- A támogatás éves összege nem függhet a termelési tényezők felhasznált mennyiségétől (**faktorsemlegesség**).
- A támogatásokat **nem lehet a termelés fenntartásához kötni** (WTO [1995] 2. melléklet, 6. §).

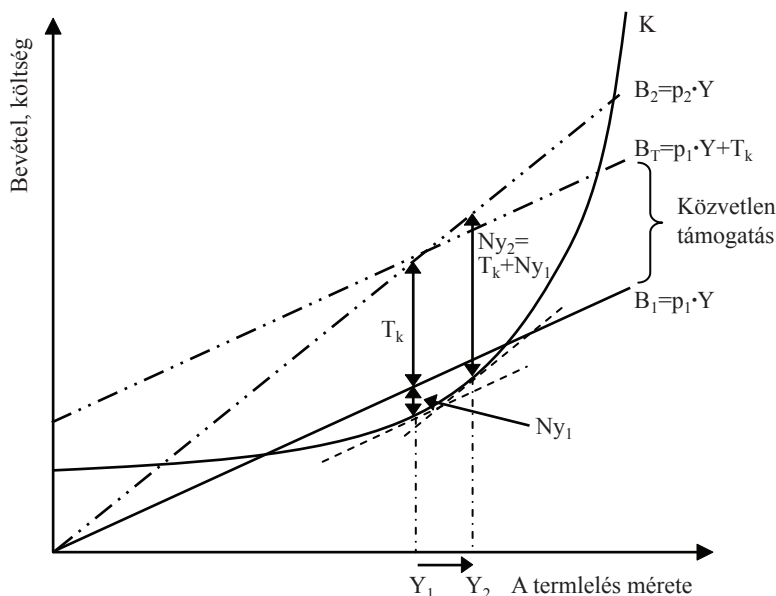
A megállapodás a „zöld dobozba” tartozó támogatásokkal kapcsolatban (amelyek kivételt jelentenek a WTO-megállapodás aláírói által vállalt támogatás-csökkentési kötelezettség alól), megfogalmazza a leválasztott támogatások kritériumát a „másik oldalról” szemlélve is: **a leválasztott támogatásoknak „ne legyen kereskedelem-torzító vagy termelésre gyakorolt hatásuk, illetve ha mégis, az ilyen hatás a lehető legkisebb legyen”.**

Hasonló irányba mutat az OECD definíciója is, amely szerint a beavatkozás akkor tekinthető teljesen leválasztottnak, ha **„ugyanazon termelési és kereskedelmi mennyiségekre vezet, mint amelyek nélküle adódnának”, vagyis nem befolyásolja a termelők döntéseit és lehetővé teszi a piaci ár szabad alakulását** (OECD [2001]).

A 2. ábra a termeléstől független támogatásokra vonatkozó megállapításokat szemlélteti. Összehasonlításként az ábrán feltüntettük a leválasztott támogatással azonos nyereségnövekedést előidéző (kapcsolt) ártámogatás hatását is.

2. ábra

A leválasztott támogatások, valamint az ártámogatások hatása a termelési döntésekre

Forrás: Henrichsmeyer – Witzke [1994] nyomán

A kiindulási helyzetben a termékkibocsátás optimuma Y_1 mennyiségnél van, ott ahol a B_1 bevételi egyenes párhuzamosan eltolva érinti a K költséggörbét: a két vonal közötti függőleges távolság, vagyis az Ny_1 nyereség itt lesz a legnagyobb. Ha a termék ára – ártámogatással kiegészítve – p_1 -ről p_2 -re nő, akkor a bevételi egyenes meredekebbé válik (B_2) és az új optimum egy, az előzőnél nagyobb Y_2 mennyiségnél alakul ki. Ezzel együtt a nyereség is Ny_2 -re nő.

Az ártámogatás helyett nyújthat az állam leválasztott közvetlen támogatást is, amely a termékkibocsátástól függetlenül T_k összeget tesz ki. Ez grafikusan a B_1 bevételi egyenes T_k értékkel történő párhuzamos eltolásával jeleníthető meg (B_T : összes bevétel = árbevétel+közvetlen támogatás). A közvetlen támogatás számottevően növeli a nyereséget (az előző lépésben tapasztalt Ny_2 szintre), mivel azonban a bevételi egyenes meredeksége közben nem változott meg, **az optimális termékmennyiség változatlanul Y_1 marad. Vagyis igazolódott, amit a leválasztott közvetlen támogatásokról állítottunk.**

Ha feltételezzük is, hogy a leválasztásra vonatkozó definíciókban megfogalmazott követelmények teljesülnek a valóságban, maga a *leválasztás mozzanata* (a termeléshez kapcsolt támogatásokról a leválasztott támogatásokra történő áttérés), illetve a *leválasztott támogatásokhoz kapcsolódó követelmények* (környezetvédelmi vagy más társadalmilag hasznos előírások) nagyon is befolyásolhatják a termelést. Emellett a leválasztott támogatásoknak még számos egyéb hatásuk is lehet (gondoljunk pl. a WTO-tárgyalásokra, vagy a támogatások társadalmi legitimitációjával összefüggő kérdésekre). Részletesebb elemzések – elsősorban az OECD tanulmányaiban – rámutattak arra, hogy a leválasztott támogatások közvetett módon mégis csak hatással vannak a termelésre. A támogatások megnövelik a vállalkozások (itt elsősorban családi vállalkozásokról van szó) fogyasztási és megtakarítási lehetőségeit. Ezáltal megjelenhet a több szabadidő iránti igény, ami hatást gyakorol az üzemi célra rendelkezésre álló munkaidő-mennyiségre és így a termelésre is. Bizonyítást nyert továbbá, hogy a leválasztott közvetlen támogatások megváltoztatják a termelők kockázathoz való viszonyát, s ezáltal a fejlesztési döntéseiket is. A mezőgazdasági termelők feltételezései a leválasztott támogatások jövőbeli kifizetésére vonatkozóan ugyancsak együtt járhatnak olyan döntésekkel, amelyek ilyen támogatások hiányában másként alakultak volna (v.ö.: OECD [2001]).

A továbbiakban a támogatások leválasztásának hatásait vizsgáljuk (önmagában, illetve a termeléshez kapcsolt támogatásokkal összehasonlítva), de részletesebben csak az üzemi szinten jelentkező termelési hatásokkal, illetve a földpiaci hatásokkal foglalkozunk.

2.2. A leválasztás hatása a termelési szerkezetre

A leválasztás alapvetően azáltal gyakorol hatást az üzemi termelés-szerkezetre, hogy hatására csökken az érintett tevékenységek (ágazatok) fedezeti hozzájárulása. A termeléshez kapcsolt támogatásokhoz juttatott ágazatoknál maga a közvetlen támogatás beszámítódik az adott ágazat fedezeti hozzájárulásába (növeli a termelési értéket), míg a leválasztott támogatások az ágazatoktól függetlenül, az üzem egészének a szintjén jelennek meg. Annak az eldöntése viszont, hogy egy ágazat szerepelhet-e egyáltalán a termelési programban, minden esetben azonos megfontolás alapján történik: *fedezeti hozzájárulásának (FH) a használdozati költségek⁷ levonása után pozitívnak kell lennie.*

$$FH = TE' - K_v,$$

$$FH - K_{há} \geq 0$$

⁷ Használdozati költségeknek azon (számviteli értelemben fiktív) költségeket nevezzük, amelyek azáltal keletkeznek, hogy egy szűkös erőforrást egy adott tevékenységnél felhasználva le kell mondanunk az alternatív felhasználási lehetőség során elérhető haszonról. Például, ha a mezőgazdasági üzemben végzett munkának van külső hasznosítási lehetősége, akkor az ott elérhető bér (levonva a munkába járás tényleges költségeit és adott esetben az ún. pszichikai tranzakciós költségeket, amelyek a külső munkavégzéssel szembeni ellenérzésből származhatnak) jelenti a munkaidő használdozati költségét, amit rá kell terhelnünk az üzemben végzett munkát igénybe vevő ágazatokra.

Vagyis az ágazati termelésben előálló termelési értéknek (TE) – beleértve az esetleges kapcsolt támogatásokat – fedeznie kell a változó költségeket⁸ (K_v), továbbá a használandozati költségeket (K_{hd}). Ennek az esélye természetesen nagyobb akkor, ha egy adott ágazat részesül kapcsolt támogatásban és fordítva.

Annak szemléltetésére, hogy a támogatások leválasztása milyen logika alapján hat a termelési szerkezetre, nézzünk egy nagymértékben leegyszerűsített példát. A modellünkben szereplő gazdaság kétféle tevékenységgel, búzatermesztéssel és bikahizlalással foglalkozik. (A bikahizlalás tevékenységbe beleértjük a szükséges mértékű tömegtakarmány-termesztést is.) A kiindulási helyzetben mindkét ágazat kapcsolt támogatásban részesül.

Tegyük fel, hogy a termeléshez három alapvető erőforrás szükséges: termőföld, munkaidő és istállóférőhely. Ezek rendelkezésre álló mennyiségét rövid távon adottnak vesszük. Az erőforrások rendelkezésre álló kapacitásait és a tevékenységek irántuk támasztott igényeit – a tevékenység egységnyi méretére vonatkoztatva – az alábbi kis lineáris programozási mátrixban mutatjuk be (2. táblázat):

2. táblázat

Lineáris programozási mátrix a termeléshez kapcsolt támogatások esetén

Kapcsolt támogatások	Kapacitás- oszlop		Búzatermesztés, ha	Bikahizlalás, db	Munkaidő külső felhasznál., m.ó.
Célfüggvény, FH, Ft		max!	44 860	85 580	570
Földterület, hektár	100	≥	1	0,4	
Munkaidő, munkaóra	2 200	≥	8	16	1
Hizlalóistálló, férőhely	150	≥		1,17	

Forrás: Saját számítások

Adott tehát egy 100 ha mezőgazdasági területtel, 2200 óra munkaidő-kapacitással és 150 marhahizlaló férőhellyel rendelkező gazdaság. Az erőforrásokat búzatermesztés és bikahizlalás útján lehet hasznosítani. Az esetleg kihasználatlanul maradó munkaidőt az üzemen kívül „értékesíteni” lehet (570 Ft/munkaóra bérezés mellett). Látjuk továbbá, hogy például egy hízóbika előállításához 0,4 földterületet igényel (tömegtakarmány-termesztés), emellett fel kell még használni 16 munkaórát és biztosítani kell egy istállóférőhelyet 1,17 év időtartamra.

A búzatermesztéssel hektáronként 44860 Ft FH érhető el, amelyből a kapcsolt támogatás 39130 Ft/ha. Ugyanezek az értékek a bikahizlalásban: 85580 Ft/db, illetve 46560 Ft/db. (A támogatások mértéke megfelel a 2005-ben ténylegesen igényelhető összegeknek.) Az említett három korlátozó erőforrás költségeit nem vettük figyelembe az FH számítása során, ezek majd használandozati költségek formájában jelennek majd meg az őket felhasználó ágazatoknál. A termeléshez szükséges – de szűk keresztmetszetet nem képező – további ráfordítások költségeit, mint változó költségeket viszont előre levontuk a termelési értékéből.

⁸ A változó költségek azok, amelyek csak az adott tevékenység folytatásakor és a tevékenység méretével arányosan jelentkeznek (pl. műtrágyaköltség, takarmányozási költség, hízóalapanyag-költség).

A leválasztás hatásának konkrét megjelenésében az ágazati FH mellett a termelési technológia (ágazati erőforrásigények) és az üzem erőforrásokkal (termelőkapacitásokkal) való ellátottsága is szerepet játszik.

Optimálisnak azt a termelési szerkezetet (erőforrás-allokációt) tekintjük, amely az üzem egészére a legnagyobb fedezeti hozzájárulást biztosítja. (Ekkor kapjuk egyébként a legtöbb nettó jövedelmet – nyereséget – is, mivel a maximális FH-értékből az állandó költségek konstans tételét kell levonni, hogy a nyereséghez jussunk.) Az optimális megoldás esetünkben a 3. táblázatnak megfelelő lesz.

3. táblázat

Az optimális termelési szerkezet és fedezeti hozzájárulás a támogatások leválasztása előtt

	Mértékegység	Mennyiség
Optimális tevékenységek		
Búzatermesztés	ha	57
Bikahizlalás	db	109
Munkaidő külső felhasználása	munkaóra	0
Erőforrás-felhasználás		
Földterület	ha	100
Munkaidő	munkaóra	2 200
Hizlalóistálló	férőhely	128
Fedezeti hozzájárulás		
	Ft	11 884 000
ebből: kapcsolt támogatás	Ft	7 294 000

Forrás: Saját számítások

A legkedvezőbb eredményt tehát olyan termelési szerkezet biztosítja, amely 57 hektár búzatermesztést és évi 109 bika hizlalását irányozza elő (tekintve, hogy a hizlalás időtartama hosszabb 1 évnél, ez 128 férőhelyvet köt le; kihasználatlanul marad tehát 22 férőhely). A munkaerő üzemén kívüli foglalkoztatása nem szerepel az optimális programban⁹. Az elérhető legnagyobb fedezeti hozzájárulás 11884 ezer Ft, amelynek több mint a 60%-a közvetlen támogatásokból származik.

Amennyiben megtörténik a leválasztás, akkor az LP-mátrixunk a 4. táblázatnak megfelelően alakul át:

⁹ Érdekes megfigyelni az optimalizálás logikáját. Ha búzatermesztés egyáltalán nem történne, a bikahizlalás maximális mérete 128 db lehetne (a férőhelykorlát miatt). Ez esetben kihasználatlanul maradna 49 ha föld és az üzemén kívül hasznosulna 149 óra munkaidő. Utóbbinak a búza ágazatban történő felhasználásával közel 19 ha búza termesztése lehetséges. Ha a búzatermesztést is előirányozzuk 19 ha-os méretben, még mindig marad 30 ha szabad földterület, amit érdemes a búzaágazat méretének további növelésével hasznosítani, de ennek érdekében már korlátozni kell a bikahizlalást, hogy munkaidő szabaduljon fel. A búzatermesztés 1 ha-ral történő növelése (a munkaerő-igényeik alapján) a bikahizlalás 8:16 = 0,5 db-os csökkenésével jár (helyettesítési arány 1:0,5-höz). Közben felszabadul $0,4 \times 0,5 = 0,2$ ha tömegtakarmány-termesztésre leköttött föld is, így az 1 ha többlet-búzához csak 0,8 ha föld kell. Ilyen feltételek mellett a szabad 30 ha föld még további $30:0,8 = 37,5$ ha-os méretnövelést tesz lehetővé a búzatermesztésben. Ekkor azonban elfogy a kihasználatlan föld, így a két ágazat közötti cserearány a föld alapján 1:2,5-re változna, ami a búzatermesztés további kiterjesztését már nem teszi kifizetődővé. A búzatermesztés optimális mérete ezért $19 + 37,5 = 56,5 \sim 57$ ha.

4. táblázat

Lineáris programozási mátrix a termelésről leválasztott támogatások esetén

Leválasztott támogatások	Kapacitás-oszlop		Búza-termelés, ha	Bika-hizlalás, db	Kölcs. megfelel., ha	Leválasztott tám., egység	M.idő külső felh., m.ó.
Célfüggvény, FH, Ft		Max!	5 730	39 020	-10 000	7 294 000	570
Földterület, hektár	100	=	1	0,4	1		
Munkaidő, munkaóra	2 200	≥	8	16			1
Hizlalóistálló, férőhely	150	≥		1,17			
Leválasztott támogatás	1					1	

Forrás: Saját számítások

A termelőtevékenységek FH-értékei csökkennek a kapcsolt támogatások összegével, a leválasztott támogatások pedig – a korábbival megegyező nagyságban – egy blokkban összefogva növelik az üzem eredményét. Tekintettel arra, hogy a leválasztott támogatásokhoz történő hozzájárulás érdekében be kell tartani a kölcsönös megfeleltetés követelményeit, ezért a mátrixban megjelenik a hasonló nevű tevékenység, amely hektáronként 10000 forintos költséggel biztosítja az előírások betartását a mezőgazdasági területre nem használt területen. Feltételezésünk szerint a szükséges művelést bémunkában végezteti a gazdaság, ezért ez üzemi munkaidő-felhasználással nem jár. Egyébiránt pedig úgy vesszük, hogy a mezőgazdasági termelés céljára használt területeken külön ráfordítások nélkül is teljesülnek a kölcsönös megfeleltetés követelményei.

A termelési szerkezet optimalizálásának eredménye az 5. táblázatban jelenik meg.

5. táblázat

Az optimális termelési szerkezet és fedezeti hozzájárulás leválasztott támogatások mellett

	Mértékegység	Mennyiség
Optimális tevékenységek		
Búza-termesztés	ha	19
Bikahizlalás	db	128
Kölcsönös megfeleltetés	ha	30
Leválasztott támogatások	egység	1
Munkaidő külső felhasználása	munkaóra	0
Erőforrás-felhasználás		
Földterület	ha	100
Munkaidő	munkaóra	2 200
Hizlalóistálló	férőhely	150
Fedezeti hozzájárulás	Ft	12 101 000
ebből: leválasztott támogatás	Ft	7 294 000

Forrás: Saját számítások

A bika-hizlalás mérete tehát kiterjed a férőhely-kapacitás határáig (128 db/év). A búzatermesztés FH-ja olyan mértékben lecsökken, hogy csak a rendelkezésre álló szabad munkaidő-kapacitás korlátjának eléréséig érdemes foglalkozni vele (19 ha). A mezőgazdasági termelés céljára gazdaságosan nem használható 30 hektár földterületet a költsönös megfeleltetés követelményeit kielégítő minimális művelésben részesítik. A fedezeti hozzájárulás szerény (1,8 százalékos) mértékben növekszik a leválasztás előttihez képest.

A támogatások leválasztásának hatására tehát megváltozott az optimális termelési szerkezet. A változás annál valószínűbb, minél inkább eltolódnak az ágazatok fedezeti hozzájárulásának arányai a leválasztás hatására. (Esetünkben a búzatermesztés lesz a leválasztás vesztese, mert amíg a bika-hizlalás FH-ja 46%-át megőrzi a leválasztás után is, addig a búzatermesztés csak 13%-ot tart meg belőle.) Mindezt úgy is felfoghatjuk, mint a kapcsolt támogatásokkal eltorzított piac „rendes” állapotának helyreállítását. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy a reakció üzeneként eltérő lehet az alkalmazott technológiától, eszközellátottságtól, természeti adottságoktól függően. Ha a példánkban kedvezőbbek lennének a búzatermesztéshez szükséges termőhelyi adottságok és a búza leválasztás utáni FH-ja elérné a 12000 Ft-ot hektáronként (a feltételezett 5730 Ft/ha-ral szemben), akkor a leválasztás nem módosítaná a korábbi termelési struktúrát.

2.3. A leválasztás hatása a termelés intenzitására

A példánkban, annak egyszerűsége miatt további érdemi hatások nem várhatók a támogatások leválasztása következtében. Némileg bonyolultabb modellben azonban könnyen előadódhatna, hogy a hízómarha-állomány számára szükséges tömegetakarmányt célszerűbb lenne kevésbé intenzív eljárással megtermelni, olyan értelemben, hogy a termelés alacsonyabb hozamok mellett (ugyanannyi energiamennyiség előállítására nagyobb területen), de kisebb fajlagos költségekkel történne. Ennek a racionalitása azért kézenfekvő, mert így nem csak a tömegetakarmány-termelés fajlagos változó költségeit (mútrágya, növényvédőszer stb.) lehetne csökkenteni, hanem – **mivel a tömegetakarmány-termő terület növelésére a költsönös megfeleltetés előírásainak megfelelően pihentetett terület rovására kerülne sor – megtakaríthatók lennének az utóbbi tevékenységgel járó költségek is.**

Tegyük fel, hogy a tömegetakarmány két, eltérő intenzitású technológiával termelhető. Az intenzív változatnál 80 GJ nettó energia állítható elő hektáronként, az extenzívénél pedig 50 GJ. Az első esetben egy GJ nettó energia 2000 forintba, a másodikban 1850 forintba kerül. A tömegetakarmánnyal történő energiatermelés gazdaságossága a tényleges termelési költségek mellett függ az igénybe vett földterület használdozati költségétől is. **Minél magasabbak a használdozati költségek, annál intenzívebb takarmánytermesztés lesz előnyös és fordítva.** A fenti adatokat alapul véve, az intenzív és az extenzív változat gazdaságossága (1 GJ nettó energia költsége) akkor lesz azonos, ha a föld használdozati költsége (pl. bérleti díja) megegyezik az alábbi képletből számítható q_F értékkel:

$$2000 \text{ Ft/GJ} + \frac{1}{80 \text{ GJ/ha}} q_F = 1850 \text{ Ft/GJ} + \frac{1}{50 \text{ GJ/ha}} q_F$$

$$q_F = \frac{2000 - 1850}{\frac{1}{50} - \frac{1}{80}} \text{ Ft/ha} = 20000 \text{ Ft/ha}$$

Vagyis ha egy hektár földterület használdozati költsége kisebb 20000 Ft-nál, akkor célszerű a tömegetakarmány-termelés extenzívebbé tétele, viszont ha nagyobb, akkor jobban járunk az intenzív változattal. A támogatások leválasztása előtt nem lett volna hasznos az extenzifikálást megvalósítani, mert a területet búzatermesztés céljára felhasználva 44860 Ft fedezeti hozzájárulásra tehetünk szert, s ez az összeg jelentkezett volna használdozati költségként. **A leválasztás után viszont a föld használdozati költsége – a mezőgazdasági termelésre nem használt területre vonatkozó kölcsönös megfeleltetés miatt – negatívvá válik**, ezért feltétlenül érdemes lesz nagyobb területen megtermelni a szükséges tömegetakarmányt. **A leválasztott támogatásokkal együtt járó kölcsönös megfeleltetési kötelezettség tehát csökkenti a használdozati költségeket s emiatt a tömegetakarmány-termelés intenzitásának csökkenéséhez vezethet.** Ha a korábbi példánkban az extenzifikálás hatására 81 ha fölé növekedne a bika-hizlalás területigénye, akkor még a búzaterület rovására is érdemes lenne bővíteni a tömegetakarmány-termelést, mert a búza leválasztás utáni FH-ja is jóval kevesebb mint 20000 Ft.

2.4. A leválasztás és a kölcsönös megfeleltetés

Az előző példában láttuk, hogy a kölcsönös megfeleltetés – a föld használdozati költségének csökkentése révén – hatással lehet a termelés intenzitására. Kialakulhat olyan szituáció is, **hogy egy veszteséges ágazat kifejezetten csak azért jelenik meg a termelési programban, mert ezáltal (vagyis a föld mezőgazdasági hasznosításával) megtakaríthatók a kölcsönös megfeleltetés által okozott költségek, amelyek még nagyobb eredménycsökkenést okoznának, mint a veszteséges termelés.**

Tegyük fel, hogy a leválasztott támogatási rendszerben – a kedvezőtlen piaci helyzet miatt – a búzaágazat FH-ja 4000 Ft/ha értékre csökken. Ilyen feltételek mellett a búzatermesztés nem szerepelhet az optimális termelési struktúrában, mert a munkaidőigénye után felszámítandó 4560 Ft/ha használdozati költséget ($8 \text{ munkaóra/ha} \times 570 \text{ Ft/munkaóra} = 4560 \text{ Ft/ha}$) is figyelembe véve fedezeti hozzájárulása negatív lesz. Amennyiben nincs kölcsönös megfeleltetési kötelezettség, akkor ez így is történik: az üzem – az istállóférőhelyek teljes kihasználásával – kizárólag csak bika-hizlalást folytat, parlagon marad 49 ha mezőgazdasági terület, a kihasználatlan 149 óra munkaidő pedig az üzemen kívül hasznosítódik (6. táblázat, 3. oszlop). Az elérhető maximális fedezeti hozzájárulás 12381 ezer Ft.

Az optimális termelési szerkezet és fedezeti hozzájárulás kölcsönös megfeleltetési kötelezettséggel és anélkül (leválasztott támogatások esetén)

	Mértékegység	2000 Ft/m.óra	3000 Ft/m.óra
		használdozati költség esetén	
1	2	3	4
Optimális tevékenységek			
Búzatermesztés	ha	0	0
Bikahizlalás	db	128	0
Kölcsönös megfeleltetés	ha	49	100
Leválasztott támogatások	egység	1	1
Munkaidő külső felhasználása	munkaóra	149	2 200
Erőforrás-felhasználás			
Földterület	ha	100	100
Munkaidő	munkaóra	2 200	2 200
Hizlalóistálló	férőhely	150	0
Fedezeti hozzájárulás	Ft	12 106 000	12 894 000
ebből: leválasztott támogatás	Ft	7 294 000	7 294 000

Forrás: Saját számítások

Amennyiben viszont fennáll a kölcsönös megfeleltetési kötelezettség, az optimális termelési szerkezet megegyezik a búza eredményromlását megelőzően tapasztalt állapottal: vagyis a veszteséges (negatív fedezeti hozzájárulást adó) búzatermesztés – a rendelkezésre álló munkaerő-kapacitás által lehetővé tett – 19 hektáros méretben visszakerül az optimális termelési szerkezetbe (6. táblázat, 4. oszlop). Mint rámutattunk, ennek az indokát ezúttal kizárólag a kölcsönös megfeleltetési kötelezettségek jelentik.

2.5. A leválasztás és a közgazdasági keretfeltételek kölcsönhatása

A támogatások leválasztása csökkenti az érintett ágazatok fedezeti hozzájárulását, így nagyobb lesz a veszélye annak, hogy bizonyos kedvezőtlen külső feltételek hatására a (használdozati költségekkel csökkentett) FH negatívvá válik és az adott ágazatot a versenyképesebbek kiszorítják a termelési programból. Sőt, végső esetben az a helyzet is előállhat, hogy az üzem a mezőgazdasági tevékenység feladására kényszerül, illetve csak a kölcsönös megfeleltetés követelményeit teljesíti.

Korábbi egyszerű példánk alapján a külső munkaerőpiac hatása vizsgálható a leválasztással összefüggésben. A külső munkaerőpiacon általában emelkedő tendenciájú béreket tapasztalunk, ami megnöveli az üzemi munkaerő használdozati költségét.

Láttuk, hogy a leválasztott támogatási rendszerben az eddigiekben feltételezett 570 Ft/munkaóra használdozati költség mellett mindkét termelőtevékenység szerepel az optimális programban (a bikahizlalás a domináns), de 30 hektárt csak a kölcsönös megfeleltetés

tetés szabályai szerint művelnek. Ez a helyzet a munkaidő használdozati költségének jelentősebb emelkedése hatására sem változik, de 2000 Ft/munkaóra külső díjazásnál a búzatermesztés már megszűnne, míg 3000 Ft óránkénti díjtétel esetén¹⁰ bekövetkezne a mezőgazdasági tevékenység teljes szüneteltetése – a kölcsönös megfeleltetés kivételével. A hatásokat a 7. táblázatban tüntettük fel.

7. táblázat

Az optimális termelési szerkezet és fedezeti hozzájárulás a munkaidő növekvő használdozati költsége esetén

	Mértékegység	2000 Ft/m.óra	3000 Ft/m.óra
		használdozati költség esetén	
1	2	3	4
Optimális tevékenységek			
Búzatermesztés	ha	0	0
Bikahizlalás	db	128	0
Kölcsönös megfeleltetés	ha	49	100
Leválasztott támogatások	egység	1	1
Munkaidő külső felhasználása	munkaóra	149	2 200
Erőforrás-felhasználás			
Földterület	ha	100	100
Munkaidő	munkaóra	2 200	2 200
Hizlalóistálló	férőhely	150	0
Fedezeti hozzájárulás	Ft	12 106 000	12 894 000
ebből: leválasztott támogatás	Ft	7 294 000	7 294 000

Forrás: Saját számítások

¹⁰ Ilyen mértékű bérnövekedés a külső munkaerőpiacon természetesen nem várható, de egy kisebb mértékű emelkedés kombinálódva egy mezőgazdasági termék árcsökkenésével, hasonló hatásokat eredményezhetne.

3. A közvetlen támogatások leválasztásának várható hatásai

A bemutatott egyszerű modellek (illetve pusztán józan megfontolások) alapján is meghatározható a támogatások termeléstől történő függetlenítésének néhány lehetséges következménye:

- **A leválasztás *relatív*e növeli azon ágazatok fedezeti hozzájárulását, amelyek a reformot megelőzően nem kaptak közvetlen támogatást (és fordítva).** A leválasztás hatására a korábban is támogatott tevékenységek közül azok kerülnek előnybe, amelyek fedezeti hozzájárulásában kisebb volt a kapcsolt támogatások aránya (s így a leválasztás után FH-juk nagyobb hányadát tartják meg). **Ezen ágazatok termelése piaci várhatóan növekedni, a másik oldalé csökkenni fog.**

A növekedés lehetősége a 2003-as reform következtében főként a szántóföldi tömegtakarmányokat és a gyepterületeket érinti, ami csökkenti az önköltségüket és növeli a felhasználó ágazatok (a szarvasmarha és a juh) versenyelőnyeit. Más oldalról viszont az állattenyésztési támogatások leválasztása éppen ezen ágazatok fedezeti hozzájárulását csökkenti, ami – önmagában véve – a termelés szűkítését és a tömegtakarmányok keresletének visszaesését vonja maga után. Ez növelheti a GOFR-növények kínálatát (a kínálati görbe jobbra tolódik).

Annyi minden esetre máris tisztán látszik, hogy a hatások komplexek, néha egymást keresztezőek és nettó végeredményük nehezen becsülhető meg.

- A leválasztás hatására számítani lehet arra, hogy **nő a mezőgazdasági termelés céljára gazdaságosan nem használható, (a kölcsönös megfeleltetés szabályai szerint) önkéntesen pihentetett területek aránya.**
- Egy másik számításba veendő hatás, hogy a támogatások leválasztása (a kölcsönös megfeleltetéssel együtt) csökkenti a föld használati költségét, miáltal a föld az üzemen belüli felhasználás során „olcsóbbá” válik más erőforrásokhoz képest. Ez azonos termékmennyiség előállítás esetén is több termőföld igénybevételéhez, vagyis **a termelési intenzitás csökkenéséhez vezethet.**
- Amiatt, hogy az önkéntesen pihentetett területen költségekkel járó kölcsönös megfeleltetést kell alkalmazni, **veszteséges tevékenységek folytatása is szóba jöhet, ha a veszteség kisebb, mint a kölcsönös megfeleltetés költsége lenne.**
- A leválasztás hatására az ágazatok „sérülékenyebbé” válnak a kedvezőtlen külső hatásokkal szemben és a gazdaságokban **előfordulhat egy-egy ágazat, sőt, az egész üzem mezőgazdasági tevékenységének felszámolása** (a teljes területet pihentetik, csak a kölcsönös megfeleltetés követelményeit tartják be).

Míndezek után vizsgáljuk meg konkrétan is, hogy a leválasztás hatására milyen változások várhatók a különböző profilú gazdaságok támogatottságában, illetve, hogy – a szakirodalom alapján – milyen következményekkel számolhatunk az Európai Unió termelési struktúrájára nézve. A magyar mezőgazdaság termelési struktúrájának várható változásai itt konkrétan nem foglalkozunk. Az ezzel kapcsolatos AKI-vizsgálatok eredményei a közelmúltban kerültek publikálásra (UDOVECZ [2006]; POTORI – UDOVECZ szerk. [2006]).

3.1. A támogatások átcsoportosulása az üzemtípusok között

A támogatások üzemtípusok közötti átcsoportosulását úgy kívánjuk szemléltetni, hogy néhány **tipikusnak tekinthető példaüzemre** vonatkozóan kiszámítjuk, mekkora összegű támogatás illette volna meg őket 2005-ben a ténylegesen alkalmazott egyszerűsített földalapú támogatási rendszerben (SAPS), illetve abban az esetben, ha Magyarország már 2005-ben áttért volna az egységes támogatási rendszer (SPS) alkalmazására. A számításokat statikusnak tekintett termelési szerkezetet feltételezve végeztük (a kötelező területpihentetés belépésével azonban számoltunk). Úgy véljük, hogy az eredmények tendenciájukat tekintve az SPS-re történő későbbi áttérés esetére is érvényesek.

A számítások során az alábbi – részben egyszerűsítő – feltevésekből indultunk ki:

Az SPS referenciaterületet a 2004. évben SAPS-támogatásban részesült terület (4800 ezer hektár) és az ültetvényterület (mintegy 161000 hektár) különbségével vettük azonosnak (POTORI [2005]). Magyarországot egyetlen régióként tekintettük. **Az SPS-rendszerben a támogatásokat teljesen leválasztottunk feltételeztük** (mivel a SAPS – az évek múltával egyre jelentősebb részben – eleve leválasztott formában működik, a teljes leválasztás valójában csak a nemzeti kiegészítést érinti).

A nemzeti tartalékot, illetve az SPS egységes rendszerétől független, továbbra is ágazatspecifikus támogatásokat figyelmen kívül hagytuk. A kötelező területpihentetési rátát 8,45%-nak vettük (POTORI [2005])¹¹. A 2005-ben közvetlen támogatások céljára rendelkezésre álló EU-keret 375,5 milliárd euró. A SAPS és az SPS jobb összehasonlíthatósága érdekében a nemzeti kiegészítő támogatás összegét közel 94 milliárd Ft-nak feltételeztük, mert a 2005. évre meghirdetett, egységnyi (1 hektárra vagy 1 állategyedre vonatkoztatott) támogatásoknak¹² a kvótákkal történő szorzata, majd a szorzatok összegzése ezt az eredményt adta (a költségvetésben mintegy 92 Mrd Ft állt rendelkezésre).

A példaüzemek között egy árunövénytermesztő, egy szőlő- és gyümölcsstermesztő, egy tejtermelő, egy marhahizlaló és egy juhtartó gazdaság található. Minden gazdaság nagyjából azonos (25 EUME, európai méretegység) ökonómiai mérettel rendelkezik¹³. Így az azonos ökonómiai méretű, de eltérő profilú gazdaságok támogatottsága is összehasonlítható. A számításoknál alkalmazott euró-árfolyam 252 Ft/€ volt.

A számítási eredmények a 8-12. táblázatokban láthatók. Tartsuk szem előtt, hogy – mint már jeleztük – ez alkalommal nem a leválasztásnak a termelési struktúrára gyakorolt hatását kívánjuk vizsgálni, hanem – változatlan termelési szerkezet mellett – azt, hogy **az üzemek összes támogatása miként módosul, illetve csoportosul át a jelenlegi (2006) támogatási rendszerről (SAPS) az egységes támogatási rendszerre (SPS) történő áttérés során**. A táblázatokban az 'EU' jelölés az uniós költségvetésből származó támogatásokat szimbolizálja, míg a 'HU' a nemzeti kiegészítő támogatásokat jelenti.

¹¹ A kötelező területpihentetési rátát az alábbi képlet alapján kell meghatározni (1782/2003/EK tanácsi rendelet 71j. cikk): a kötelező területpihentetés 10%-os alaparányát meg kell szorozni a GOFR-bázisterület (3 487 792 ha) és a 2004. évi SAPS-szántóterület (4 118 000 ha) arányával ($10 \times 3\,487\,792 / 4\,118\,000 = 8,45$).

¹² Lásd 28/2005. (III.18) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Garancia Részlegéből finanszírozott egységes területalapú támogatásokhoz kapcsolódó 2005. évi kiegészítő nemzeti támogatások igénybevitelével kapcsolatos egyes kérdésekről.

¹³ Mint a 8. táblázat alapján is észrevehetjük, a 25 EUME-nek megfelelő fizikai méret például egy ca. 100 ha szántóterülettel rendelkező árunövénytermesztő üzemet jelent (állattartás és egyéb tevékenységek nélkül).

**Egy árunövénytermesztő gazdaság támogatásainak változása
az SPS-re történő áttérés hatására**

	Ágazati méret		Támogatás, Ft/egység				Támogatás össz., ezer Ft	
	SAPS	SPS	SAPS		SPS		SAPS	SPS
			EU	HU	EU	HU		
Búza, ha	35	35	19 713	19 420	20 398	20 263	1 370	1 423
Szemeskukorica, ha	25	25	19 713	19 420	20 398	20 263	978	1 017
Repce, ha	17	12	19 713	19 420	20 398	20 263	665	488
Napraforgó, ha	15	11	19 713	19 420	20 398	20 263	587	447
Cukorrépa, ha	8	8	19 713	0	20 398	20 263	158	325
Területpihentetés, ha	0	9	19 713	0	20 398	20 263	0	366
Támogatás mindösszesen, ezer Ft							3 758	4 066
A támogatások változása (SPS/SAPS), %							108,2	

Forrás: Saját számítások

Mint tapasztaljuk, **az árunövénytermesztő gazdaságok támogatása az áttérés hatására kis mértékben (mintegy 8%-kal) nő** (8. táblázat). Ez részben annak tulajdonítható, hogy az SPS-rendszerben mind az EU-forrásból származó támogatások, mind a nemzeti költségvetésből fedezett kiegészítés *fajlagos* (egy hektárra jutó) értéke növekszik, mert a vetítési alap az ültetvényterületekkel csökken. A másik ok, hogy míg az áttérés előtt a cukorrépa-területekre nem volt igénybe vehető a top-up, addig az SPS-rendszerben erre meglesz a lehetőség.

Tudatában kell lennünk annak is, hogy leválasztás hatására a jövedelemváltozás függetlenné válik a termelési reakcióktól, tehát **az árunövénytermesztő gazdaságok támogatásának bemutatott növekedése nem zárja ki, hogy a leválasztás hatására pl. a kalászos gabonák vetésterülete csökkenjen az ilyen gazdaságokban.** (A jövedelem növekedése ebben az esetben is megvalósul.)

Az ültetvényes gazdaságok viszont támogatásaik jelentős részét (példánkban 28%-át) elveszthetik (9. táblázat). Ennek oka, hogy míg a SAPS-rendszerben az ültetvények is jogosultak voltak uniós területalapú támogatásra, addig az áttérés után ennek lehetősége megszűnik.

**Egy ültetvényes gazdaság támogatásainak változása
az SPS-re történő áttérés hatására**

	Ágazati méret		Támogatás, Ft/egység				Támogatás össz., ezer Ft	
	SAPS	SPS	SAPS		SPS		SAPS	SPS
			EU	HU	EU	HU		
Búza, ha	10	10	19 713	19 420	20 398	20 263	391	407
Repce, ha	10	8	19 713	19 420	20 398	20 263	391	325
Szőlő, gyümölcs, ha	18	18	19 713	0	0	0	355	0
Területpihentetés, ha	0	2	19 713	0	20 398	20 263	0	81
Támogatás mindösszesen, ezer Ft							1 138	813
A támogatások változása (SPS/SAPS), %							71,5	

Forrás: Saját számítások

Vesztesként élnek meg az SPS-re történő áttérést a tejtermelők is (10. táblázat): korábbi támogatásuk mintegy 32%-áról le kell mondaniuk (a példaüzemünkhöz hasonló gazdaságban és a támogatások teljes leválasztása esetén!).

**Egy tejtermelő gazdaság támogatásainak változása
az SPS-re történő áttérés hatására**

	Ágazati méret		Támogatás, Ft/egység				Támogatás össz., ezer Ft	
	SAPS	SPS	SAPS		SPS		SAPS	SPS
			EU	HU	EU	HU		
Búza, ha	20	17	19 713	19 420	20 398	20 263	783	691
Silókukorica, ha	10	10	19 713	19 420	20 398	20 263	391	407
Lucerna, ha	5	5	19 713	0	20 398	20 263	99	203
Gyep, ha	15	15	19 713	0	20 398	20 263	296	610
Területpihentetés, ha	0	3	19 713	0	20 398	20 263	0	122
Tehén, db	25	25	0	*4 663			874	0
Hízóbika, db	12	12	0	**46 564			559	0
Vágóállat, db	8	8	0	0			0	0
Támogatás mindösszesen, ezer Ft							3 001	2 033
A támogatások változása (SPS/SAPS), %							67,8	

*Tejkvóta 187,5 t

** Hízóbika-támogatás és extenzifikációs támogatás

Forrás: saját számítások

A csökkenés alapvető oka, hogy az ágazat korábbi top-up-ja (tejkvóta alapján járó támogatás, a hizottbika-tartás támogatása, valamint az extenzív szarvasmarha-tartás támogatása) beleolvad az egységes regionális támogatásba. Mérsékli ugyanakkor a csökkenést, hogy az áttérést követően a gyepterület és a tömegtakarmány-területek után is jár top-up.

A 11. táblázat alapján arra lehet számítani, hogy **korábbi támogatásainak csak mintegy 60%-ára számíthat a példánkbeli marhahizláló gazdaság** az SPS-re történő áttérés után (bár támogatottsága még így is magas szinten marad). A csökkenést itt is az okozza, hogy az ágazat korábbi top-up-jai (anyatehéntartási támogatás, hizottbika-támogatás, extenzifikációs támogatás) az egységes regionális támogatás részévé válva megoszlanak a gazdaságok összessége között. Mérsékli a csökkenést, hogy az áttérés után a gyepterület és a tömegtakarmányok után is igényelhető a top-up.

11. táblázat

Egy marhahizláló gazdaság támogatásainak változása az SPS-re történő áttérés hatására

	Ágazati méret		Támogatás, Ft/egység				Támogatás össz., ezer Ft	
	SAPS	SPS	SAPS		SPS		SAPS	SPS
			EU	HU	EU	HU		
Búza, ha	20	14	19 713	19 420	20 398	20 263	783	569
Szemeskukorica, ha	25	25	19 713	19 420	20 398	20 263	978	1 017
Silókukorica, ha	25	25	19 713	19 420	20 398	20 263	978	1 017
Gyep, ha	30	30	19 713	0	20 398	20 263	591	1 220
Területpihentetés, ha	0	6	19 713	0	20 398	20 263	0	244
Anyatehén, db*	50	50	0	*42 950	0	0	2 148	0
Hízóbika, db	25	25	0	**46 564	0	0	1 164	0
Vágóállat (selejt tehén, selejt üsző), db	16	16	0	0	0	0	0	0
Támogatás mindösszesen, ezer Ft							6 642	4 066
A támogatások változása (SPS/SAPS), %							61,2	

*Anyatehéntartási és extenzifikációs támogatás

**Hízottbika-támogatás és extenzifikációs támogatás

Forrás: saját számítások

A juhtartó gazdaságok nyerhetnek az SPS-rendszerre történő áttéréseken. Igaz ugyan, hogy elvesztik a juhászat korábbi top-up-ját, amely beépül az egységes regionális támogatásba, de ezt túlkompenzálja a gyepterület és a tömegtakarmánytermesztés után járó top-up.

**Egy juhtartó gazdaság támogatásainak változása
az SPS-re történő áttérés hatására**

	Ágazati méret		Támogatás, Ft/egység				Támogatás össz., ezer Ft	
	SAPS	SPS	SAPS		SPS		SAPS	SPS
			EU	HU	EU	HU		
Kalászos gabona, ha	15	13	19 713	19 420	20 398	20 263	587	529
Silókukorica, egyéb tömegtakarmány, ha	15	14	19 713	19 420	20 398	20 263	587	569
Gyep, ha	100	100	19 713	0	20 398	20 263	1 971	4 066
Területpihentetés, ha	0	3	19 713	0	20 398	20 263	0	122
Anyajuh, db	750	750	0	*2 460	0	0	1 845	0
Egyéb juh, db	550	550	0	0	0	0	0	0
Támogatás mindösszesen, ezer Ft							4 990	5 286
A támogatások változása (SPS/SAPS), %							105,9	

*Anyajuhtartási támogatás, anyajuh kiegészítő támogatás

Forrás: saját számítások

3.2. Teljes vagy részleges leválasztás?

Amennyiben a támogatásoknak az üzemtípusok közötti átrendeződése – ahogy az előzőekben bemutattuk – agrár- vagy szociálpolitikai szempontból nem kívánatos, vagy esetleg a termelés tömeges felhagyásához vezethetne, mérlegelni kell a reform-szabályozás által kínált lehetőségeket a **részleges leválasztás/ágazathoz kötés** bevezetésére. Ez javítja az érintett ágazat jövedelmezőségét és ösztönzi az adott tevékenység fenntartását. Javulhat a vállalkozás egészének a helyzete is (a teljes leválasztáshoz képest), mert a célzott támogatás révén nagyobb bevételhez juthat, mint közvetve, az adott támogatásnak az egységes rendszerbe történő beolvasztása útján. Utóbbi helyzet (regionális modellt feltételezve) akkor következik be, ha a részlegesen termeléshez kapcsolt támogatásban részesített ágazat területegységre vonatkoztatott mérete az adott üzemben nagyobb a régiós átlagnál.

A támogatások részleges ágazathoz kötése – mint láttuk – nálunk a tejtermelésben és a marhahizlalásban lenne fontos, de csak az utóbbiban van rá lehetőség. A hízóbika-támogatás részleges termeléshez kapcsolása – a borjakon keresztül – közvetett támogatást jelent a tehéntartás részére is. A támogatások nagysága önmagában persze nem mérvadó, hanem a jövedelmezőségi helyzet (hozam - ráfordítás viszonyok, input-, outputárak, adózás, támogatások) komplex elemzése szükséges a megalapozott döntéshez. Mint később látni fogjuk nem elhanyagolhatóak a nemzetközi szintű agrárpolitikai megfontolások sem.

A teljes leválasztás mellett (a részleges leválasztás ellen) a következő érvek szólnak (ezeket ISERMEYER [2003] nyomán mutatjuk be):

- A támogatások részleges leválasztása esetén a termelők csak akkor jutnak hozzá a közvetlen kifizetések teljes összegéhez, ha tényleges mezőgazdasági termelést

folytatnak. Ez **olyan tevékenységek fenntartására is ösztönözheti őket, amelyek támogatás nélkül ráfizetések lennének**. A veszteséges termelés folytatása csökkenti a jövedelmüket (a teljes leválasztáshoz képest), mert a támogatások egy részét a veszteség fedezésére kell fordítaniuk. Ilyen helyzet főleg rossz termőhelyi adottságok esetén, vagy a kisméretű üzemekben állhat elő, amelyek nem képesek a méretgazdaságságból adódó előnyök kiaknázására.

- A gazdaságtalan termelés feladásának késlekedése miatt **a szükséges mezőgazdasági struktúraváltás ideje elhúzódik**, a potenciálisan versenyképes gazdaságok csak hosszabb idő alatt jutnak újabb földterülethez és egyéb erőforrásokhoz, hogy tevékenységüket bővíthessék és költségeiket csökkentsék.
- A termeléshez kapcsolt támogatások részleges fenntartása fokozza az agrárpolitikához kapcsolódó bizonytalanságot, mert nem lehet tudni, hogy a helyzet meddig maradhat fenn (lásd WTO-tárgyalások és az EU-tagállamok közötti belső viták a piactorzító hatások miatt¹⁴). Ez **a bizonytalanság hosszabb távon visszatartja a befektetéseket, rontja a versenyképesség elérésének lehetőségét**.
- Részleges leválasztás esetén kétféle támogatási rendszert kell működtetni, egy „régit” a kapcsolt támogatásokkal és az összes hozzátartozó nyilvántartási és ellenőrzési mechanizmussal, valamint egy újat a leválasztott támogatásokkal. Mindez **jelentős adminisztratív többletráfordításokkal jár**.

A **részleges leválasztás fenntartása mellett/a teljes leválasztás ellen** elsősorban a következők hozhatók fel:

- Magyarország természeti adottságait és mezőgazdasági termelési hagyományait figyelembe véve agrárpolitikai szempontból elfogadhatatlan lenne, ha a termelés – a sokak által remélt növekedés helyett – méginkább visszaszorulna, illetve egyes régiókban jelentős részben megszűnne. Ez a helyzet a támogatások teljes leválasztása esetén nagyobb valószínűséggel fordulhatna elő. Még ha egy ilyen fejlemény – éppen a támogatásoknak a termeléstől függetlenített folyósítása miatt – nem is veszélyeztetné a mezőgazdasági népesség megélhetését, a kapcsolódó nem mezőgazdasági fázisokban (mezőgazdaság inputok előállítás, élelmiszerfeldolgozás) foglalkoztatottsági gondokat okozhatna.

A támogatások termelésről történő teljes leválasztása kétségtelenül magában rejti a gazdálkodás tömeges feladásának lehetőségét, de a kérdés alapos vizsgálatot igényel. Nyilvánvaló, hogy a termeléstől függetlenített támogatások esetén a termelő – amint erre a 2.2. pontban rámutattunk – csak akkor tartja fenn mezőgazdasági tevékenységét, ha ezáltal a leválasztott támogatásokból eleve meglévő jövedelme tovább nő, vagyis ha a mezőgazdasági tevékenység (a támogatások beszámítása nélkül) pozitív fedezeti hozzájárulást, hosszabb távot tekintve pedig pozitív nettó eredményt (nyereséget) hoz. Vagy ha a kölcsönös megfeleltetést is figyelembe vesszük: a mezőgazdasági termelésből származó veszteség nem lehet nagyobb, mint a területpihentetés esetén jelentkező ápolási költségek.

¹⁴ Ilyen vitákra fokozottan számítani lehet a jövőben, mert a tagországok eltérő opciókat választottak a támogatási modelleket, vagy a teljes vs. részleges leválasztást illetően, s egyeseket a belső piacon hátrányosan érinthetett mások döntése.

Amennyiben feltételezzük, hogy a magyar mezőgazdasági termelésben még vannak kihasználatlan hatékonysági tartalékok, akkor annak a kérdésnek a hozzávetőleges vizsgálatánál, hogy mely ágazatokban lehetséges a jövőben támogatások nélkül is jövedelmező termelés, kiindulhatunk a „piacmeghatározó gazdaságok”⁵ legfrissebb rendelkezésre álló adataiból, a 2004. évekből, annak ellenére, hogy ez az év a növénytermesztésben kedvezőbb volt az átlagosnál (13. táblázat).

13. táblázat

Ágazati eredmények a piacmeghatározó gazdaságok átlagában 2004-ben

Ágazat	Fedezeti hozzájárulás*	Ágazati eredmény*	Az ágazati eredmény 2002-2004 között hányszor volt pozitív?
Búza, Ft/ha	76 011	5 253	1
Kukorica, Ft/ha	92 604	8 647	3
Ipari napraforgó, Ft/ha	81 581	4 788	3
Repce, Ft/ha	113 406	41 092	1
Cukorrépa, Ft/ha	396 077	212 571	3
Burgonya, Ft/ha	471 733	194 653	3
Paradicsom, Ft/ha	420 396	50 066	2
Zöldpaprika, Ft/ha	999 300	472 472	3
Fűszerpaprika, Ft/ha	312 526	90 988	3
Alma, Ft/ha	342 131	-34 052	2
Borszőlő, Ft/ha	421 149	-26 933	2
Tejelő tehén, Ft/tehén	180 156	21 827	3
Étkezési tyúktojás, Ft/tojós	880	376	3
Marhahizlalás, Ft/kg	10,35	-49,98	1
Sertéshizlalás, Ft/kg	42,15	1,01	2
Csirkehizlalás, Ft/kg	12	-11,23	2

* Top-up nélkül

Forrás: Béládi – Kertész [2005]

A fedezeti hozzájárulás tehát – közvetlen állami támogatások nélkül – minden fontosabb ágazat esetében pozitív volt 2004-ben. Ez azt jelenti, hogy **rövid távon**, amely időtartam alatt mindenképpen (a termelés méretétől függetlenül) felmerülnek az állandó költségek, **támogatások hiányában is érdemes lenne fenntartani a termelést. Az ágazatok többségére vonatkozóan ugyanez mondható el hosszabb távon is.** A vizsgáltak közül négy ágazat eredménye volt negatív (alma, borszőlő, marhahizlalás, csirkehizlalás). Ezek esetében hosszabb távon, amely alatt már szükségessé válik az eszközök pótlása, illetve megoldható a struktúraváltás, s ezáltal a költségek nagy része változó költséggé válik, **a gyengébb termőhelyeken, vagy a rosszul irányított üzemekben bekövetkezhet a termelés felszámolása.** De a 13. táblázat utolsó oszlopa alapján kitűnik, hogy **az utóbbi három évből legalább egyben minden „veszélyeztetett” ágazat nyereséges volt.** (Mint láttuk – a kölcsönös megfeleltetésre való tekintettel – a kötelezettségek betartásának költségét meg nem haladó veszteség is elfogadható.) Tehát a hatékonyság javításában, a piacok

stabilizálásában, vagy az időjárás tényezők negatív hatásainak csökkentésében elért kismértékű előrehaladás is valószínűleg megoldást hozna a problémára: támogatások nélkül is elérhető lenne legalább a minimális nyereséggel folyó termelés.

Összefoglalva: a főbb ágazatok többségében nem várható, hogy a támogatások teljes leválasztása esetén az üzemek tömegesen szünetnék be a termelést. A kérdés megnyugtató tisztázása azonban alaposabb elemzést kíván és szükségessé teszi a világszerte tendenciák figyelembe vételét is. Valószínű továbbá, hogy a túl gyors változások és a kezdeti alkalmazkodási nehézségek elkerülése céljából **átmeneti időre indokolt fenntartani egyes támogatások részleges termeléshez kötését.**

A teljes, illetve a részleges leválasztásra vonatkozó döntésnél figyelembe kell venni a EU közös belső piacán várható fejleményeket is. *Isermeyer* erről a következőket írja: „*A támogatások részleges termeléshez kapcsolása nem egyeztethető össze az Európai Belső Piac elveivel és ezért mielőbb meg kell azt szüntetni. A luxemburgi határozat 2009. évi féléves felülvizsgálata során el kell érni, hogy az EU minden tagállama teljesen leválasztott formában fizesse a közvetlen támogatásokat*” (*ISERMAYER [2005]*). Ez a követelés lényegében abból a megfontolásból ered, hogy a teljes leválasztás előnyei csak akkor érvényesülnek, ha minden EU-tagállam alkalmazza azt. Ennek hiányában torzulnak a versenyfeltételek és jelentkezik a nemzeti politikák költségeinek externalizálása.

Ha meggondoljuk, hogy a termeléshez kapcsolt támogatások az elmúlt évek alatt hazánkban nem oldották meg a mezőgazdaság egyetlen komoly problémáját sem, sőt ellenkezőleg: hozzájárultak a bizonytalansághoz és az átütő fejlesztések elmaradásához, akkor (középtávon) érdemesnek tűnik a teljes leválasztásnak előnyt adni. Ha mégis beavatkozásokra van szükség a termelés fenntartása, a kedvezőtlen hatások elkerülése érdekében, akkor **célszerűbb lehet a KAP 2. pillérét alkotó intézkedéseket (kedvezőtlen adottságú térségek támogatása, beruházás-támogatás, agrár-környezetvédelem stb.) felhasználni** erre a célra.

3.3. A termelési struktúra várható változásai az EU-15-ben

Előző példáink a támogatások leválasztásának, illetve a regionális modell alapján történő újraosztásának egyik fontos következményét, az üzemi támogatások változását mutatták. Ez azonban csak egyik, izoláltan vizsgált következménye a leválasztásnak. A bonyolultabb összefüggések, komplex hatások előrejelzésére elterjedten alkalmaznak komplex számítógépes modelleket.

Hasonló vizsgálatok az AKI-ban is folytak/folynak. Ezek eredményeiről, friss, aktuális publikációk állnak rendelkezésre magyar nyelven is (lásd: *UDOVECZ [2006]*; *POTORI – UDOVECZ szerk. [2006]*). Ezért a továbbiakban egy, az Unió közösségi szintjére vonatkozó modellszámítás eredményeit mutatjuk be.

Egy 2005-ben megjelent tanulmány tíz, különböző intézményeknél készült modellel végzett vizsgálatok eredményeit hasonlítja össze (*BALKHAUSEN – BANSE – GRETHE – NOLTE [2005]*). Ugyanez a tanulmány ismerteti a szerzők által az *ESIM-2005* modellel végzett elemzést, amelynek eredményeit a következőkben itt is felvázoljuk (14. táblázat)¹⁵. A modell nem tisztán mutatja a támogatások leválasztásának hatását, mivel a változások többi elemét

¹⁵ A választás azért esett erre a modellre, mert a tanulmány készítésének időpontjában ez volt a legfrissebb ilyen jellegű vizsgálat, az alkalmazott modell módszertanilag fejlett, s az eredményei viszonylag részletesek.

(pl. árcsökkenés) is figyelembe veszi, de a leválasztás a luxemburgi határozat központi eleme, s így a következmények okaként is meghatározó jelentőségű. Az eredmények az EU-15-re vonatkoznak, bár számoltak a 10 új tagországgal, sőt 2007-től Románia és Bulgária belépésével is.

A modellben a KAPCSOLT scenárió a 2003-as reform teljes implementálását jelenti, azzal a különbséggel, hogy a támogatásokat továbbra is termeléshez kapcsoltnak fizetik ki. Ez a vizsgálat bázisa. A LEVÁLASZTOTT scenárióban mind a növénytermesztési, mind az állattenyésztési támogatásokat részlegesen leválasztva vették figyelembe. A részleges leválasztás mértéke a tagországok döntései alapján kialakuló átlagot tükrözi (a Bizottság becslése alapján a modellben például azzal számolnak, hogy 2011-ben a gabonafélékre és olajos növényekre fizetett támogatások 91,2 %-a lesz leválasztva; a marhahúsról vonatkozóan a leválasztás mértéke 74,5 % lesz). A leválasztott formában fizetendő növénytermesztési és állattenyésztési támogatásokat egységes hektáronkénti földalapú támogatásként osztja fel a modell.

A 14. táblázatban csak a közvetlen támogatások vannak abszolút számokkal kifejezve, míg minden további érték a 100%-nak vett KAPCSOLT bázis-scenárióhoz képest jelentkező eltérést mutatja.

Mint a táblázatból kiolvasható, a LEVÁLASZTOTT scenáriónál több mint 70%-kal csökken a marha- és juhhús támogatása a bázishoz képest. A növénytermesztési ágazatok támogatása – beleértve a szántóföldi tömegtakarmányokat és a gyepeket is – közel azonos 159-180 €/ha szinten van. **A GOFR-növények támogatása 25%-kal csökken, míg a szántóföldi tömegtakarmányoké és a gypé – az alapváltozat nullájáról – jelentősen nő.** Ennek megfelelően az utóbbiak kínálata emelkedik, termelői árak (illetve, mivel nem piacképes termékekről van szó: önköltségük) pedig 20%-kal mérséklődik. Ennél fogva **a takarmányköltség-indexek a marhahizlálásnál 10, a juhhús-termelésnél pedig 15%-kal lesznek alacsonyabbak** az alapváltozathoz képest. Másrészt viszont **az effektív árak (a termelői ár és a termékegységre jutó közvetlen támogatás együttes összege) is csökkennek 9 (marhahús), illetve 12%-kal (juhhús), s a kínálat szempontjából ez a döntő: a marhahústermelés 5%-kal, a juhhústermelés pedig 8,6%-kal esik vissza.** A területhasználat arányai is számottevően módosulnak: **a gabonafélék területe 7%-kal, az olajos növényeké 9%-kal, a silókukoricáé pedig 11%-kal esik vissza¹⁶, míg az egyéb szántóföldi tömegtakarmányok által elfoglalt terület 11, a gyepterület pedig 5%-kal nő.**

Az önkéntes területpihentetés kisebb mértékű a leválasztott támogatások mellett, mint a KAPCSOLT scenárió esetén. Ez azért adódik így, mert a részleges leválasztás miatt a GOFR-növények támogatása meghaladja az önkéntes területpihentetés támogatását. Az utóbbi tevékenység pozíciója tehát romlott a bázisváltozathoz képest, ahol a területpihentetés azonos támogatást élvezett a GOFR-növényekével.

¹⁶ A silókukorica versenyképessége azért csökken, mert míg az Agenda 2000 alatt az egyetlen tömegtakarmány volt, amely a GOFR-növények közvetlen támogatásában részesülhetett, addig a jövőben minden tömegtakarmány-termő terület után jár leválasztott támogatás.

A támogatások leválasztásának eredményei a kapcsolt támogatásokhoz viszonyítva az EU-15-re vonatkozóan 2011-ben (az ESIM-2005 modell alapján)

Sorsz.		Szcenárió	
		Kapcsolt	leválasztott
1.	Közvetlen támogatások és árak		
2.	<i>Közvetlen támogatások</i>		
3.	Marhahús (€/t)	547	139
4.	Juhhús (€/t)	1 187	322
5.	Gabonafélék és olajos növények (€/ha)	240	180
6.	Területpihentetés (€/ha)	240	159
7.	Szántóföldi tömegtakarmány (€/ha)	0	159
8.	Gyep (€/ha)	0	159
9.	<i>Effektív árak*</i>	%	%
10.	Marhahús	100,0	90,9
11.	Juhhús	100,0	87,8
12.	Abrakfogyasztó állatok	100,0	100,8
13.	Gabonafélék és olajos növények	100,0	94,4
14.	Silókukorica	100,0	92,3
15.	Egyéb tömegtakarmány	100,0	123,2
16.	Fű (gyepterületről)	100,0	242,5
17.	<i>Termelői árak (állati termékek és GOFR-növények)</i>		
18.	Marhahús	100,0	109,5
19.	Juhhús	100,0	112,2
20.	Abrakfogyasztó állatok	100,0	100,8
21.	Gabonafélék és olajos növények	100,0	101,9
22.	<i>Takarmányköltség-indexek</i>		
23.	Marhahús	100,0	89,7
24.	Juhhús	100,0	85,2
25.	Abrakfogyasztó állatok	100,0	100,7
26.	<i>Takarmányok termelői árai</i>		
27.	Silókukorica	100,0	96,9
28.	Egyéb szántóföldi tömegtakarmány	100,0	76,9
29.	Fű (gyepterületről)	100,0	79,1

Sorsz.		Szcenárió	
		Kapcsolt	leválasztott
30.	Termelés, termőterület és takarmányösszetétel		
31.	<i>Állattenyésztés</i>		
32.	Kérődzők	100,0	97,9
33.	Tej	100,0	100,0
34.	Marhahús	100,0	95,0
35.	Juhhús	100,0	91,4
36.	Abrakfogyasztók	100,0	101,0
37.	<i>Terület</i>		
38.	GOFR-növények	100,0	92,9
39.	Gabonafélék	100,0	93,1
40.	Olajos növények	100,0	90,8
41.	Silókukorica	100,0	89,2
42.	Önkéntes területpihentetés	100,0	95,1
43.	Egyéb szántóföldi tömegtakarmány	100,0	111,1
44.	Gyepterület	100,0	105,1
45.	A GOFR-növények értékaránya a takarmányadagban (konstans árakon)		
46.	Marhahús	100,0	84,8
47.	Juhhús	100,0	81,4

* Az effektív ár a termelői ár és a termékegységre jutó közvetlen támogatás együttes összegét jelenti.

Forrás: Balkhausen – Banse – Grethe – Nolte [2005]

4. A támogatások hatása a piaci szereplők jövedelmére (átviteli veszteségek)

Az agrárpolitika megfogalmazott céljai között – az Európai Unióban és Magyarországon egyaránt – előkelő helyen szerepel a mezőgazdasági termelésből élők életszínvonalának javítása¹⁷. Ennélfogva egyértelmű, hogy **a közvetlen jövedelemtámogatások kedvezményezettjének a mezőgazdasági termelőt tekintik**. Egyéb gazdaságilag érintett csoportok (pl. földtulajdonosok, adófizetők) érdekei az agrárpolitikában többnyire figyelmen kívül maradnak¹⁸, ami érthető is, mivel ezek nem az ágazati politika hatáskörébe tartoznak. Ennek ellenére közismert tény, hogy az agrárgazdaságra fordított közpénzek nem csak a gazdálkodók érdekeit szolgálják: a folyamatban hatékonysági veszteségek, „elszivárgások” keletkeznek, amelyek révén **a támogatások jelentős része nem a megcélzott termelőkhöz kerül, hanem a vertikum mezőgazdasági termelést megelőző (alapanyag-előállító, eszközgyártó) vagy azt követő (kereskedelem, feldolgozás, fogyasztás) fázisaiban csapódik le.**

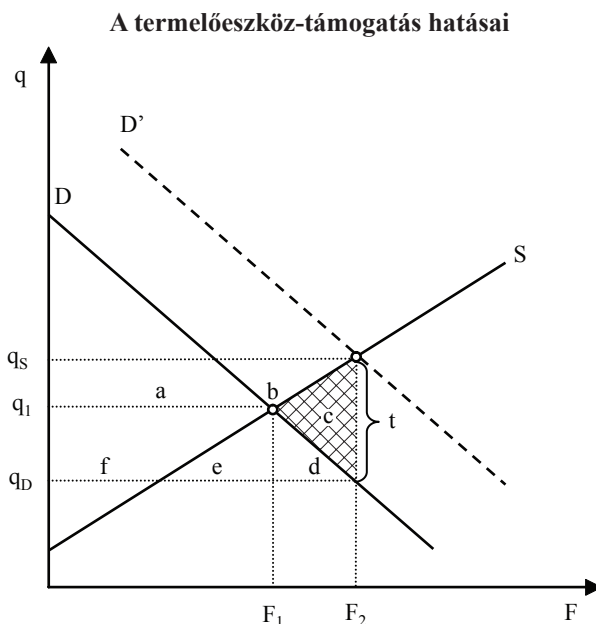
Ha a témánk szempontjából fontosabb mezőgazdasági termelőeszköz-piacot tekintjük, akkor a támogatások előnyeinek megoszlása a következő hipotetikus példa alapján mutatható be:

Tegyük fel, hogy a mezőgazdasági termelő t összegű támogatást kap a felhasznált F termelési tényező (föld, állat, dízelolaj, munkaidő stb.) egysége után (lásd 3. ábra). Kérdés: megtarthatja-e a termelő a támogatás teljes összegét, vagy – a piaci mechanizmusok hatására – meg kell osztoznia rajta a termelési tényező (eszköz, ráfordítás) tulajdonosával?

A támogatás bevezetése előtt q_i egyensúlyi tényezőár mellett F_i mennyiségre jelentkezik kereslet, illetve a termelési tényező tulajdonosai ennyit szándékoznak piacra vinni. A támogatás hatására a kereslet t -vel feljebb tolódik (D'), azaz a mezőgazdasági termelők minden árszint mellett többet kívánnak felhasználni az adott ráfordításból. A kínálati oldalon nincs változás, így az új piaci egyensúly egy megnövekedett F_2 mennyiség és egy, a korábrinál ugyancsak magasabb q_s ár mellett jön létre. A termelők, akik jogosulttá válnak a támogatásra, valójában q_D összegű „nettó” árat fizetnek az eszközért, annyit amennyit ekkora mennyiségért a „régii” keresleti függvény alapján is hajlandók lettek volna fizetni. Ami viszont meglepő lehet: **ők kapják ugyan a teljes támogatást, de a q_i -ről q_s -re történő tényezőárnövekedés miatt meg kell rajta osztozniuk a termelési tényező tulajdonosaival.**

¹⁷ „Az agrárgazdaságban az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának fő célkitűzéseivel összhangban a következő célok érvényesülnek: ...b) a nemzetgazdaság más ágazataihoz viszonyított esélyegyenlőség megteremtése, hogy a mezőgazdaságból élők arányos tőke- és munkajövedelmet szerezhessenek meg”. (1997. évi CXIV. törvény az agrárgazdaság fejlesztéséről, 3. §)

¹⁸ Az Agrár- és Vidékfejlesztés Nemzeti Stratégiája (2004. május 27.) differenciáltabban fogalmaz: „...a földbérletre vonatkozó szabályok azonos súllyal védjék a földtulajdonosok és a földbérlők hosszú távú érdekeit.”

Forrás: Henrichsmeyer – Witzke [1994] nyomán

A támogatás teljes összege $F_2 \times t$ -vel, illetve az $a+b+c+d+e+f$ területtel egyenlő. A termelési tényező tulajdonosa ebből az $a+b$ -nek megfelelő összeghez jut, míg a mezőgazdasági termelő többelhasználja a $d+e+f$ területnek felel meg. A c terület pedig az ún. *allokációs vagy jóléti veszteség*, ami – ha úgy tetszik – a piaci viszonyokba történő protekcionista beavatkozás „áraként” fogható fel. A veszteség amiatt jelentkezik, hogy az érintetteknek (a támogatásban közvetlenül vagy közvetve részesülő csoportoknak) kisebb jövedelemnövekedés tapasztalható, mint amennyibe az intézkedés a társadalomnak kerül. A veszteség annál nagyobb, minél nagyobb mértékben nő meg a termelőeszköz-felhasználás (példánkban F_1 -ről F_2 -re) – és értelemszerűen a mezőgazdasági kibocsátás is – a támogatás hatására. Az pedig, hogy a támogatásra hogyan reagál a kibocsátás, a keresleti és kínálati függvények elaszticitásától függ. Ha például csekély a termelési tényező kínálatának rugalmassága (ami fennáll pl. a termőföldre vonatkozóan), akkor – egy rugalmasabb kínálatú tényezővel összehasonlítva – azonos összegű támogatás hatására kisebb mértékű lesz a tényező-felhasználás mennyiségi növekedése, ennélfogva kisebb lesz az allokációs veszteség, viszont a támogatás nagyobb hányada jut az adott termelési tényező tulajdonosának.

Az agrárközgazdaságtan *átviteli hatékonyságról* (transfer efficiency) beszél az állami intézkedéseknek a mezőgazdasági jövedelmekre gyakorolt hatásával kapcsolatban¹⁹. Az átviteli hatékonyság nem más, mint a mezőgazdasági termelők jövedelemnövekedése és az ezzel összefüggő állami és fogyasztói kiadások közötti arány. Mivel ez az arány a gyakorlatban mindig kisebb 1-nél, *átviteli veszteségek* keletkeznek.

¹⁹ Az átviteli hatékonyság kérdését több OECD-tanulmány vizsgálta, illetve fejlesztette tovább annak koncepcióját (lásd pl. OECD [1996]; OECD [2002]).

Az OECD két kategóriába sorolja a lehetséges átviteli veszteségeket: ökonómiai veszteségek és elosztási veszteségek (OECD [1996]).

Az *ökonómiai veszteségek* nagyrészt megfelelnek a 3. ábra kapcsán említett jóléti vagy allokációs veszteségeknek. Ezek tehát a piaci folyamatokba történő állami beavatkozások (ár- és mennyiség-szabályozás) által okozott össztársadalmi szinten jelentkező nettó jövedelemkiesések.

Az ökonómiai veszteségek egy másik csoportját azok a szabályozási veszteségek képviselik, amelyek a termékek mennyiség-szabályozásával (pl. tejkvóta, területpihentetés) összefüggésben lépnek fel. Az outputok kontingenseire vonatkozó jogok elosztása adminisztratív úton történik az egyes üzemek között, ahol különbségek vannak a termelés határköltségét tekintve. A hatékonyság növelése érdekében ezeknek a különbségeknek ki kellene egyenlítődniük a termelés üzemek közötti átcsoportosulása útján. Ha azonban a kvóták kereskedelme nincs megengedve, akkor termelés nem tud áthelyeződni a hatékonyabb, kisebb költséggel dolgozó üzemekbe, illetve régiókba. Hasonló problémák jelentkeznek az inputok korlátozása miatt is.

A másik csoportot alkotó *elosztási veszteségek* – az ökonómiai veszteségektől eltérően – össztársadalmi szinten nem okoznak jövedelemcsökkenést. Ezek „csupán” a mezőgazdaság szempontjából jelentenek veszteséget azáltal, hogy az agrárpolitikai beavatkozások haszna nem a primer célcsoportnál, tehát a gazdálkodóknál csapódik le, hanem a mezőgazdaságon kívül jelentkezik. Ez a körülmény a mezőgazdaság és az agribusiness többi (megelőző és követő) szakasza közötti sokrétű összefonódás következménye.

Az agribusiness *mezőgazdasági termelést megelőző szakaszaiban* fellépő elosztási veszteségek azzal függnek össze, hogy a mezőgazdasági termelésre ösztönzően ható támogatások (ártámogatás, ráfordítás-támogatás, földalapú támogatás, állattámogatás) növelik az alapanyagok és más termelési tényezők iránti keresletet²⁰, miáltal kiváltják azok árainak emelkedését. **A termelési tényezők piacán adódó „szivárgási veszteség” annál nagyobb lehet, minél kevésbé rugalmas az adott tényező kínálata, minél kisebb a helyettesítési lehetőség és – a tartós termelési tényezők esetében – minél kisebb a mezőgazdasági termelők tulajdoni részesedése.** A tartós termelési tényezőknél nagy a veszélye annak, hogy az agrártámogatások kapitalizálódnak az árban, s az ár lényeges növekedéséhez vezetnek. A későbbiekben ezt a kérdést a földhaszonbérleti díjakkal kapcsolatban részletesebben megvizsgáljuk.

A *mezőgazdasági termelést követő fázisokban* ugyancsak bekövetkezhetnek veszteségek. Ezek nagyságrendje attól függ, hogy milyen hatása van az állami beavatkozásnak a termelésre, illetve a mezőgazdasági termékek árára. **Ha az intézkedés ösztönzi a termelést, akkor a nagyobb kibocsátás csökkenő termelői árakhoz vezet, s így – miközben a mezőgazdaság veszteséget szenved – a feldolgozóipar, az élelmiszerkereskedelem, továbbá a gőzszórák is többlehasznot realizálnak.**

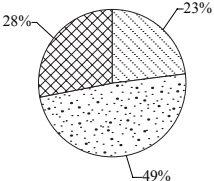
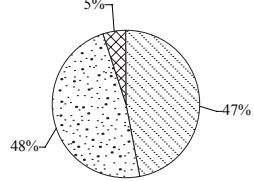
²⁰ A kereslet növekedése egyaránt lehet a termelés növekedésének és/vagy egyik termelési tényező másik által történő helyettesítésének a következménye.

Végül az elosztási veszteségeket növelik az agrárpolitikai intézkedések *adminisztratív költségei* is. Az intézkedések gyakorlatba történő átültetése igazgatási, végrehajtási és ellenőrzési feladatokat von maga után. Többletköltségek származnak a szükséges szállítási, raktározási, vámkezelési stb. tevékenységek ellátásából is. Az adminisztratív költségek nem nagyon jelentősek a többi veszteségforráshoz képest, de növekvő súlyuk az agrárszubszienciós rendszer egyszerűsítésére kell, hogy ösztönözze a döntéshozókat.

Az átviteli veszteségek arányainak jellemzésére a 15. táblázatban bemutatjuk az OECD becsléseit két támogatási forma esetében (ártámogatás, földalapú támogatás). A becslések az EU-15-re vonatkoznak.

15. táblázat

A végső kedvezményezettek részesedése ártámogatás illetve földalapú támogatás esetében, %*

		Ártámogatás	Földalapú támogatás
Saját munka után		10	1
Saját termőföld után		13	46
A termelő haszna összesen		23	47
Külső földtulajdonosok		13	45
Input-forgalmazók		36	3
Egyéb kedvezményezettek összesen		49	48
Allokációs költségek**		28	5
			

* Feltételezve, hogy a termelők a mezőgazdasági terület 50%-át birtokolják.

** Az allokációs költségek azon erőforrások használati költségét jelentik, amelyeket a támogatott termékek előállításában pótlólagosan használtak fel, s ezáltal elvontak a más szektorokban történő felhasználás elől.

Forrás: OECD [2002] nyomán.

A földalapú támogatás átviteli hatékonysága lényegesen kedvezőbb ugyan, de még az sem éri el az 50 százalékot, az ártámogatásnak pedig még a negyede sem marad meg a mezőgazdasági termelőknél. A földalapú támogatás (amihez közel áll az SPS-rendszer leválasztott támogatása) tehát preferálandó az ártámogatáshoz képest. Utóbbinak viszont – mint a táblázatból kiderül – az a fő problémája, hogy kapitalizálódik a földbérleti díjban, illetve a földárban, s emiatt jelentős hányada (45%-a) külső földtulajdonosokhoz kerül.

A támogatások hatására előálló jövedelemmegoszlás klasszikus modelljében (FLOYD [1965]) egy output és két input-tényező szerepel. A termelői ártámogatásnak az inputárra gyakorolt hatását a következő összefüggés írja le:

$$(1) \frac{EP_a}{EP_x} = \frac{\sigma + e_b}{\sigma + K_a e_b + K_b e_a}, \text{ ahol}$$

P_a : inputár,

P_x : outputár,

E : rugalmassági együttható

σ : az a és b inputok helyettesítési rugalmassága,

e_a és e_b : a két input kínálatának sajátár-rugalmassága,

K_a és K_b : a két input részaránya az összes költségben.

A két input relatív árváltozása az alábbiak szerint adódik:

$$(2) \frac{EP_a}{EP_b} = \frac{\sigma + e_b}{\sigma + e_a}$$

Ha az (1) egyenletben a input a bérbé adandó föld és b input a többi termelési tényező, és a kínálata teljesen rugalmatlan ($e_a = 0$), továbbá ha b kínálati rugalmassága végtelen (adott áron korlátlan mennyiségben beszerezhető), akkor az egyenlet $EP_a/EP_x = 1/K_a$ alakban írható fel. Az utóbbi egyenlet alapján kiszámítható, hogy amennyiben P_x ára az ártámogatás következtében 10 százalékkal emelkedik és a föld részaránya a költségek között $1/3$, akkor a föld bérleti díja 30 százalékkal fog nőni, ami teljesen „elviszi” az ártámogatást²¹.

A valóságban feltételezhetjük persze, hogy néhány egyéb termelési tényező kínálata nem teljesen rugalmas, másrészt korlátozott mértékben ugyan, de lehetséges a föld helyettesítése, s így a (2) egyenletnek megfelelően a támogatásból származó haszon valamilyen arányban megoszlik a tényezők között. **A termőföld kínálatának erős rugalmatlansága azonban mégis azzal fog járni, hogy tulajdonosának részesedése minden bizonnyal aránytalanul nagy lesz az osztozkodás során.**

4.1. A támogatási jogosultságok forgalma

Az 1.2. pontban említést tettünk a támogatási jogosultságok forgalmával kapcsolatos lehetőségekről. Foglaljuk össze röviden az idevágó főbb rendelkezéseket:

- A támogatási jogosultság csak másik mezőgazdasági termelőnek ruházható át az adott tagországon, vagy – regionális modell alkalmazása esetén – az adott régióon belül.
- A támogatási jogosultságot el lehet adni földterülettel együtt vagy anélkül, míg bérbeadás csak azonos hektárszámú támogatható területtel együtt lehetséges. A földterület nélküli eladás ahhoz a feltételhez kötött, hogy a termelő támogatási jogosultságainak legalább 80%-át legalább egy naptári évben felhasználta.

²¹ Valójában azon túlmenően, hogy a föld kínálata rugalmatlan, még egy további feltétele is van annak, hogy a támogatás teljes egészében a föld árában (a bérleti díjban) csapódjon le: ez akkor lenne így, ha a másik ráfordítás csak fix arányban kapcsolódhatna a termőföldhöz és így egyáltalán nem lenne képes helyettesíteni azt ($\sigma = 0$).

- A három egymás utáni éven keresztül fel nem használt támogatási jogosultság – *vis major* és rendkívüli méltánylást érdemlő esetek kivételével – visszakerül a nemzeti tartalékba.

A támogatási jogosultság egyfajta értékpapírként (másképpen: vagyoni értékű jogként, követelésként) fogható fel, amely tulajdonosa számára pontosan meghatározott névértéket képvisel. Az értékpapírtól eltérően azonban a követelés nem tisztán személyhez kötött, mert a **jogosultság kifizetéséhez támogatható terület is szükséges**. Azt mondhatjuk, hogy támogatási jogosultság **egy kvázi-önálló követelés**, amelynek saját piaci forgalma és piaci ára alakul ki. Ha egy földterületet támogatási jogosultsággal együtt adnak bérbe (adnak el), akkor a termőföld támogatási jogosultság nélküli árához hozzáadódik a jogosultság piaci ára.

A támogatási jogosultságot szerzett gazdálkodó a bérelt területet – a bérleti jogviszony végén – tehát *támogatási jogosultság nélkül* is visszaadhatja tulajdonosának. A gazdálkodó ilyen esetben a következő lehetőségek közül választhat²²:

- Amennyiben a bérelt terület visszaadása után még mindig elegendő területtel rendelkezik támogatási jogosultságai aktiválásához, akkor továbbra is érintetlenül hozzájut a támogatásokhoz.
- Ha a bérelt föld visszaadása után kevesebb területe lesz, mint támogatási jogosultsága (ez a valószínűbb), akkor lehetősége van új területet bérbe vennie, hogy a terület és jogosultságok közötti összhang létrejöjjön. Ehhez olyan termelőt kell találnia, akinek „szabad” (jogosultsággal le nem fedett) területe van.
- Főnáll az a lehetőség is, hogy a fölös számú jogosultságot a régió más termelőinek értékesíti. Megint csak olyan partnerre lesz szüksége, aki fölös területtel rendelkezik (több támogatható területe van, mint támogatási jogosultsága). Ilyen lehet az a bérlő, aki újra bérbe vette a termelőnk által támogatási jogosultság nélkül visszaadott területet, vagy éppen maga a földtulajdonos, ha az egyben mezőgazdasági termelő is²³. Cserébe legalább olyan ellenértéket kell kapnia, amely megegyezik az alternatív felhasználás során elérhető haszonnal.

Belátható, hogy a **támogatási jogosultság értéke magas lesz abban az esetben, ha szűkösén áll rendelkezésre a támogatható területhez képest. A támogatás nélkül maradó földterület ára (bérleti díja) viszont drasztikusan csökkenni fog, mert keresletét a támogatás nélkül számított, többnyire szerény jövedelem határozza meg. Hasonlóképpen a támogatási jogosultság vesztí értékét az esetben, ha bőséges mennyiségben kínálják a piacon, de szabad (támogatási jogosultsággal le nem fedett) terület híján a benne megtestesülő követelés nem váltható be. Ebben a helyzetben viszont erősen felmegy a föld értéke, és a támogatások nagy részét a földtulajdonosok vágják zsebre.** A továbbiakban – az *Isermeyer* által kidolgozott egyszerű modellre támaszkodva (ISERMEYER [2003]) – részletesebben is bemutatjuk a megállapítások érvényességét.

²² A leírtak elsősorban az üzemsoros modellre vonatkoztathatók, mert a regionális modell alkalmazásakor – ideális esetben – minden hektár rendelkezni fog támogatási jogosultsággal, tehát a bérlőnek gyakorlatilag nem lesz más lehetősége, minthogy a támogatási jogosultságot egy szerény térítés ellenében a földdel együtt átadja a földtulajdonosnak.

²³ Az ilyen ügylet létrejöttét megnehezítheti, hogy a földtulajdonos valószínűleg neheztel kissé a régi bérlőre, amiért az nem a támogatási jogosultsággal együtt adta vissza a földjét, noha a jogosultsághoz az ő földjének használata révén jutott.

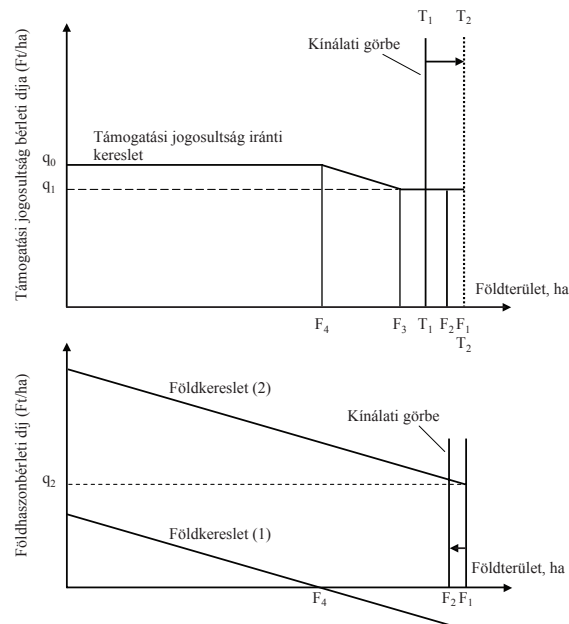
A 4. ábra külön-külön, de egymás fölé helyezve és azonos beosztású vízszintes tengellyel mutatja a támogatási jogosultság, illetve a termőföld piacát. Ezzel a két piac elkülönültségét, ugyanakkor szoros kölcsönhatását is kifejezzük. (A kölcsönhatások miatt fontosnak tartottuk, hogy a földpiac legfőbb sajátosságait összefoglaljuk. Ez az áttekintés a 3. mellékletben kapott helyet.) Az egyszerűség kedvéért tételezzük fel, hogy mindkét tényező esetében csak bérleti piac létezik és a bérleti szerződések rövid időtartamra szólnak. Az alsó ábrarészben a terület csökkenő földminőség szerint van elrendezve.

A rendelkezésre álló összes mezőgazdasági terület legyen F_7 . Ha nincs támogatás, akkor a termőföld iránt csak viszonylag alacsony bérleti díj mellett mutatkozik kereslet (lásd a *földkereslet(1)* görbét az alsó ábrarészben). Sőt, alacsony bérleti díj mellett is csak a jó és közepes minőségű földeket keresik, a kevésbé termékeny területek (F_4 -tól jobbra) parlagon maradnak.

Amennyiben viszont rendszeresítik a leválasztott támogatásokat, akkor a földtulajdonosok/földhasználók keresletet támasztanak a jogosultságok iránt. A keresleti görbe (felső ábrarész) eleinte a vízszintes tengellyel párhuzamosan fut, mivel minden támogatási jogosultság azonos értékű (q_0). F_4 -tól kezdődően a földek művelése támogatás nélkül már nem gazdaságos, itt megtörik a keresleti görbe: a bérlők csak a támogatás és a termelésből származó veszteség különbözetét hajlandók maximális árként megfizetni a támogatási jogosultságért. F_3 -tól pedig már nem folytatnak mezőgazdasági termelést, hanem pihentetik (és kultúrállapotban tartják) a területet, mert a termelésből adódó veszteség nagyobb lenne, mint a területápolási költség (utóbbi megfelel a q_0 és q_1 közötti különbségnek). F_3 -tól jobbra a támogatási jogosultság bérleti díja tovább már nem csökken, megfelel a támogatás és a területápolási költség különbözetének.

4. ábra

Az árak kialakulása a támogatási jogosultságok és termőföld piacán

Forrás: Isermeyer [2003]

Ha a támogatási rendszert úgy alakítják ki, hogy a *támogatási jogosultságok száma szűkös* (lásd T_1 kínálati görbét), vagyis kevesebb, mint a mezőgazdasági terület hektárjainak száma (F_1), akkor a támogatás nélkül maradó területek versenyeznek a támogatási jogosultságért. Annak ára a magas q_1 szinten fog kialakulni. A termőföld bérleti díja viszont alacsony lesz, mert nem a föld jelenti a szűk keresztmetszetet a támogatás megszerzése szempontjából.

Feltehetően ez az eset fordul elő az üzemsoros modell alkalmazásának kezdeti időszakában, mivel ott a cukorrépa termőterülete nem számít támogatásra jogosult területnek, de felhasználható a támogatási jogosultság aktiválására²⁴ (lásd 1. táblázat). Ezért a cukorrépa-termesztők megjelennek „támogatásmentes” területükkel a támogatási jogosultságokért folyó versenyben. A földterület nem-mezőgazdasági célú felhasználásának folyamatát tekintve azonban a támogatási jogosultságokhoz viszonyított „földbőség” előbb-utóbb eltűnik (a 4. ábrán ezt a kínálatszűkítő folyamatot a támogatható terület F_1 -ről F_2 -re történő csökkenésével jelezzük) és a földbérleti díjak magas szintje visszaáll. Tekintve, hogy tudjuk: Magyarországon nem az üzemsoros modell kerül majd alkalmazásra, a fentieket csak az összefüggések jobb megértése kedvéért mondtuk el.

A beálló piaci egyensúlyt a következők jellemzik: az F_3 -tól balra eső területeken mezőgazdasági termelés folyik. F_3 és T_1 között – támogatás ellenében – kultúrállapotban tartják a területet. A T_1 -től jobbra eső területeket nem gondozzák (tegyük fel, hogy ez megengedett). A piaci egyensúly beálltáig a támogatási jogosultságok a gyengébb adottságú termőhelyekről (F_3 -tól jobbra) a jobb termőhelyek felé fognak vándorolni, mert ott a támogatás teljes egészében a jövedelmet növeli (területgondozási költségek külön nem merülnek fel, mivel termelés folyik).

Másként alakulnak a dolgok, ha a támogatási jogosultságok száma több a mezőgazdasági terület hektárjainak számánál (lásd a T_2 támogatáskínálati és az F_2 földkínálati görbét a 4. ábra felső részén). Ezesetben nem lesz aktiválható minden támogatási jogosultság. A jogosultságok tulajdonosai rosszul járnak, mert papírjuk értékének egy részét elveszti. Ha a földbérlet bérleti szerződése lejár és a bérleményt vissza kell szolgáltatniuk a tulajdonosnak, nem lesz érdekük megtartani a támogatási jogosultságot, mert támogatás nélküli terület híján amúgy sem tudnának mit kezdeni vele. Egy jelképes összegért célszerű tehát a földdel együtt visszaadniuk.

Ezzel szemben a földtulajdonosok helyzete igencsak kedvezőre fordul. A föld iránti kereslet megélenkül, mert a terület megszerzése lehetővé teszi a fölös mennyiségben rendelkezésre álló támogatási jogosultságok aktiválását. A leválasztott támogatás ilyen esetben úgy viselkedik, mint egy szabályos földalapú támogatás. A megnövekedett földkeresletet a 4. ábrán a *földkereslet(2)* görbe szemlélteti, amely tehát csak akkor jut érvényre, ha a támogatási jogosultságok száma meghaladja a támogatható terület méretét. A földbérleti díj q_2 szinten alakul ki, a támogatás túlnyomó része a földtulajdonos pénztárcáját vastagítja.

A leválasztás regionális modelljében – amelyet Magyarországnak új tagországgként alkalmaznia kell – az ültetvények nélkül vett mezőgazdasági terület jön számításba, mint támogatásra jogosult terület, illetve mint aktiváló terület egyaránt. **Így tehát kezdetben, az SPS-re történő áttérés első éveiben, a támogatási jogosultságok száma elvileg azonos lesz a támogatható terület hektárszámával.** A pontos helyzetet azért nehéz előre látni, mert

²⁴ A szinten megkülönböztetett helyzetű étkezési burgonya, valamint a szántóföldi gyümölcs és zöldség más megítélés alá esik, mert területük sem a támogatásra jogosult, sem az aktiváló területbe nem számítódik bele.

Magyarországon jelenleg mintegy 700 ezer hektár (ültetvények nélkül vett) mezőgazdasági terület nincs regisztrálva (nem rendelkezik támogatási jogosultsággal). Ennek egy része az SPS bevezetése után is megjelenhet a földpiacon támogatható területként, ami „földbőséget” idézne elő²⁵.

Ez azzal járna, hogy a támogatási jogosultság nélküli földterületek bérleti díja jelenleginél jóval alacsonyabb szinten alakul ki és a közvetlen támogatások nagy hányada a gazdálkodóknál marad (ha az az ő tulajdonukban van). Viszont ha a földtulajdonos bérbé adható támogatási jogosultsággal is rendelkezik (pl. a termelést feladó idős gazdálkodó) és a földet azzal együtt adja bérbé, az alapidj mellett a támogatások jelentős részét magának követelheti. Az ilyen, támogatási jogosultsággal együtt bérbé adott földek bérleti díja tehát a jelenlegihez képest nő. (Célszerű lesz tehát megkülönböztetni a támogatási jogosultság nélkül, illetve az azzal együtt bérbé adott föld bérleti díját.)

Az idő múlásával várható, hogy – a mezőgazdasági termelésből véglegesen kivont területek következtében – a támogatható földterület egyre szűkösebbé válik a támogatási jogosultságokhoz képest. A KSH adatai szerint 1998 és 2004 között összesen 43330 hektárt – éves átlagban 6190 hektárt – vontak ki véglegesen a mezőgazdasági termelésből iparfejlesztési, infrastrukturális, településfejlesztési stb. célokra (KSH, Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv, 2004). Ilyen helyzetben **a támogatási jogosultság nélkül bérbé adott terület bérleti díja – a támogatások átszivárgása hatására – jelentősen megnő. A támogatási jogosultsággal együtt bérbé adott termőföld bérleti díja – a korábbi helyzethez képest nem változik lényegesen** (illetve a lehívható támogatások növekedésével arányos mértékben nő).

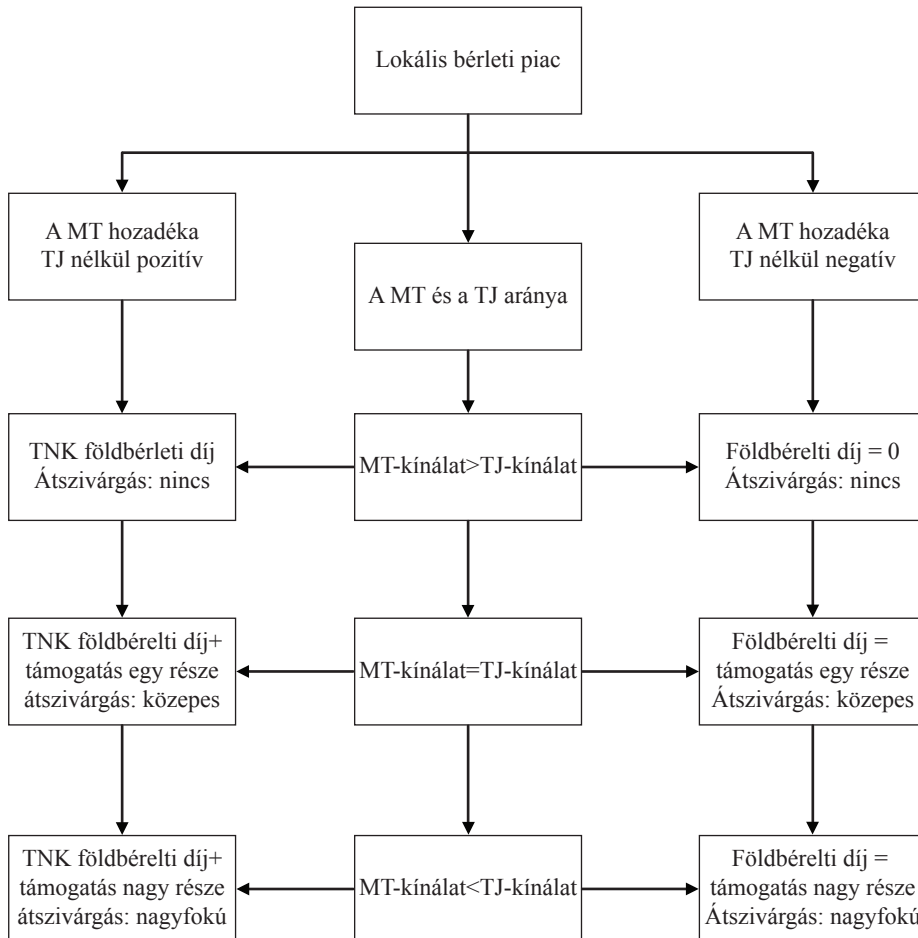
A támogatások részleges leválasztása – amire van esély Magyarországon is – véleményünk szerint nem gyakorol döntő befolyást a bérleti díjak alakulására. A támogatási jogosultság nélküli föld bérleti nőhet (pl. a tömegtakarmány-termelésre különösen alkalmas területeké), mert a termeléshez kapcsolatos támogatott ágazatok jövedelmezősége javul. Viszont egységnyi támogatási jogosultság értéke csökken. A két ellentétes irányú hatás feltehetően semlegesíti egymást.

A fentiekben elmondottakat, vagyis a földpiacon és a támogatási jogosultságok piacán előálló lehetséges szituációkat tömören összefoglaljuk az 5. ábra segítségével.

A lokális piacokon a termőföld keresleti és kínálati görbéi kialakítják a támogatás nélküli földterületek bérleti díját. Ez a gyengébb minőségű földeken akár negatív is lehet (illetve az ilyen földeket nem lehet bérbé adni). A támogatási jogosultságok bérbeadásánál ugyancsak a helyi feltételek érvényesülnek, mivel egyidejűleg a megfelelő méretű területet is bérbé kell adni. (Amennyiben a támogatási jogosultságokat értékesítik, akkor ez a jóval nagyobb méretű regionális piac feltételei mellett történhet.)

²⁵ Valószínűbb azonban, hogy a méretüknél fogva támogatásra jogosult területekre – ha egyéb okok nem zárják ki a hasznosításukat – a tulajdonosok igyekeznek időben támogatási jogosultságot szerezni.

Lehetséges földpiaci helyzetek az SPS-rendszer bevezetése után

Az ábrában használt rövidítések: MT: mezőgazdasági terület, TJ: támogatási jogosultság, TNK: támogatás nélkül kalkulált

Forrás: saját ábra

Mint már láttuk, a támogatások attól függően oszlanak meg a termelő, illetve a földtulajdonos között, hogy milyen arányban állnak rendelkezésre a támogatási jogosultságok a támogatható földterülethez képest. Az 5. ábrán a két tényező eltérő arányait ábrázoltuk, amelyek akár azonos helyen is kialakulhatnak eltérő időszakokban:

- *A földkínálat nagyobb, mint a támogatási jogosultságok kínálata.* Ebben az esetben a támogatások – az eredeti rendeltetésüknek megfelelően – a termelőnél maradnak. A földtulajdonos csak a helyben szokásos földhaszonbérleti díjat kapja²⁶.

²⁶ Az egyszerűbb tárgyalhatóság kedvéért tegyük fel, hogy a földtulajdonosok és a gazdálkodók csoportja átfedés nélkül elkülönül egymástól.

- *A földkínálat egybe esik a lokális piacon megjelenő támogatásijogosultság-kínálattal.* A támogatásoknak csak egy kisebb hányada jut el a földtulajdonosokhoz a mérsékelt megemelkedő földhaszonbérleti díj formájában. **Amennyiben a jelenlegi regisztrálatlan területek nem jelennek meg támogatható területként, hazánkban ez a szituáció fog előállni.**
- *A támogatási jogosultságok kínálata meghaladja a földkínálatot.* A földbérleti díj nagymértékű emelkedésére lehet számítani, ami extrém esetben oda vezethet, hogy a támogatás teljes egészében (rossz adottságú földeken a területgazdálkodási költségek levonás után) a földtulajdonosnak jut. **Az SPS bevezetését követő néhány év múlva feltehetően Magyarországon is hasonló feltételek érvényesülnek.** Ennek oka a termőföld mezőgazdasági használatból történő végleges kivonásának folytatódása, s a kínálat ebből következő csökkenése.

A bemutatott esetek nyilvánvalóan csak az általános tendenciákat szemléltetik, amelyektől a helyi kereslet-kínálati viszonyok függvényében jelentős eltérések adódhatnak.

Bár alapos okok szólnak amellett, hogy hazánkban középtávon a földhaszonbérleti díjak további növekedésére kell számítani, vannak egyéb, az egyszerű modellekben figyelmen kívül hagyott körülmények, amelyek arra utalnak, hogy a támogatások teljes mértékű kapitalizálódása nem várható. A következőkről van szó:

- Magyarországon a bérleti szerződések átlagos időtartama mintegy 8 év (KAPRONCZAI [2006]). Bár a szerződések többsége változó áras, az árváltozásra ható tényezők csak bizonyos késéssel tudnak érvényesülni.
- Az állami támogatások fennmaradását, jellegét és nagyságát illetően bizonytalanság tapasztalható, ami a korlátozza a bérleti díj növekedését.
- A jövőben a kölcsönös megfeleltetés értelmében várhatóan olyan környezetvédelmi és egyéb előírásokat vezetnek be, amelyek túlmennek a helyes mezőgazdasági és környezeti állapot, illetve a helyes gazdálkodási gyakorlat feltételrendszerén és költségnövekedéshez vezetnek, amit nem kompenzálnak. Ez csökkentően hat a földhaszonbérleti díjra.

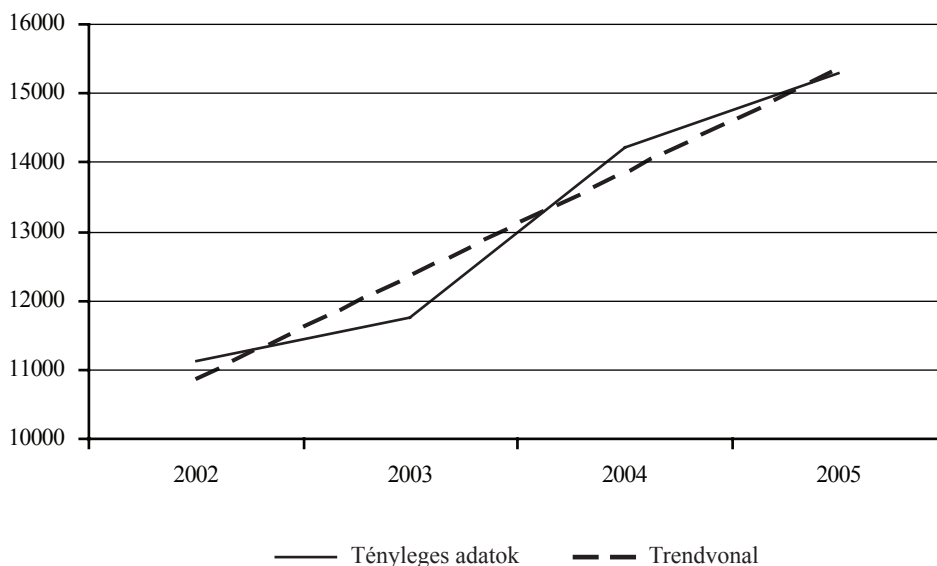
4.2. A földbérleti piac jellemzői Magyarországon

A bérelt mezőgazdasági területek aránya – a tesztüzemi rendszer 2004. évi adatai alapján – Magyarországon 71%. Ez viszonylag magas az EU régi tagországainak 53 százalékos átlagához képest. A jogi személyek földvásárlási tilalma miatt a társas gazdaságok szinte teljes mértékben – 98 százalékban – bérelt földeken gazdálkodnak, míg az egyéni vállalkozásoknál ez az arány 38%. Tehát a földbérleti díjak nagysága nem elhanyagolható tényező a költségek és az eredmény alakulása szempontjából.

A KSH adatai szerint a szántóterület hektáronkénti földhaszonbérleti díja 2002-2005 között 37,4 százalékkal nőtt. Értéke 2005-ben 15290 Ft volt (6. ábra). (A méltányos földbérleti díj meghatározására a 4. mellékletben mutatunk be egy módszert.) Ez lényegesen alacsonyabb díj az EU régi tagállamaiban szokásosnál, de többszöröse pl. a szlovákiainak (16. táblázat).

6. ábra

A szántóterület földbérleti díja Magyarországon (Ft/ha)

Forrás: KSH, Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv 2004 alapján saját ábra

16. táblázat

Földpiaci és bérleti díjak az Európai Unió egyes országaiban 2003-ban*

Ország	Megnevezés	Bérleti díjak, ezer forint/ha	Bérleti díj a földár %-ában
Dánia	Mezőgazdasági terület	83	2,2
Németország**	Mezőgazdasági terület	57	2,4
	Új bérlet esetén	63	2,7
Franciaország	Szántó	33	3,4
Hollandia**	Szántó	96	1,0
	Gyep	84	0,9
Ausztria	Szántó	67	-
	Gyep	35	-
Szlovákia	Mezőgazdasági terület	3	1,5
Magyarország	Szántó	14	3,7

*252 Ft/euro árfolyammal számolva

**2001-es adatok alapján

Forrás: European Commission, Eurostat: Agriculture in the European Union - Statistical and economic information; The 2004 Agricultural Year; saját számítás

A 2004. évi magyar tesztüzemi adatok alapján a földbérleti díj egy hektár összes mezőgazdasági területre jutó összege 8400 Ft (fontos: itt nem a hektáronkénti földbérleti díjról, hanem az üzem által, a *bérelt terület* után fizetett földbérleti díj *bérelt + saját tulajdonú területre* vetített értékéről van szó!), ami az ugyancsak egy hektárra vetített

üzemi költségeknek a 2,4 százaléka. Ez az arány nem tűnik jelentősnek, de az adózás előtti eredménynek már 36,2 százalékát, a mérleg szerinti eredménynek pedig a 77,5 százalékát teszi ki bérleti díj. Vagyis ezek az eredménymutatók érzékenyen reagálnának a földbérleti díj változására: a díj megduplázódása az adózás előtti eredmény 36,2%-át emésztene föl, a mérleg szerinti eredménynek pedig a 77,5 százalékát.

Ha hektáronként 350-400 ezer forintos magyarországi földárral számolunk, akkor földhasznóbérleti díjnak a földárhoz viszonyított aránya 4 százalék körüli. Ez európai összehasonlításban is magas (lásd 16. táblázat).

Hazánkban az uniós csatlakozás időszakában – a földtulajdonosok „kivárása” következtében – összességében érezhetően csökkent a kínálat és növekedett a kereslet, ami földhasznóbérleti díjak és a földárak emelkedésével járt együtt. Megfigyelhető, hogy a bérbeadók a területalapú támogatás egy részére/egészére igényt tartanak, függetlenül attól, hogy ezt a támogatást csak a földhasználó veheti föl. A bérleti díjak növekedésében nagy szerepe volt a birtok-összevonási célú földvásárláshoz igényelhető állami támogatásnak és a hitelekhez nyújtott kamattámogatásnak is. A bérlők sok esetben szívesen megvásárolnák a bérelt földek egy részét, de a tulajdonosok azokat csak kényszerhelyzetben értékesítik (KOVÁCS – MIZIK – VARGA [2004]).

4.3. Lehetőségek az „átszivárgás” csökkentésére

A korábbiakban leírtak alapján a támogatásoknak a földtulajdonosokhoz történő átszivárgása ellen az SPS-rendszerben elsősorban azt lehet tenni, hogy – lehetőség szerint – **megakadályozzuk, hogy a támogatási jogosultságból túlkínálat álljon elő**. Túlkínálathoz az alábbi főbb okok vezethetnek:

- a termőföld mezőgazdasági hasznosításból történő végleges kivonása;
- a támogatási jogosultságok túlzottan nagyvonalú kiadása a nemzeti tartalékból különleges helyzetre hivatkozva.

Amennyiben a termőföldet véglegesen kivonják a mezőgazdasági hasznosításból **célszerű lenne megakadályozni, hogy a kivont területen levő támogatási jogosultságokat újból aktiválni lehessen**. Ezt úgy lehetne elérni, hogy a földvásárló számára (aki a földterület végleges kivonását tervezi) előírnák, hogy a területtel együtt kötelezően szerezze meg a támogatási jogosultságokat is²⁷, és azokat adja le a nemzeti tartalékba.

A támogatási jogosultságok lehetséges túlkínálatához vezető másik okkal kapcsolatban megállapítható, hogy a különleges helyzetek számát a regionális modell alkalmazása csökkenti, mert a jogosultságok számát nem egy múltbeli referencia-időszak adatai alapján, hanem az egységes támogatási rendszer bevezetésének első évében művelt szántó és gyepterület alapján határozzák meg. Így a referencia-időszak és a bevezetés között eltelő időszak történései nem idézhetnek elő különleges méltánylást érdemlő helyzeteket.

A nemzeti tartalék egyébként a támogatási keret lineáris csökkentésével (a támogatási jogosultságok egységnyi értékének a leszállításával) jön létre. Ha a nemzeti tartalékból támogatási jogosultságokat adnak ki az elismert különleges helyzetekre tekintettel, akkor ez

²⁷ Ha a támogatási jogosultságokat előzőleg már eladták volna, akkor vásárolja meg a piacon a terület nagyságának megfelelő számú jogosultságot.

túlkínálathoz vezet, mert – a regionális modellben – az összes mezőgazdasági terület eleve rendelkezik támogatási jogosultsággal. Ráadásul **a kialakult többlet önmagától soha nem fog eltűnni**, mert ha egy szabad támogatási jogosultság össze is kapcsolódik egy hektár támogatható területtel, ez csak úgy történhet, hogy hatására az érintett hektáron fennálló támogatási jogosultság válik szabaddá. Vagyis a probléma újratermeli önmagát.

A többlet-jogosultságok – mint korábban bemutattuk – a földtulajdonosok pozícióit erősítik. Ezért a nemzeti tartalékból csak kellő szigorral lehet támogatási jogosultságokat kiadni. **A nemzeti tartalék felhasználásakor lehetőség szerint nem a jogosultságok számát, hanem egységértékét kell növelni.** A nemzeti tartalékba utólag bekerült támogatási jogosultságok (pl. fel nem használás miatt, vagy az említett végleges földkivonással összefüggésben) újrafelhasználását ki kell zárni.

Ha egy gazdálkodó támogatási jogosultság nélkül szerez (vásárol vagy bérel) földet, akkor ennek piaci ára olcsóbb, mintha jogosultsággal együtt történt volna a tranzakció. Tehát nem éri őt károsodás akkor, ha a piacról szerzi be a hiányzó támogatási jogosultságot, s indokolatlan lenne a nemzeti tartalék terhére történő kiségités. Ez az elv általánosságban is érvényes lehet: lehetőleg mindenki saját erőből oldja meg a problémáját.

A fentiek természetesen csak akkor érvényesek, ha prioritást kap az a politikai cél, hogy a támogatások minél nagyobb mértékben az aktív gazdálkodóknál maradjanak. Így vagy úgy, mindenképpen **fontos, hogy a nemzeti tartalék felhasználásának végrehajtási szabályzata időben elkészüljön.**

Összefoglalás, javaslatok

1. A 2003-évi KAP-reform központi alkotóeleme a támogatások függetlenítése, leválasztása a termelésről (decoupling). Mivel a leválasztás néhány fontos kérdéséről nemzeti hatáskörben kell döntést hozni, elengedhetetlen, hogy a leválasztás lehetséges hatásait, a leválasztott támogatások működési mechanizmusát pontosan megismerjük.
2. A közvetlen mezőgazdasági támogatások termelésről történő leválasztásának kérdése azért került az agrártudomány és -politika képviselői érdeklődésének előterébe, mert az aktuális árakhoz adott kiegészítésekről, az előállított termékmennyiségekhez, a felhasznált erőforrásokhoz kötött támogatásokról bebizonyosodott, hogy torzítják a piaci versenyt, túltermelésre vezetnek és az átviteli veszteségek miatt a termelők jövedelmhelyzetének javítására gyakorolt hatásuk (vagyis: hatékonyságuk) is megkérdőjelezhető. **A termeléstől függetlenített támogatásokra ezzel szemben az jellemző, hogy nem befolyásolják a termelők és a fogyasztók döntéseit (változtatlanul hagyják a keresleti és kínálati függvényeket) és lehetővé teszik a piaci ár szabad alakulását. A megcélzott gazdálkodókhöz általában kisebb „szivárgási veszteséggel” juttathatók el, mint a termeléshez kötött támogatások.** A termeléshez kapcsolt támogatásokról a leválasztott támogatásokra történő áttérés, illetve a leválasztott támogatásokhoz kapcsolódó követelmények (környezetvédelmi vagy más társadalmilag hasznos előírások) nagyon jelentős változásokkal járhatnak, amelyek alapos vizsgálatra szorulnak.
3. A leválasztás növeli azon ágazatok *relatív* fedezeti hozzájárulását, amelyek a reformot megelőzően nem kaptak közvetlen támogatást és fordítva. A leválasztás hatására a korábban is támogatott tevékenységek közül azok kerülnek előnybe, amelyek fedezeti hozzájárulásában kisebb volt a kapcsolt támogatások aránya (s így a leválasztás után fedezeti hozzájárulásuk nagyobb hányadát tartják meg). Ezen ágazatok termelése várhatóan növekedni, a másik oldalé csökkenni fog.

A növekedés lehetősége a 2003-as reform következtében főként a szántóföldi tömegtakarmányokat és a gyepterületeket érinti, ami csökkenti az önköltségüket és növeli a felhasználó ágazatok (a szarvasmarha és a juh) versenyelőnyeit. Más oldalról viszont az állattenyésztési támogatások leválasztása éppen ezen ágazatok fedezeti hozzájárulását csökkenti, ami – önmagában véve – a termelés szűkítését és a tömegtakarmányok keresletének visszaesését vonja maga után. Ez növelheti a GOFR-növények kínálatát. Ennek alapján is szembe tűnő, hogy a hatások komplexek, néha egymást keresztezők és nettó végeredményük nehezen becsülhető meg.
4. **A leválasztás hatására számítani lehet arra, hogy megnő a mezőgazdasági termelés céljára gazdaságosan nem használható, s emiatt (a kölcsönös megfeleltetés szabályai szerint) önkéntesen pihentetett területek mennyisége.** Egy másik számításba veendő hatás, hogy a támogatások leválasztása (a kölcsönös megfeleltetéssel együtt) csökkenti a föld használati költségét, miáltal a föld (üzemen belüli felhasználása) relatíve olcsóbbá válik más erőforrásokhoz képest. Ez azonos termékmennyiség előállításánál esetén is több termőföld igénybevételéhez, vagyis **a termelési intenzitás csökkenéséhez vezethet.** Amiatt, hogy az önkéntesen pihentetett területen költségekkel járó kölcsönös megfeleltetést kell alkalmazni, enyhén veszteséges tevékenységek folytatása is szóba jöhet, ha a veszteség kisebb, mint a kölcsönös megfeleltetés költsége lenne.

5. A leválasztás hatására az ágazatok „sérülékenyebbé” válnak a kedvezőtlen külső hatásokkal szemben és **előfordulhat, hogy egyes üzemekben bizonyos ágazatok, sőt az egész üzem mezőgazdasági tevékenységét felszámolják (a teljes területet pihentetik, csak a kölcsönös megfeleltetés követelményeit tartják be).**
6. Az EU-15-re vonatkozóan lefolytatott külföldi modellszámítások azt az eredményt adták, hogy a 2003-as reform keretében megvalósított (részleges) leválasztás hatására több mint 70%-kal csökken a marha- és juhhús támogatása (a hasonló szintű, teljes egészében termeléshez kötött támogatási rendszert feltételező alapváltozathoz képest). A növénytermesztési ágazatok támogatása – beleértve a szántóföldi tömegtakarmányokat és a gypet is – közel azonos: 159-180 €/ha szinten van. A GOFR-növények támogatása 25%-kal csökken, míg a szántóföldi tömegtakarmányoké és a gypé – nulláról indulva – jelentősen nő. Ennek megfelelően utóbbiak kínálata megnő, termelői árak (illetve, mivel nem piaci forgalmazású termékekről van szó, önköltségük) pedig 20%-kal mérséklődik. Ennél fogva a takarmányköltség-indexek a marhahizlalásnál 10, a juhhús-termelésnél pedig 15%-kal alacsonyabbak az alapváltozathoz képest. Másrészt viszont az effektív árak (a termelői ár és a termékegységre jutó közvetlen támogatás együttes összege) is csökkennek 9 (marhahús), illetve 12%-kal (juhhús), s a kínálat szempontjából ez a döntő: a marhahústermelés 5%-kal, a juhhústermelés pedig 8,6%-kal esik vissza. A területhasználat arányai is számottevően módosulnak: a gabonafélék területe 7%-kal, az olajos növényeké 9%-kal, a silókukoricáé pedig 11 %-kal esik vissza, míg az egyéb szántóföldi tömegtakarmányok által elfoglalt terület 11, a gyepterület pedig 5%-kal nő. (A silókukorica versenyképessége azért csökken, mert míg az Agenda 2000 alatt az egyetlen tömegtakarmány volt, amely támogatásban részesülhetett, addig a jövőben minden tömegtakarmány-termő terület után jár leválasztott támogatás.)

A modellszámítási eredmények szerint az önkéntes területpihentetés – az előzetes várakozásoktól eltérően (lásd 4. pont) – kisebb mértékű a leválasztott támogatások mellett, mint azonos nagyságú kapcsolt támogatások esetén. Ez azért adódik így, mert *a részleges leválasztás miatt* a GOFR-növények támogatása meghaladja az önkéntes területpihentetés támogatását.

7. Modellszámításokat végeztünk arra vonatkozóan, hogy a különböző típusú üzemek milyen mértékű előnnyel, illetve hátránnyal szembesültek volna, ha feltételezzük, hogy Magyarország már 2005-ben is az egységes támogatási rendszert alkalmazta volna. Feltételezhetjük hogy az általunk számított eredmények tendenciájukat tekintve az SPS-re történő későbbi, valóságos áttérés esetére is érvényesek. Az SPS-rendszerben minden támogatást teljesen leválasztottnak vettünk, a szántó- és a gyepterületek támogatása között nem tettünk különbséget. Igaz, hogy a támogatások teljes leválasztásának feltételezése rövid távon nem tűnik reálisnak, de éppen az így kapott eredmények utalnak arra, hogy mely területeken kell (átmenetileg?) ettől eltérő megoldásokon gondolkodni.

Az árunövénytermesztő gazdaságok támogatása az SPS-rendszerre történő áttérés hatására kis mértékben (mintegy 8%-kal) növekszik. Ez részben annak tulajdonítható, hogy mind az EU-forrásból származó támogatások, mind a nemzeti költségvetésből fedezett kiegészítés fajlagos értéke nő, mert a vetítési alap az ültetvényterületekkel csökken. A másik ok, hogy az áttérés után a cukorrépa-terület után is igénybe vehető lesz a top-up.

8. **Az ültetvényes gazdaságok viszont támogatásaik jelentős részét (számításainkban 28%-át) elveszthetik.** Ennek oka, hogy míg a SAPS-rendszerben az ültetvények is jogosultak voltak uniós területalapú támogatásra, addig az áttérés után ennek lehetősége megszűnik.
9. **A támogatások változása szempontjából vesztesként élik meg az SPS-rendszerre történő átállást a tejtermelők is:** korábbi támogatásuk mintegy 32%-áról le kell mondaniuk. A csökkenés alapvető oka, hogy az ágazat korábbi top-up-ja (tejkvóta alapján járó támogatás, a hizottbika-tartás támogatása, valamint az extenzív szarvasmarha-tartás támogatása) beleolvad az egységes regionális támogatásba. Mérsékli ugyanakkor a csökkenést, hogy az áttérést követően a gyepterület és a tömegtakarmány-területek után is jár top-up.
10. **Korábbi támogatásaiknak csak mintegy 60%-ára számíthatnak a marhahizláló gazdaságok az SPS-re történő áttérés után** (bár támogatottságuk még így is magas szinten marad). A csökkenést itt is az okozza, hogy az ágazat korábbi top-up-jai (anyatehéntartási támogatás, hizottbika-támogatás, extenzifikációs támogatás) az egységes regionális támogatás részévé válva megoszlanak a gazdaságok összessége között. Itt is enyhíti a csökkenést, hogy az áttérés után a gyepterület és a tömegtakarmányok után is igényelhető a top-up.
11. **A juhtartó gazdaságok viszont nyerhetnek az SPS-rendszerre történő áttérésen.** Igaz ugyan, hogy elvesztik a juhászat korábbi top-up-ját, amely beleolvad az egységes regionális támogatásba, de ezt túlkompenzálja a gyepterület és a tömegtakarmány-termesztés után járó top-up.
12. A KAP-reform – a tagállamok döntésére bízva a dolgot – lehetőségeket kínál a részleges leválasztás/ágazathoz kötés alkalmazására is. Ez javítja az érintett ágazat jövedelmezőségét és ösztönzi az adott tevékenység fenntartását. Nálunk a tejtermelésben és a marhahizlalásban lenne fontos a termelés ösztönzése, s az utóbbiban van is rá lehetőség. A hizóbika-támogatás részleges termeléshez kapcsolása – a borjakon keresztül – közvetett támogatást jelent a húshasznú tehéntartás részére is.
13. A rövidtávú előnyök ellenére jelentősek a támogatások részleges termeléshez kapcsolásából származó veszélyek is. Ilyen például, hogy a termelők olyan tevékenységeket is fenntartanak, amelyek támogatás nélkül ráfizetések lennének. A veszteséges termelés folytatása csökkenti a jövedelmüket, mert a támogatások egy részét a veszteség fedezésére kell fordítaniuk. A gazdaságtalan termelés feladásának késlekedése miatt a szükséges mezőgazdasági struktúraváltás ideje elhúzódik, a potenciálisan versenyképes gazdaságok csak hosszabb idő alatt jutnak újabb földterületekhez és istállóférőhelyekhez, hogy tevékenységüket bővíthessék és költségeiket csökkentsék.

A termeléshez kapcsolódó támogatások részleges fenntartása fokozza az agrárpolitikához kapcsolódó bizonytalanságot, mert nem lehet tudni, hogy a helyzet meddig maradhat fenn (lásd WTO-tárgyalások és az EU-tagállamok közötti belső viták a piactorzító hatások miatt). **Ez a bizonytalanság visszatartja a befektetéseket, rontja a versenyképesség elérésének lehetőségét.**

Részleges leválasztás esetén kétféle támogatási rendszert kell működtetni, egy „régit” a kapcsolódó támogatásokkal és az összes hozzátartozó nyilvántartási és ellenőrzési mechanizmussal, valamint egy újat a leválasztott támogatásokkal. Mindez jelentős adminisztratív többletfordításokkal jár.

14. **Magyarországon a főbb ágazatok többségében nem várható, hogy a támogatások teljes leválasztása esetén a termelés tömeges méretű megszűnése állna elő.** A kérdés megnyugtató tisztázása azonban alaposabb elemzést kíván és szükségessé teszi a világpiaci tendenciák figyelembe vételét is. Valószínű továbbá, hogy a túl gyors változások és a kezdeti alkalmazkodási nehézségek elkerülése céljából átmeneti időre indokolt fenntartani egyes támogatások részleges termeléshez kötését. Hosszabb távon viszont érdemesnek tűnik a teljes leválasztásnak előnyt adni. Ha mégis beavatkozásokra van szükség a termelés fenntartása, a kedvezőtlen hatások elkerülése érdekében, akkor célszerűbb lehet a KAP 2. pillérét alkotó intézkedéseket (kedvezőtlen adottságú térségek támogatása, beruházás-támogatás, agrár-környezetvédelem stb.) igénybe venni erre a célra.
15. Az OECD által végzett vizsgálatok arra mutattak rá, hogy a termeléshez kapcsolt agrártámogatásoknak csak egy szerény hányada marad meg a mezőgazdasági termelők hasznaként, nagyobb részüket felemésztik az ún. ökonómiai és elosztási veszteségek (az utóbbiak jórészt a mezőgazdaságot megelőző, illetve követő vertikális fázisok előnyére szolgálnak). Hasonló a helyzet a gazdálkodók és a földtulajdonosok közötti jövedelem-elosztást illetően is: **a támogatások jelentős része a földbérleti díjakat növeli.** Kérdés, hogy változik-e ez a helyzet azután, hogy a leválasztott támogatások személyhez kötött jogosultságokká válnak, és hogy ezen jogosultságok forgalma önállóan is lehetséges.
16. A támogatási jogosultságokhoz kapcsolódó követelés nem tisztán személyhez kötött, mert a jogosultság kifizetéséhez támogatható terület is szükséges. **A támogatások emiatt attól függően oszlanak meg a termelő, illetve a földtulajdonos között, hogy milyen arányban állnak rendelkezésre a támogatási jogosultságok a támogatható földterülethez képest.** A következő esetek lehetségesek:
- A földkínálat nagyobb, mint a támogatási jogosultságok kínálata. Ebben az esetben a támogatások – az eredeti rendeltetésüknek megfelelően – a termelőnél maradnak. A földtulajdonos csak a helyben szokásos (támogatás nélküli) földhaszonbérleti díjat kapja. Ilyen szituáció – átmeneti időre – az SPS-alkalmazás üzemsoros modelljében alakulhat ki, de számítani lehet rá hazánkban is, ha a jelenleg regisztrálatlan, mintegy 700 ezer hektár mezőgazdasági terület az SPS bevezetése után jogosultság nélküli támogatható területként jelenne meg (ez azonban kevésbé valószínű, mert – ha egyáltalán lehetséges – tulajdonosaik feltehetően igyekeznek időben támogatási jogosultságot szerezni rájuk).
 - A földkínálat egybe esik a lokális piacon megjelenő támogatási-jogosultság-kínálattal. A támogatásoknak csak egy kisebb hányada jut el a földtulajdonosokhoz a mérsékeltlen megemelkedő földhaszonbérleti díj formájában. **Az SPS bevezetésekor Magyarországon – lényegében a regionális modell alkalmazása következtében – legnagyobb valószínűséggel ez a helyzet várható.**
 - A támogatási jogosultságok kínálata meghaladja a földkínálatot. A földbérleti díj nagymértékű emelkedésére lehet számítani, ami extrém esetben oda vezethet, hogy a támogatás teljes egészében (rossz adottságú földeken a területgondozási költségek levonása után) a földtulajdonosnak jut.

17. **Az SPS bevezetését követő néhány év múlva Magyarországon feltehetően a (c)-hez hasonló feltételek érvényesülnek**, mert a földterületek mezőgazdasági termelésből történő végleges kivonásának tendenciája folytatódik és a termőföld szűkössé válik. A várhatóan kialakuló helyzetben az SPS leválasztott támogatása – mivel aktiválása a megfelelő méretű földterülethez kötött – nem valódi leválasztott támogatásként fog működni, s nem váltja be a támogatások átviteli hatékonyságának javulását illetően hozzá fűzött reményeket.
18. Az előző pontban vázolt kedvezőtlen helyzet elkerülésére, a jövedelem-átszivárgás mérséklésére bizonyos intézkedéseket lehet fogyanatosítani. Mindenek előtt **meg kell akadályozni, hogy a támogatási jogosultságokból túlkínálat álljon elő.**

Amennyiben pl. a termőföldet véglegesen kivonják a mezőgazdasági hasznosításból célszerű megakadályozni, hogy a kivont területen levő támogatási jogosultságokat újból aktiválni lehessen. Ezt úgy lehetne elérni, hogy a földvásárló számára előírnák, hogy a területtel együtt kötelezően szerezzék meg a támogatási jogosultságokat is, és azokat adja le a nemzeti tartalékba.

Ha a nemzeti tartalékból támogatási jogosultságokat adnak ki az elismert különleges helyzetekre tekintettel, akkor ez túlkínálathoz vezet, mert – regionális modell esetén – az összes mezőgazdasági terület eleve rendelkezik támogatási jogosultsággal. Ezért a nemzeti tartalékból csak kellő szigorral lehet támogatási jogosultságokat kiadni. A nemzeti tartalék felhasználásakor lehetőség szerint nem a jogosultságok számát, hanem egységértékét kell növelni. A nemzeti tartalékba utólag bekerült támogatási jogosultságok (pl. fel nem használás miatt, vagy az említett végleges földkivonással összefüggésben) újrafelhasználását ki kell zárni. Fontos, hogy a nemzeti tartalék felhasználásának végrehajtási szabályzata időben elkészüljön.

Summary

The expected impact of the CAP reform on the production of agricultural holdings and land use

1. The decoupling of payments (from production) was a pivotal constituent of the 2003 CAP reform. Since the decisions on certain important issues of the decoupling need to be taken in the competence of the individual member states, it is essential that we are aware of the potential impacts of decoupling and the mechanism of the operation of decoupled payments.
2. The reason the issue of the decoupling of direct agricultural support has become a major concern in agro-economic studies and agricultural policy is that price supplements and the payments tied to output and the resources used have been proven to distort competition, lead to overproduction and that even their effect on the improvement of producers' income situation (i.e. their efficiency) is questionable due to low efficiency of transfer. **Decoupled payments, on the other hand, typically do not affect the decisions of producers and consumers (i.e. they leave the demand and supply functions unchanged) and enable the free evolution of market prices. They tend to reach the targeted farmers with a smaller loss than production-based payments.** The shift from production-based subsidies to decoupled payments and the requirements associated with decoupled payments (environmental or other, socially beneficial requirements) may involve rather significant changes, which need to be thoroughly analysed.
3. Decoupling increases the *relative* gross margin of the enterprises that did not receive direct aid prior to the reform and vice versa. Of the previously supported activities, those will benefit from the decoupling, which formerly had a smaller share of coupled payments (and therefore retain a higher portion of their gross margin following the decoupling). The output of these sectors is likely to grow, while that of the other side is expected to decrease.

As a consequence of the 2003 reform, arable mass fodder crops and grasslands have major growth potential, reducing their unit cost and increasing the competition potential of the user enterprises (bovine animals and sheep). At the same time, the decoupling of payments in animal husbandry reduces the gross margin of these very enterprises, which will in turn result in the decline of production and the reduction of the demand for mass fodder. That may increase the supply of COP products (Cereals, Oilseeds and Protein crops). The above is a good example of the complexity of the effects, which may counteract each other so their net outcome is difficult to forecast.

4. **As a result of decoupling, it is expected that the area of land economically unsuitable for agricultural production and therefore voluntarily set aside (in accordance with the rules of cross compliance) will grow.** Another effect to be taken into account is that the decoupling of payments (along with the cross compliance) reduces the opportunity cost of the land, which in turn causes the (in-holding use of) the land to become relatively cheaper compared to other resources. This may lead to the use of more land even if the same amount is produced, **decreasing the intensity of production.** Due to the need to apply cross compliance, involving costs at the voluntarily set aside land, the pursuance of slightly loss-making activities becomes possible provided that the loss made is smaller than the cost of cross compliance.

5. As the result of decoupling, the various sectors become more vulnerable to disadvantageous external effects, which may lead to the abandonment of production of certain enterprises in various holdings, in fact, of the entire **agricultural activity of the holding (by setting aside all the land and only complying with the requirements of cross compliance)**.
6. International model calculations concerning the EU-15 have indicated that as the result of the (partial) decoupling implementation under the 2003 reform, the payments to beef and mutton decreases by over 70 percent (compared to the similar-scale basic version assuming a fully production-linked support scheme). Support to the crop-production sectors (including arable mass fodder crops and grasslands) is nearly the same, i.e. between 159 and 180 €/ha. The payment to COP crops decreases by 25 percent, while that of arable mass fodder crops and grasslands increases considerably from a zero base. Consequently, supply in the latter increases substantially, while their producer prices (or rather their unit cost, since these products are not distributed on the market) decline by 20 percent. Fodder cost indexes for bovine animal fattening and mutton production are therefore respectively 10 and 15 percent lower compared to the basic version. Effective prices (the sum of the producer price and direct support per product unit), however, also decrease by 9 percent (beef) and 12 percent (mutton), which is crucial in terms of the supply, causing beef and mutton production to decline respectively by 5 percent and 8.6 percent. Similarly, the ratios of land use will change considerably: the area of cereals, oil crops and silage maize is to decline by 7, 9 and 11 percent respectively, while the area occupied by other arable mass fodder crops and grassland will increase respectively by 11 and 5 percent. (The competitive potential of silage maize declines due to the fact that, while under the Agenda 2000, it was the only mass fodder crop entitled for payment, in the future, the decoupled payments will become payable after each land sown with arable mass fodder crops.)

According to the model calculations, despite the previous expectations (see item 4), the voluntary set-aside is smaller in the case of decoupled payments than of coupled payments of the same size. This is because the support for COP crops exceeds the payments on voluntary set-aside, due to the *partial decoupling*.

7. Model calculations have been made with respect to the potential benefits and drawbacks to the holdings of various types, based on the assumption that Hungary had applied the Single Payment Scheme (SPS) in 2005. It can be assumed that the results we received are, in general terms, also valid for a subsequent genuine shift to SPS. All payments have been considered fully decoupled under the SPS, and no difference has been made between the payments to arable land and grassland. While the assumption of the full decoupling of payments appears unrealistic on the short run, the results may give an indication concerning which are the fields that require different (provisional?) solutions.

Payments to market crop-growing holdings will slightly increase (by app. 8 percent) as the result of the shift to SPS. This is partly due to the fact that the per item value of both the payments from EU funds and the additional payment financed out of the national budget will increase as the plantation areas are to be deducted from the projection base. The other reason is that, following the changeover, the top-up will also be available on the sugar-beet areas.

8. **Farms growing permanent crops, however, may lose a substantial part of their payments (28 percent according to our calculations).** That is due to the fact that while under the SAPS (Single Area Payment Scheme), plantations have been entitled to the area-based EU payments, that opportunity will cease following the changeover.
9. **In terms of the change of payments, dairy producers will also be negatively affected by the switch to the SPS:** they will be forced to give up app. 32 percent of their former payments. The essential reason for that reduction is that the former top-up of the sector (payment payable on the basis of the milk quota, the fattened bull premium and beef extensification premium) will all be merged into the single regional payment. The fact that top-up will also be payable on grasslands and areas of mass fodder crops following the changeover will, however, decrease the rate of the reduction.
10. **Following the changeover to the SPS, holdings specialising in cattle fattening can only expect about 60 percent of their former payments** (while their payments will still remain relatively high). Again, the reason for the reduction is the fact that the former top-ups of the sector (suckler cow premium, fattened bull premium, extensification premium) will be spread out among all the holdings as part of the single regional payment. The fact that farmers can apply for the top-up after grasslands and areas of mass fodder crops following the changeover will again decrease the rate of reduction.
11. **Sheep farms, on the other hand, may be among the winners of the changeover to the SPS.** While they will lose the former top-up of sheep farming, which will become part of the single regional payment, they will be overcompensated for that loss by the top-up after grasslands and the growing of mass fodder crops.
12. The CAP reform offers opportunities for the application of partial decoupling coupling, delegating that decision to member state competence. While improving the profitability of the enterprises concerned, this also encourages the maintenance of the activity in question. In Hungary, production should be encouraged in milk production and bovine animal fattening; the opportunity is available as far as the latter is concerned. The partial coupling of the beef bull premium to production also represents an indirect support for cows through the calves.
13. Despite the short-term benefits, there are considerable risks involved in the partial coupling of payments. Producers may, for example, maintain activities that would be uneconomical without the subsidies. Continuing the deficit-making production reduces their income, as they have to allocate part of the payments to loss financing. The delay in abandonment uneconomical production slows down the required structural changes in agriculture, hindering potentially competitive holdings in obtaining new land and stabling required in order to grow their activities and cut back on their costs.

The partial maintenance of production-linked payments increases the uncertainties concerning the agricultural policy as there is no telling how long the current situation can exist (see the WTO negotiations and the internal debates between EU member states due to the distorting effects on the market). **This in turn holds back investments and prejudices the chances of achieving a competitive edge.**

For partial decoupling, two different payment schemes need to be operated, the 'old' one, with the coupled payments and all the associated registration and control mechanisms, along with a new one with the decoupled payments. This involves a considerable increase of administrative expenses.

14. **In Hungary, the full decoupling of payments is unlikely to result in a mass-scale discontinuance of production.** A more thorough analysis is required, however, for a satisfactory explanation of the issue, for which global market trends also need to be taken into account. In order to avoid too fast changes and the initial difficulties of adaptation, it is reasonable to maintain the partial coupling of certain payments to production for an interim period. On the longer run, however, it seems that full decoupling should be given preference. If interventions are ultimately required in order to maintain production and to avoid negative impacts, it may be more practical to apply the measures constituting the second pillar of the CAP (support to less-favoured areas, support of investment, agri-environment measures, etc.).
15. OECD studies have indicated that, of the production-based agricultural payments, only a small portion will remain as the profit of agricultural producers, while the major part is eaten up by economic and distribution difficulties (the latter mainly serving the benefit of the vertical phases prior and subsequent to agriculture). There is a similar situation as far as the income distribution between farmers and landowners is concerned: **the major part of payments goes to finance increased land lease costs.** The questions are whether the situation will change once the decoupled payments have become personal entitlements and such entitlements can be traded on their own right.
16. The claim associated with the payment entitlements is not fully personal, as eligible land is also required in order that the entitlement should be payable. **Consequently, the payments are distributed between the producer and the landowner depending on the proportion of the available payment entitlements and the eligible land area.** The following situations are thus possible:
 - a. The supply of land is higher than the supply of payment entitlements. In that case, the payments will remain with the producer, according to their original function. Landowners will only receive the established local land lease rate (unaffected by the subsidies). Such a situation may (provisionally) arise in the farm-specific model of the application of the SPS and can also be expected in Hungary, should the currently unregistered agricultural area of app. 700,000 hectares emerge as eligible area without entitlement following the implementation of the SPS (which, however, seems rather improbable as the owners of such lands will probably endeavour to obtain the required payment entitlements if possible).
 - b. Land supply coincides with the supply of payment entitlements available on the local market. Only a smaller portion of the payments reaches landowners in the form of the moderately increased land lease rates. **This is the most likely scenario in Hungary for the time the SPS is implemented, due essentially to the application of the regional model.**
 - c. The supply of payment entitlements exceeds the supply of land. A great increase of land lease fees can be expected in that scenario, which, in an extreme case, may lead to a situation where the full amount of the payment goes to the landowner (or the balance after the deduction of area maintenance costs at poor-conditioned areas).
17. **Conditions similar to (c) are expected to arise in a few years' time following the implementation of the SPS in Hungary,** given the continuing trend of finally withdrawing lands from agricultural production and the ensuing scarcity of arable land. In that anticipated scenario, the decoupled payment under the SPS will not function as

a genuine decoupled support and, consequently, will not fulfil the hopes concerning the improvement of the efficiency of the transfer of payments, as its activation will be subject to the availability of the required size of land.

18. In order to avoid the unfavourable situation described in the previous paragraph, certain measures can be taken to reduce the leakage of income. Most importantly, **the oversupply of payment entitlements must be prevented.**

If, for example, an area is finally withdrawn from agricultural use, it is practical to prevent the potential re-activation of payment entitlements for the withdrawn area. This could be achieved by obliging the land buyer to obtain the payment entitlements along with the land and to pass them over to the national reserve.

Issuing payment entitlements from the national reserve with regard to the acknowledged special situations will lead to oversupply since, under the regional model, all agricultural areas are entitled for payment to begin with. Therefore, due strictness is required for the issuance of payment entitlements from the national reserve. Instead of the number of entitlements, their unit value should preferably be increased on the use of the national reserve. The re-utilisation of payment entitlements subsequently assigned to the national reserve (e.g. due to the lack of utilisation or in connection with the final withdrawal of land as referred to above) must be excluded. It is important that the implementation rules concerning the use of the national reserve are drawn up in time.

Kivonat

A tanulmány az egységes támogatási rendszerre (SPS) történő áttérés néhány vonatkozásával, elsősorban a támogatások termeléstől való függetlenítésével foglalkozik. Vizsgálja, hogy a támogatások leválasztása milyen hatást gyakorol a mezőgazdasági üzemek termelési szerkezetére, a termelés intenzitására, a területpihentetés mértékére, illetve a támogatások különböző üzemtípusok közötti átcsoportosulására. Kiemelten kezeljük a földbérleti díj és a földárak várható változását. Ebben az összefüggésben merül fel a támogatások „átszivárgásának” problémája, amely oda vezethet, hogy a támogatások jelentős része nem a megcélzott termelőkhez, hanem – a növekvő földbérleti díjakon keresztül – a földtulajdonosokhoz kerül. Kimutatjuk, hogy kialakuló jövőbeli helyzet attól függ, hogy milyen arányban állnak rendelkezésre a támogatási jogosultságok a támogatható földterülethez képest. Magyarországon az SPS bevezetését követően a két tényező egyensúlya várható, ami nem vált ki jelentősebb földbérletidíj-növekedést. Középtávon azonban már valószínű a bérleti díj nagymértékű emelkedése.

Abstract

The expected impact of the CAP reform on the production of agricultural holdings and land use

The study focuses on certain aspects of the switch to the Single Payment Scheme (SPS), primarily the decoupling of the payments from production. The issues analysed include the impacts of the decoupling of payments to the production structure of agricultural holdings, the intensity of production, the extent of set-aside and the regrouping of the payments among the various types of holdings. Increased emphasis is laid on the expected change of land lease rates and land prices. In that context, the issue of the 'leaking' of payments becomes relevant; this may lead to a situation where, instead of the targeted producers, a substantial portion of the payments goes to the landowners through the increasing land lease rates. The study reveals that the situation to arise in the future depends on the proportion of the available payment entitlements compared to the eligible area. Immediately following the implementation of the SPS, a balance of the two factors is expected in Hungary, which will not result in a substantial increase of the land lease rates. On the medium run, however, a great increase of the lease rates is anticipated.

Irodalomjegyzék

1. BALKHAUSEN, O.–BANSE M.–GRETHE, H.–NOLTE, S. [2005]: Modellierung der Auswirkungen einer Entkopplung der Direktzahlungen in der EU auf die Flächenallokation und Wiederkäuferproduktion: eine Analyse unterschiedlicher Modellergebnisse. Agrarwirtschaft, 2005/8.
2. BÉLÁDI, K. – KERTÉSZ R. [2005]: A tesztüzemek főbb ágazatainak költség- és jövedelemhelyzete 2004-ben. Agrárgazdasági Információk, 2005. 4. szám. AKI, Budapest.
3. BERTELSMEIER, M. [2003]: Analyse der Wirkungen unterschiedlicher Systeme von direkten Transferzahlungen unter besonderer Berücksichtigung von Bodenpacht- und Quotenmärkten. Dissertation. Braunschweig, Bundesforschungsanstalt für Landwirtschaft.
4. DORGAI, L. szerk. [2004]: A magyarországi birtokstruktúra, a birtokrendezési stratégia megalapozása. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2004. 6. szám. AKI, Budapest.
5. EUROPEAN COMMISSION [2004]: Economics of the Common Agricultural Policy. DG Agri, Brussels
6. FLOYD, J. E. [1965]: The Effects of Farm Price Supports on the Return to Land and Labour in Agriculture. Journal of Political Economy 73. p. 148-153.
7. FÖLDMŰVELÉSÜGYI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM [2005]: A Közös Agrárpolitika reformja. Budapest.
8. GARDNER, B. [2002]: U.S. Commodity Policies and Land Prices. Kézirat. The University of Maryland, College Park.
9. GOCHT, A. – KLEINHANSS, W. – KOVÁCS, G. [2006]: Assessing the Impacts of the CAP Reform in Hungary and Germany. Előadás a X. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napokon. Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös, 2006. március 30-31.
10. HALMAI, P. [2004]: A reform ökonómiája. EU Közös Agrárpolitika: fordulópont vagy kiigazítás? Budapest, KJK-KERSZÖV Kft.
11. HENNING, CH.– HENNINGSSEN, A.– STRUVE, C. – SCHEESSEL, J.M. [2004]: Auswirkungen der Mid-Term-Review-Beschlüsse auf den Agrarsektor und das Agribusiness in Schleswig-Holstein und Mecklenburg-Vorpommern. Kézirat, Kiel.
12. HENRICHSMEYER, W. – WITZKE, H. P. [1991]: Agrarpolitik. Band 1. Agrarökonomische Grundlagen. Stuttgart, Eugen Ulmer.
13. HENRICHSMEYER, W. – WITZKE, H. P. [1994]: Agrarpolitik. Band 2. Bewertung und Willensbildung. Stuttgart, Eugen Ulmer.
14. HENZE, A. [1987]: Die Produktionsmittel der Landwirtschaft: Theorie der Faktornachfrage, Faktoreinsatz und Faktormärkte. Stuttgart, Eugen Ulmer.
15. ISERMEYER, F. [2003]: Umsetzung des Luxemburger Beschlusses zur EU-Agrarreform in Deutschland – eine erste Einschätzung. Arbeitsbericht 03/2003. Braunschweig, Bundesforschungsanstalt für Landwirtschaft.
16. ISERMEYER, F. [2005]: Politische Rahmenbedingungen für eine wettbewerbsfähige Landwirtschaft. Braunschweig, Bundesforschungsanstalt für Landwirtschaft. In: http://www.bal.fal.de/download/WBF_Politik_2005.pdf.

17. KAPRONCZAI, I. [2005] szerk.: A mezőgazdasági termelők alkalmazkodóképességének jellemzői (Gazdálkodói válaszok időszerű kérdésekre). Agrárgazdasági Tanulmányok, 2005. 6. szám. AKI, Budapest.
18. KAPRONCZAI, I. [2006]: A földtulajdon, földhasználat vizsgálatának tanulságai. Gazdálkodás, 2006. 1., p. 47-65.
19. KLARE, K. – DOLL, H. [2004]: Reform der Gemeinsamen Agrarpolitik unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf die Pachtpreise – Stellungnahme im Auftrag des Bundesministerium für Verbraucherschutz, Ernährung und Landwirtschaft, 2004/04. Braunschweig, Bundesforschungsanstalt für Landwirtschaft.
20. KOVÁCS, G. – MIZIK, T. – VARGA, T. [2004]: A földhaszonbérleti díjak megállapítási rendszerének kidolgozása. Kézirat, AKI, Budapest.
21. KOVÁCS, G. szerk. [2004]: Agrár- és vidékfejlesztési támogatások az uniós csatlakozás évében (2004). Agrárgazdasági Információk, 2004. 4. szám. AKI, Budapest.
22. KUHLMANN, D. [1997]: Varianten direkter Einkommensübertragungen in der Landwirtschaft. Verwaltungsaufwand und einzelbetriebliche Wirkungen. Göttingen, Cuvillier.
23. OECD (ORGANIZATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT) [1996]: Factors Conditioning the Transfer Efficiency of Agricultural Support. Paris.
24. OECD (ORGANIZATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT) [2001]: Decoupling: a conceptual overview. Paris. In: <http://www.oecd.org/dataoecd/23/51/25481500.pdf>.
25. OECD (ORGANIZATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT) [2001a]: Decoupling: illustrating some open questions on the production impact of different policy instruments. Paris.
26. OECD (ORGANIZATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT) [2002]: The Incidence and Transfer Efficiency of Farm Support Measures. Paris.
27. POPP, J. [2004]: Az EU Közös Agrárpolitikájának elmélete és nemzetközi mozgástere. Budapest, Európai Agrárpolitika Kft.
28. POPP, J. – POTORI, N. – UDOVECZ, G. [2004]: A Közös Agrárpolitika alkalmazása Magyarországon. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2004. 5. szám. AKI, Budapest.
29. POTORI, N. [2005]: A közvetlen támogatási rendszer átalakítási lehetőségei. Kézirat. AKI, Budapest.
30. POTORI, N. [2005]: Az SPS alkalmazása Magyarországon; az új támogatási rendszer hatásvizsgálata. Vitaanyag. Kézirat. AKI, Budapest.
31. POTORI, N. – UDOVECZ, G. szerk. [2006]: Szerkezeti feszültségek a magyar mezőgazdaságban. I-VI. rész. Magyar Mezőgazdaság, 61. évf. 11-16. sz.
32. SAMUELSON, P. A. – W. D. NORDHAUS [1990]: Közgazdaságtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
33. UDOVECZ, G. [2006]: Szerkezetváltási kényszerben a magyar mezőgazdaság. Gazdálkodás, 2006.2., p. 4-17.

34. WISSENSCHAFTLICHER BEIRAT beim BMVEL [2004]: Stellungnahme zu den Beschlüssen des Rates der Europäischen Union zur Reform der Gemeinsamen Agrarpolitik vom 26. Juni. Berichte über Landwirtschaft, 2004 június, p. 165-171.
35. WTO (WORLD TRADE ORGANIZATION) [1995]: Agreement on Agriculture. Genf.

MELLÉKLETEK

A 2003. évi KAP-reform az EU jogszabályaiban

A Tanács rendeletei

- A Tanács 1782/2003/EK rendelete (2003. szeptember 29.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról, továbbá a 2019/93/EGK, 1452/2001/EK, 1453/2001/EK, 1454/2001/EK, 1868/94/EK, 1251/1999/EK, 1254/1999/EK, 1673/2000/EK, 2358/71/EGK és a 2529/2001/EK rendelet módosításáról.
- A Tanács 1783/2003/EK rendelete (2003. szeptember 29.) az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalpból (EMOGA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról szóló 1257/1999/EK rendelet módosításáról.
- A Tanács 1784/2003/EK rendelete (2003. szeptember 29.) a gabonafélék piacának közös szervezéséről.
- A Tanács 1785/2003/EK rendelete (2003. szeptember 29.) a rizs piacának közös szervezéséről.
- A Tanács 1786/2003/EK rendelete (2003. szeptember 29.) a szárított takarmány piacának közös szervezéséről.
- A Tanács 1787/2003/EK rendelete (2003. szeptember 29.) a tej- és tejtermékpiac közös szervezéséről szóló 1255/1999/EK rendelet módosításáról.
- A Tanács 1788/2003/EK rendelete (2003. szeptember 29.) a tej- és tejtermékágazatban illeték megállapításáról.
- A Tanács 21/2004/EK rendelete (2003. december 17.) a juh- és kecskefélék azonosítási és nyilvántartási rendszerének létrehozásáról, valamint az 1782/2003/EK rendelet, továbbá a 92/102/EGK és a 64/432/EGK irányelv módosításáról.
- A Tanács 583/2004/EK rendelete (2004. március 22.) a Cseh Köztársaság, Észtország, Ciprus, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Lengyelország, Szlovénia és Szlovákia Európai Unióhoz való csatlakozása következtében a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló 1782/2003/EK, a szárított takarmány piacának közös szervezéséről szóló 1786/2003/EK, valamint az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalpból (EMOGA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról szóló 1257/1999/EK rendelet módosításáról.
- A Tanács Határozata (2004. március 22.) a Cseh Köztársaság, az Észt Köztársaság, a Ciprusi Köztársaság, a Lett Köztársaság, a Litván Köztársaság, a Magyar Köztársaság, a Máltai Köztársaság, a Lengyel Köztársaság, a Szlovén Köztársaság és a Szlovák Köztársaság csatlakozásának feltételeiről szóló okmányoknak, valamint az Európai Unió alapját képező szerződéseknek a közös agrárpolitika reformját követő kiigazításáról.

- A Tanács 864/2004/EK rendelete (2004. április 29.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló 1782/2003/EK rendelet módosításáról, valamint annak a Cseh Köztársaság, Észtország, Ciprus, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Lengyelország, Szlovénia és Szlovákia Európai Unióhoz való csatlakozása következtében történő kiigazításáról.
- A Tanács 319/2006/EK rendelete (2006. február 20.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló 1782/2003/EK rendelet módosításáról.

A Bizottság rendeletei

- A Bizottság 795/2004/EK rendelete (2004. április 21.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló, 2003. szeptember 29-i 1782/2003/EK tanácsi rendelethez kapcsolódó végrehajtási utasításokról.
- A Bizottság 796/2004/EK rendelete (2004. április 21.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló, 2003. szeptember 29-i 1782/2003/EK tanácsi rendeletben foglalt kölcsönös megfeleltetés betartásához, a modulációhoz és az Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszerhez kapcsolódó végrehajtási utasításokról.
- A Bizottság 118/2005/EK rendelete (2005. január 26.) az 1782/2003/EK tanácsi rendelet VIII. melléklete módosításáról és a rendeletben foglalt, az egységes támogatási rendszer részleges vagy szabad választáson alapuló végrehajtására, valamint az egységes területalapú kifizetési rendszer éves pénzügyi keretére vonatkozó kifizetések felső határainak megállapításáról.
- A Bizottság 239/2005/EK rendelete (2005. február 11.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló, 2003. szeptember 29-i 1782/2003/EK tanácsi rendelet által előírt kölcsönös megfeleltetés, moduláció, valamint integrált igazgatási és ellenőrzési rendszer végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról szóló 796/2004/EK bizottsági rendelet módosításáról és helyesbítéséről.
- A Bizottság 394/2005/EK rendelete (2005. március 8.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló 1782/2003/EK tanácsi rendeletben meghatározott egységes támogatási rendszer végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról szóló 795/2004/EK bizottsági rendelet módosításáról, valamint az 1782/2003/EK rendelettől való eltéréseiről.

- A Bizottság 436/2005/EK rendelete (2005. március 17.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló 1782/2003/EK tanácsi rendelet által előírt kölcsönös megfeleltetés, moduláció, valamint integrált igazgatási és ellenőrzési rendszer végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról szóló 796/2004/EK rendelet módosításáról.
- A Bizottság 570/2005/EK rendelete (2005. április 14.) a 118/2005/EK rendeletnek az 1782/2003/EK tanácsi rendelet 71. cikkének megfelelően történő közvetlen kifizetésekre vonatkozó költségvetési felső határok tekintetében történő módosításáról.
- A Bizottság 606/2005/EK rendelete (2005. április 19.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló 1782/2003/EK tanácsi rendeletben meghatározott egységes támogatási rendszer végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról szóló 795/2004/EK rendelet módosításáról.
- A Bizottság 817/2004/EK rendelete (2004. április 29.) az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalpból (EMOGA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról szóló 1257/1999/EK tanácsi rendelet alkalmazására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról.
- A Bizottság 1085/2005/EK rendelete (2005. július 8.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló 1782/2003/EK tanácsi rendeletben meghatározott egységes támogatási rendszer végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról szóló 795/2004/EK rendelet módosításáról.
- A Bizottság 1655/2004/EK rendelete (2004. szeptember 22.) az 1259/1999/EK tanácsi rendelet 4. cikke által megállapított választható modulációs rendszerről az 1782/2003/EK tanácsi rendelet által megállapított kötelező modulációs rendszerre történő áttérésre vonatkozó szabályok megállapításáról.
- A Bizottság 1701/2005/EK rendelete (2005. október 18.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló 1782/2003/EK tanácsi rendeletben meghatározott egységes támogatási rendszer végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról szóló 795/2004/EK rendelet módosításáról.
- A Bizottság 1973/2004/EK rendelete (2004. október 29.) az 1782/2003/EK tanácsi rendelet IV. és IVa. címeiben meghatározott támogatási rendszereket, továbbá a pihentetett terület alapanyag-termelésre való használatát illetően ugyanezen rendelet alkalmazásának részletes szabályozásáról.
- A Bizottság 1974/2004/EK rendelete (2004. október 29.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról

szóló 1782/2003/EK tanácsi rendeletben meghatározott egyszerűsített kifizetés végrehajtása részletes szabályainak megállapításáról szóló 795/2004/EK rendelet módosításáról.

- ABizottság 1954/2005/EK rendelete (2005. november 29.) a közös agrárpolitikakeretében tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló, 1782/2003/EK tanácsi rendelet által előírt kölcsönös megfeleltetés, moduláció, valamint integrált igazgatási és ellenőrzési rendszer végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról szóló 796/2004/EK rendelet módosításáról és a támogatás kifizetése tekintetében az 1782/2003/EK rendelettől való eltéréseiről.
- A Bizottság 2182/2005/EK rendelete (2005. december 22.) az 1782/2003/EK tanácsi rendelet IV. és IVa. címében meghatározott támogatási rendszereket, továbbá a pihentetett terület alapanyag-termelésre való használatát illetően ugyanezen rendelet alkalmazásának részletes szabályozásáról szóló 1973/2004/EK rendelet módosításáról.
- A Bizottság 2183/2005/EK rendelete (2005. december 22.) a közös agrárpolitika keretében tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló 1782/2003/EK tanácsi rendelet módosításáról, továbbá az 1782/2003/EK tanácsi rendeletben meghatározott egységes támogatási rendszer végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról szóló 795/2004/EK rendelet módosításáról.
- A Bizottság 2184/2005/EK rendelete (2005. december 23.) a közös agrárpolitika keretében tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról szóló 1782/2003/EK tanácsi rendelet alkalmazására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról szóló 796/2004/EK és 1973/2004/EK rendelet módosításáról.

A KAP-reform alkalmazása az EU-tagországokban

Tagország	Részleges leválasztás						A leválasztási modell jellege			A részleges leválasztás alkalmazásának éve	A reform integrálása az SPS-be, az év	
	GOFR-növények		állattenyésztés				üzemsoros	egyszerű hibrid-modell	dinamikus hibrid-modell			
	25% kap-csolt tám.	vagy 40% durumbúza-támogatás	50% juh-és kecske támogatás	100% borjútágási, 40% felnőtt szm. vágási tám.	100% borjútágási, 40% felnőtt szm. vágási tám.	vagy 100% felnőtt szm. vágási tám.						vagy 75% speciális vágóm. tám.
Franciaország	X		X	X			X				2006	2006
Belgium + Luxemburg					X (B)			X (Lux.)			2005	2006 (B), 2005 (L)
Hollandia			X			X					2006	2007
Ausztria				X							2005	2007
Németország											2005	2005
Finnország			X				X				2006	2006
Dánia			X				X				2005	2005
Egyesült Kir.								X (W, Sk)	X (É-Íro.)		2005	2005
Írország								X			2005	2005
Svédország							X		X		2005	2007
Spanyolország	X		X					X			2006	2006
Portugália				X				X			2005	2007
Görögország	X		X					X			2006	2007
Olaszország								X			2005	2006
Málta								X			2007	2007
Szlovénia				X				X			2007	2007
Többi új tag										X	2007-2009	???

Forrás: Gocht – Klemhans – Kovács [2006]

A termőföldpiac ökonómiai sajátosságainak áttekintése

A termőföld minősége a talajadottságoktól, a fekvéstől, a nem-mezőgazdasági hasznosítás lehetőségeitől függően jelentős eltéréseket mutat. Az eltérések következtében – tekintettel a föld elmozdíthatatlanságára is – a földpiacot differenciált helyi (lokális) piacok együtteseként kell felfogni.

A termőföld kereslete és kínálata

A **termőföld kereslete** ún. származékos kereslet: abból vezethető le, hogy a gazdálkodó mekkora termékmennyiség előállítását tervezi, illetve, hogy a termeléshez szükséges erőforrások összetételére vonatkozóan milyen döntéseket hoz. Amennyiben a föld ára (bérleti díja) alacsony, akkor a gazdálkodók a földdel „helyettesítik” a relatíve drágább műtrágyát, gépet, munkaerőt stb., vagyis kisebb fajlagos ráfordításokkal alacsonyabb területi átlaghozamokat állítanak elő. Ezzel szemben a magas földárak a termelési tényezők olyan kombinációit teszik előnyössé, amelyeknél adott mennyiségű földhöz több, viszonylag olcsó munkaerő, gép, műtrágya stb. társul, s ennél fogva intenzívebb földhasználat alakul ki.

Tegyük fel, hogy egy növényi termék (Y) két termelési tényező felhasználásával kerül előállításra:

- F termőföld, valamint
- R az összes többi ráfordítás csomagja (vetőmag, műtrágya, növényvédőszer, gépi munka, élőmunka stb.).

Az ismert mikroökonómiai összefüggés szerint, ha két tényező közül az egyiket valamely rögzített (állandó) szinten használjuk fel a termelésben, akkor a másik tényező optimális felhasználási szintje – amely a nyereség maximalizálását biztosítja – akkor érhető el, ha *határtermékének pénzben kifejezett értéke egyenlő a tényező árával* (VARIAN, 1995). Például az R -ráfordításcsomagra vonatkozóan:

$$\frac{\delta Y}{\delta R} p = q_R,$$

ahol $\frac{\delta Y}{\delta R}$ az R tényező (parciális) határterméke, q_R az R ráfordítás egységára, p pedig

egységnyi termék ára. Ez az összefüggés F minden tetszőlegesen rögzített szintjére vonatkozóan igaz. Hasonló megfontolások alapján mindezek érvényesek a másik ráfordításunk, a termőföld optimális felhasználási szintjére is:

$$\frac{\delta Y}{\delta F} p = q_F,$$

itt $\frac{\delta Y}{\delta F}$ értelemszerűen az F tényező határterméke, q_F pedig az F egységára¹.

¹ A föld ára alatt ez esetben az egy év (vegetációs időszak) időtartamú használathoz kapcsolódó árat (használdozati költséget, bérleti díjat) kell érteni és nem a föld adásvétele során fizetett árat.

Amennyiben a fenti két egyenlet feltételei teljesülnek, akkor egyidejűleg bekövetkezik az az állapot is, hogy a termék bármely adott mennyisége a két termelési tényező optimális (legkisebb költségű) kombinációjával kerül előállításra. Ha ugyanis a két egyenletet elosztjuk egymással, akkor ezt az összefüggést kapjuk:

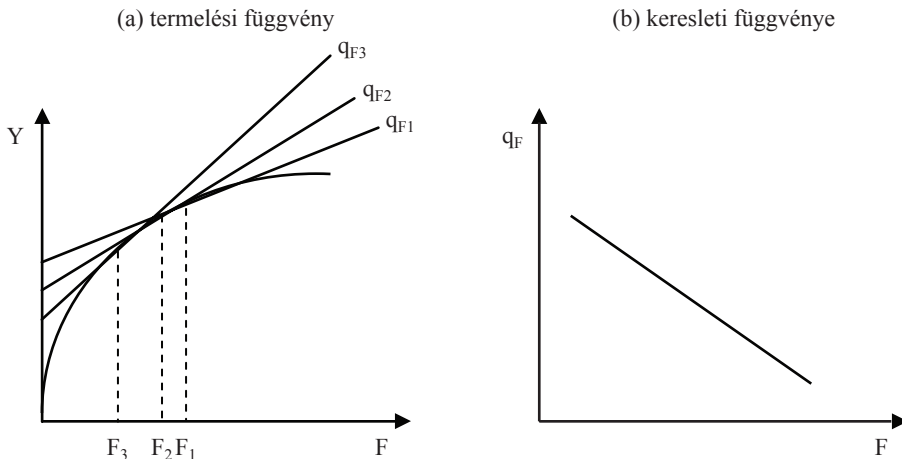
$$\frac{\delta Y}{\delta R} \div \frac{\delta Y}{\delta F} = \frac{q_R}{q_F},$$

vagyis az optimumban a két tényező (parciális) határhozamainak aránya megegyezik árak arányával, ami a költségminimalizálás feltétele (VARIAN 1995).

Ha a termőföld optimális felhasználási szintjeit (keresletét) különböző földárak mellett meghatározzuk (miközben a többi változót állandó értéken tartjuk), akkor megkapjuk a föld $F = F(q_F)$ keresleti függvényéhez tartozó pontokat. Csökkenő határhozam esetén a keresleti függvény is ereszkedő tendenciájú.

M1. ábra

A föld termelési és keresleti függvénye

Forrás: saját ábra

Az M1. ábra (a) részén a termelési függvény meredeksége (a határhozam) azért csökken, mert egyrészt – mivel a föld az egyetlen változó tényező – újabb és újabb hektárjainak a termelésbe történő bevonása a munka és a hozamnövelő ráfordítások állandó szintje mellett történik, vagyis egységnyi földterületre ezekből egyre kevesebb jut. Látjuk, hogy a föld árának emelkedésével egyre meredekebbé váló $q_{F1} \dots q_{F3}$ földár-egyenesek a termelési függvény görbéjét úgy érintik, hogy az érintési pontok által kijelölt $F_1 \dots F_3$ optimális földhasználati szintek rendre csökkennek. Az emelkedő földárak tehát – a csökkenő határhozamok miatt – csökkenő földkeresletet eredményeznek (lásd M1. ábra (b) része). Lineáris termelési függvény esetében a termelési tényező kereslete teljesen rugalmas lenne (görbéje párhuzamos a vízszintes tengellyel), ha pedig a tényezők csak fix arányokban kombinálódhatnának, vagyis egyáltalán nem tudnák helyettesíteni egymást, akkor a kereslet teljesen rugalmatlanná válna (görbéje párhuzamos a függőleges tengellyel).

A termőföld keresleti függvénye annál rugalmasabb, minél kevésbé érvényesül a csökkenő határhozam törvénye, vagyis

- minél jobb a technikai helyettesítési lehetőségek a föld és az egyéb termelési tényezők között és
- minél kevesebb tényező felhasználási szintje rögzített.

A föld keresleti függvénye elmozdul, ha a meghatározásakor állandó szinten tartott változók értéke módosul. *Jobbra fölfelé* tolódik el a föld keresleti függvénye

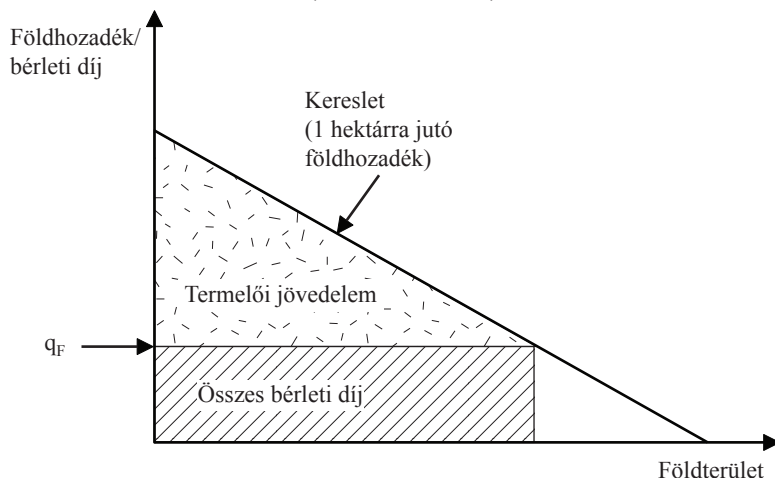
- a technológiai fejlődés hatására (ez a $\delta Y/\delta F$ növekedését eredményezi);
- ha a termékárak (p) emelkednek;
- ha a többi termelési tényező (R) felhasználási szintje nő (ez szintén a $\delta Y/\delta F$ növekedésével jár);
- a helyettesítő ráfordítások ára nő.

A föld keresleti függvénye *balra lefelé* tolódik el, ha a fenti tényezők ellentétesen módosulnak.

Összefoglalva az eddigieket: a mezőgazdasági termelők a termelési tényezők piacán keresletükkel jelennek meg, ahol a tényezőket olyan kombinációban vásárolják meg, hogy ezzel termelésük összköltségét minimalizálják. A föld keresletének alakulása mögött a termelőknek a határhozadékkal (a föld növekvő használata során adódó jövedelemnövekménnyel) kapcsolatos megfontolásai állnak.

A termelők számára ugyanis addig kifizetődő egy további hektár föld igénybevételével bővíteni termelésüket, amíg ennek többletköltsége (pl. az éves bérleti díj) megegyezik az elérhető többletjövedelemmel (termelési érték mínusz a termelés változó költsége a pótlólagos hektáron). A művelt terület növekedésével ez a határhozadék – még homogén termőhelyi adottságokat feltételezve is – csökken, mert egyre kevésbé versenyképes feltételekkel (gyengébb technikával, hiányosabb szakismerettel stb.) rendelkező termelők jelennek meg a színen. Eltérő adottságú földeket tekintve pedig a fokozatosan termelésbe vont gyengébb minőségű területek vezetnek a csökkenő határhozadékhöz. A piaci feltételek mellett kialakuló haszonbérleti díj *minden bérlő számára* azonos lesz *az utolsóként bérbevett egységnyi terület díjával*. Az M2. ábrán a kifizetett összes bérleti díj egyenlő az egységnyi területért járó piaci bérleti díj (q_p) nagyságával azonos magasságú téglalap besatírozott területével, míg a termelőknek jutó jövedelem a fölötte levő világosabb háromszög területének felel meg.

**A termőföld jövedelmének megoszlása a földtulajdonos és a bérlő között
(sematikus ábra)**

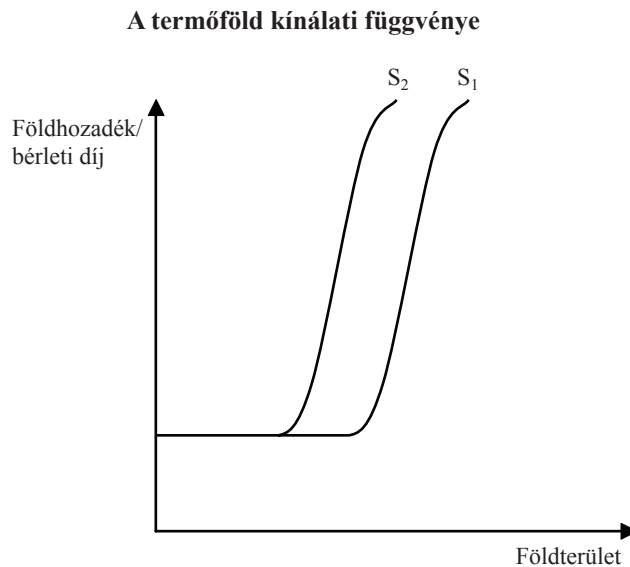
Forrás: Samuelson – Nordhaus [1990] nyomán

Az eddigiekből is kitűnt, hogy a termelők (bérlők) oldaláról megnyilvánuló keresletet alapvetően befolyásolják a bérelt területen folytatott gazdálkodással elérhető pótlólagos jövedelmek. A jövedelmek nagyságát – s ezzel együtt a bérlési díjakat – az alábbi tényezők alakítják:

- a konkrét földterület adottságai: művelési ág, földminőség, felszín-alakulás, táblaméret, szállítási távolságok, kapcsolódó kvóták;
- az üzemi feltételek: az üzemvezető menedzsment-képességei; a likviditási helyzet, a gépek, épületek kapacitása, műszaki színvonala;
- regionális tényezők: éghajlati viszonyok, termelési tradíciók, felvevőpiacok távolsága, egyéb infrastruktúra;
- szupraregionális mezőgazdasági tényezők: jövedelemtámogatások, struktúrapolitikai intézkedések, adóztatás;
- összgazdasági feltételek: munkaerőpiaci helyzet, s ezzel összefüggésben a mezőgazdaságon kívüli elhelyezkedési és kereseti lehetőségek; a potenciális bérlők számának növekedése (pl. a külföldi termelők megjelenése következtében).

A termőföld rendelkezésre álló mennyisége – ritka kivételektől eltekintve – nem bővíthető. Ezért a **termőföld-kínálat** közismert módon meglehetősen rugalmatlan (M3. ábra), vagyis nem, illetve csak kis mértékben reagál a földjövedelem/bérleti díj változására. Csupán igen alacsony földhozadék mellett válhatnak előnyössé az alternatív földhasznosítási lehetőségek (erdősítés, önkéntes szubvencionált területpihentetés). Az M3. ábra alsó rugalmas ágának lefutása ezen alternatíváknak a hasznától függ. Előfordulhat másrészt, hogy nagyon magas földhozadékok hatására a földkínálat növekszik (mocsarak lecsapolása, terméketlen szikes talajok javítása stb. következtében). Hosszabb időszak alatt a földkínálat görbéje a nem-mezőgazdasági célokra történő felhasználás² (lakásépítés, útépités, zöldmezős ipartelepítés stb.) hatására lassanként balra tolódik (S_1 -ből S_2 -be).

M3. ábra

Forrás: Henrichsmeyer – Witzke [1991]

A termőföldpiac egyensúlya

A mezőgazdasági üzemekre vonatkoztatva a növekedés lehetőségét többnyire újabb területek vásárlása vagy bérvétele teremti meg.³ A föld(bérleti)piacon kialakuló árat jelentős mértékben a bérelt földön elérhető üzemi jövedelem határozza meg (M4. ábra).

A termőföld szaporíthatatlan jellegéből adódóan összkínálatát (ha az alternatív hasznosítás és az esetleges szerény bővítés lehetőségétől eltekintünk) adottnak tekinthetjük, amely megegyezik valamely adott körzet összes földterületével (F_0). Azok a gazdálkodók, akik saját tulajdonú földterülettel rendelkeznek, általában maguk művelik földjüket, amennyiben az ebből származó határhozam nagyobb mint a bérleti díj. Ezen területekre tehát jelentkezik egy saját-kereslet (D_s). Ellenkező esetben, vagyis ha a saját művelés kevésbé gazdaságos,

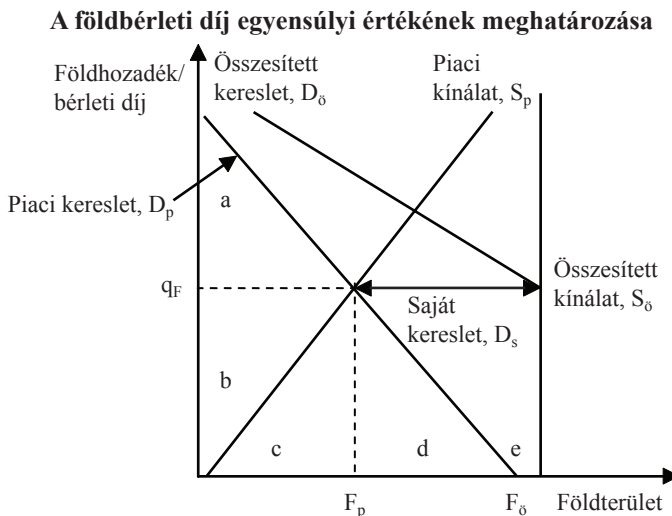
² Magyarországon 2000-2004 között a mezőgazdasági terület átlagosan 5863 ezer hektár volt. Ez 4,2 százalékkal kisebb mint az 1996-2000 évek átlagos mezőgazdasági területe (Agrárgazdasági Statisztikai Zsebkönyv, AKI–KSH, 2005).

³ A továbbiakban abból az egyszerűsített és a valóságtól gyakran eltérő feltételezésből indulunk ki, hogy a föld vételára megegyezik a bérleti díj tőkésített értékével. Ennélfogva a földvásárlás és eladás kérdésével nem foglalkozunk, hanem csak a bérleti viszonyok alakulását vizsgáljuk.

mint a bérbeadás, a tulajdonosok bérbe adják földjüket. A piacon megjelenő földkínálat (S_p) megegyezik az összkínálat (S_δ) és a saját kereslet (D_s) különbségével.

Ezzel szemben jelenik meg a D_p földpiaci kereslet. A földpiacon jelentkező kereslet és kínálat egyensúlya a D_p és az S_p görbék metszéspontja által meghatározott q_F nagyságú ár (bérleti díj) mellett áll elő. Ugyanez az ár adódik a D_p összesített földkeresleti függvény (amely a piaci kereslet és a saját kereslet összegzésével jön létre), valamint a függőleges lefutású S_δ összkínálati függvény metszéspontjában is. Az egyensúlyi helyzetet eredményező haszonbérleti díj *minden bérlő számára* azonos lesz az *utolsóként bérbevett egységnyi terület díjával*. A mezőgazdasági földterületeket bérbe adó tulajdonosok $b+c$ összegű bérleti díjat kapnak, míg a saját tulajdonú földterületen folytatott gazdálkodás „díjazása” $d+e$ -nek felel meg.

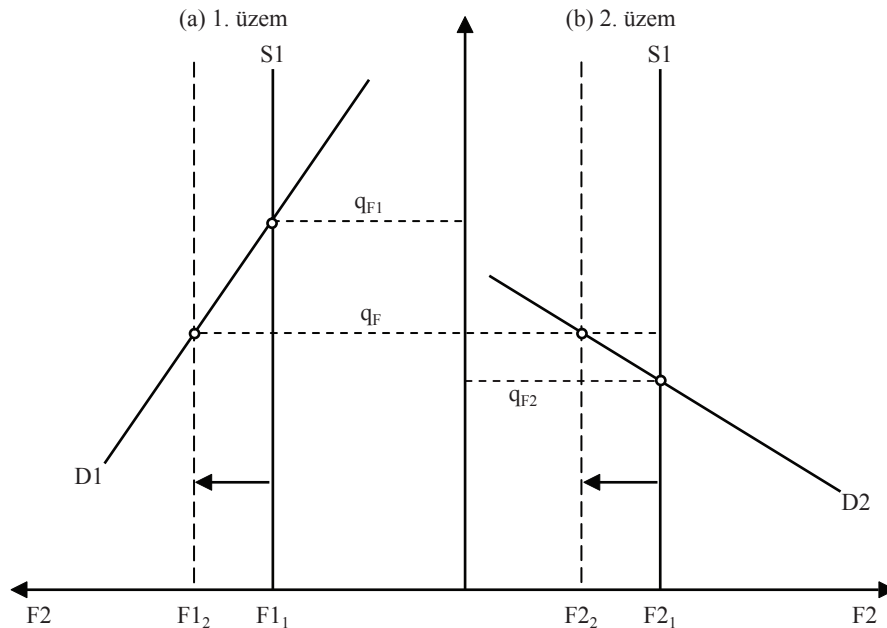
M4. ábra

Forrás: Henze [1987] nyomán

Az üzemek eltérő felszereltsége, a gépek, berendezések műszaki színvonalában, az üzemvezetői képességekben mutatkozó különbségek tehát oda vezetnek, hogy a – tegyük fel: egyébként hasonló adottságú – földek határhozadéka eltérő lesz (M5. ábra)⁴. Azt, hogy a két gazdaságban csökkenő tendenciájú a határhozadék ($D1$ és $D2$), annak tudható be, hogy vannak más, korlátozottan rendelkezésre álló termelési tényezők, növekednek a szállítási költségek stb. Az ábrán bemutatott feltételek mellett kölcsönösen előnyös, ha a kisebb jövedelmezőségű 2. üzem földet ad bérbe a hatékonyabb 1. üzem számára. Kialakul a q_F egyensúlyi ár, amely mellett az erősebb gazdaságok földkereslete egybeesik a gyengébbek földkínálatával.

⁴ Vegyük észre, hogy az 5. ábra két grafikonja közös függőleges tengelyen, a vízszintes tengelyek tükrözésével van felrajzolva.

Földforgalom az eltérő hatékonyságú földhasználók között

Forrás: Henrichsmeyer – Witzke [1991] nyomán

Eddigi feltételezéseink szerint a földhozadék mindkét üzemben megegyezik a bérleti díjjal. A helyi földpiacon a valóságban azonban gyakran nem áll fenn ilyen egyezőség. Ha például nagy számban található erős, fejlődőképes, a föld iránt jelentős potenciális keresletet támasztó gazdaságok a helyi földpiacon, akkor ez – a földhozadéktól többé-kevésbé függetlenül – magas bérleti díjakhoz vezet. Egyes földtulajdonosok és bérlők között kölcsönös oligopol- vagy monopolhelyzet alakulhat ki, amely az ármeghatározódást a tökéletes versenyt feltételező alaphelyzetnél bonyolultabbá teszi. Végül számításba kell venni, hogy bár a termelők döntései nem szakadhatnak el az objektív körülményektől, de lényeges szerepet kell tulajdonítani a szubjektív tényezőknek is, amelyek a döntéshozók preferenciáinak, jövőre vonatkozó várakozásainak, kockázathoz való viszonyának eltéréseiben csapódnak le.

A bérleti díj meghatározása a jövedelem-maradvány módszerével

A földhaszonbérleti díjak nagyságára és típusára vonatkozó javaslatok kialakításánál a következő általános követelményekből indulhatunk ki:

- a javaslatok *vegyék számításba mind a bérbeadó, mind a bérlő méltányolható érdekeit* (így például: a föld termőképességének fenntartása a bérbeadó esetében, a jövedelmező gazdálkodás lehetősége a bérlő oldalán) és biztosítsák a felek hosszú távú elégedettségét;
- a termelés során jelentkező *kockázatok kerüljenek megosztásra* a felek között;
- *a bérlő kapjon minél nagyobb önállóságot* az okszerű gazdálkodási döntések meghozatalában;
- a bérleti díj meghatározására javasolt *módszer egyszerű és könnyen követhető* legyen;

A jövedelem-maradvány meghatározásán alapuló módszer lényege, hogy a kigazdálkodott jövedelem úgy kerül megosztásra a bérlő és a bérbeadó földtulajdonos között, hogy abból előbb kielégítik a bérlő jövedelemigényét, majd a maradványösszeg bérleti díj formájában a földtulajdonoshoz kerül. A gazdálkodót (bérlőt) megillető *vállalkozói jövedelemigénynek* azt a pénzösszeget tekintjük, amely átlagos (a mindenkori jegybanki alapkamatnak megfelelő) „kamatozást” biztosít a termelésben lekötött eszközérték után és tartalmazza a gazdálkodással összefüggő kockázatvállalás utáni jövedelemigényt is⁵. Az elmondottakból az is következik, hogy ezzel a módszerrel a *maximálisan fizethető bérleti díj értékét határozzuk meg*, mert az így számítottnál valamivel is magasabb bérleti díj esetén a vállalkozó (elméletileg) jobban járna, ha a bérelt földön folytatott termelés helyett más módon fektetné be a pénzét.

A földhaszonbérleti díj a konkrét természeti és üzemi adottságokat valamint átlagos időjárási és piaci feltételekkel jellemezhető évet figyelembe véve kerül kiszámításra. Az így meghatározott bérleti díj egy bázisértéket képez, amely – a megosztott kockázatviselés elve alapján és előre pontosan ismert eljárással – évről-évre módosítható a tárgyév konkrét időjárási és piaci viszonyainak megfelelően. Ezzel a módszerrel az ún. *rugalmas pénzberlet* kategóriába sorolható bérleti díjat kapunk.

Az átlagosnál jobb minőségű és adottságú földterületek bérlete után arányosan több bérleti díjat kell fizetnie a bérlőnek (persze ez fordítva is igaz!), és le kell rónia a bérelt földön eszközölt és a berbe adó tulajdonában levő beruházások használatáért járó díjat is (erre később térünk vissza).

⁵ A termelő számára jár természetesen a saját munkája, valamint a családtagok és/vagy a munkavállalók munkája utáni bér is, de ezt esetünkben nem a „méltányos vállalkozói jövedelem” tartalmazza, hanem előzetesen már felszámoltuk a költségek között (a közterhekkel együtt).

A bérelt földterület konkrét hasznosításától függetlenül a földhaszonbérleti díj bázisértékét a búzatermesztés adataiból vezetjük le az alábbi séma szerint:

a búzatermesztésben elérhető termelési érték	Ft/ha
– a búzatermesztés költségei	Ft/ha
= a búzatermesztés jövedelme	Ft/ha
– forgóeszköz-lekötés jövedelemigénye	Ft/ha
– lekötött tárgyi eszközök utáni jövedelemigény	Ft/ha
– vállalkozói kockázat utáni jövedelemigény	Ft/ha
= jövedelem-maradvány vagyis a földhaszonbérleti díj bázisértéke	Ft/ha

A levezetés egyes tételeihez az alábbi megjegyzéseket fűzzük:

- *A búzatermesztésben elérhető termelési érték:* a hozam és az értékesítési átlagár szorzata, megnövelve a közvetlen támogatások összegével.

A példánkban figyelembe vett hozam az 1999–2004. évek átlaghozama, 2004-re 5,1 t/ha átlagterméssel számolva. (Az átlaghozam és a további tételek konkrét értékei az 1. táblázatban találhatóak.)

Az értékesítési átlagár megfelel az 1999–2004. évek átlagárának, 2004-re 23000 Ft/t átlagárat feltételezve.

A figyelembe vett közvetlen támogatások megegyeznek a 2004-re igényelhető egységes területalapú támogatás, valamint a GOFR-növények kiegészítő nemzeti támogatásának összegével.

A melléktermék értékével nem számoltunk, részben a hasznosítás esetlegessége, részben később említendő okok miatt.

A 2004. évre kiszámított termelési egyúttal bázis érték lesz a a későbbi évek ténylegesen fizetendő földhaszonbérleti díjának meghatározásához.

- *A búzatermesztés költségei:* az 1999–2004. évek tesztüzemi átlagköltsége⁶.

A 2004-re vonatkozó költségadatok meghatározása becsléssel történt, az AKI-ban készített költségprognózisok alapul vételével. A költségek között szerepelnek a munkabérek és közterhek, de értelemszerűen nem vettük figyelembe – az itt meghatározandó – földbérleti díjat. A költségszámítás az ún. teljesköltség-módszerrel, a közvetett (általános) költségek teljes körű figyelembe vételével történt.

- *A búzatermesztés jövedelme:* a termelési érték és a termelési költségek különbözete.

Ezt az üzemben felhasználható jövedelemnek tekintjük, tehát jövedelmet terhelő adót nem veszünk számításba. Ezt – a kalkulációs nehézségeken túl – az indokolja, hogy – mint említettük – a termelési értékben nem vettük figyelembe a melléktermék értékét, illetve a bevételek között nem számoltunk az ún. egyéb bevételekkel (pl. az ágazathoz nem kapcsolható támogatásokkal). Ezek a tételek – számításaink szerint – kompenzálják a fel nem számított adót.

⁶ A tesztüzemi ágazati költségszámítás eredményeit és a módszer leírását lásd: Béládi Katalin – Kertész Róbert: A tesztüzemek főbb ágazatainak költség- és jövedelemhelyzete 2002-ben, AKII, Agrárgazdasági Információk 2003/5. szám és a korábbi füzetek.

- *Forgóeszköz-lekötés jövedelemigénye:* az év során átlagosan lekötött forgóeszközérték után felszámított kamatösszeg.

Az év során átlagosan lekötött forgóeszközértéket a búzatermesztés változó költségeinek 50%-ával vettük azonosnak. (A változó költségek a termelés mennyiségével arányosan módosuló költségek. Főbb elemeik a növénytermesztésben: vetőmag-, műtrágya-, növényvédőszer-, öntözési költség stb.)

A kamatszámításhoz használt kamatláb megegyezik a tárgyév végén érvényes jegybanki alapkamattal.

- *Lekötött tárgyi eszközök utáni jövedelemigény:* a búzatermesztésben lekötött gépek, épületek, építmények átlagos értéke. Kalkulációnkban azonosnak vettük az árunövénytermesztő profilú tesztüzemek 1 hektárra jutó tárgyi eszközeinek értékével (125000 Ft).
- *Vállalkozói kockázat utáni jövedelemigény:* a vállalkozót megillető jövedelemrész a mezőgazdasági termelés fokozott kockázatának viselésért. Esetünkben a jövedelem 15%-ával vettük azonosnak.
- *Jövedelem-maradvány; a földhaszonbérleti díj bázisértéke:* a jövedelem csökkentve a forgó- és tárgyeszköz-lekötés, valamint a vállalkozói kockázat jövedelemigényével. Ez szolgál kiindulási alapul a későbbi évek ténylegesen fizetendő földhaszonbérleti díjának meghatározásához.

A számítások levezetése az M1. táblázatban található.

M1. táblázat

**A földbérleti díj kalkulációja
(a búzatermesztés 2004. évi standardizált értékei 20 AK/ha-os szántóföldön)**

	Megnevezés	Jelölés	Számítási képlet	M.e.	Érték
1.	A búza átlagtermése	H		t/ha	3,76
2.	A búza átlagos értékesítési átlagára	\hat{A}		Ft/t	24 500
3.	A búzatermesztéshez igénybe vehető közvetlen támogatások	Kt		Ft/ha	36 500
4.	A termelési érték bázisa	$T\hat{E}_b$	$H*\hat{A}+Kt$	Ft/ha	128 730
5.	Termelési költség	K		Ft/ha	89 683
6.	ebből: változó költség	Kv		Ft/ha	54 871
7.	A búzatermesztés jövedelme	J	$T\hat{E}_b-K$	Ft/ha	39 047
8.	Jegybanki alapkamat 2004. végén	k		%/100	0,1
10.	Forgóeszköz-lekötés jövedelemigénye	Fj	$Kv*0,5*k$	Ft/ha	2 744
11.	Tárgyieszköz-lekötés	T		Ft/ha	125 000
12.	Lekötött tárgyi eszközök jövedelemigénye	Tj	$T*k$	Ft/ha	12 500
13.	Vállalkozói kockázat utáni jövedelemigény	VKj	$J*0,15$	Ft/ha	5 857
14.	Összes vállalkozói jövedelemigény bázisa	Jl_b	$Fj+Tj+VKj$	Ft/ha	21 101
15.	A földbérleti díj bázisértéke	Bd_b	$J-Jl_b$	Ft/ha	17 946
16.	Egy aranykoronára jutó bázis földbérleti díj		$Bd_b/20$	Ft/AK	897,3

Forrás: saját számítások

Az egyes években ténylegesen fizetendő maximális földhaszonbérleti díj (Bd) kiszámítása (a bázisérték évenkénti aktualizálása) a következő képlettel történik:

$$Bd = [Bd_b + (Té - T'é_b - JI + JI_b) \times 0,3] * \frac{AK}{20}$$

ahol:

Bd: a hektáronként fizetendő földhaszonbérleti díj egy adott évben;

AK: a bérelt földterület tényleges hektáronkénti átlagos AK-értéke.

A további jelölések értelmezését lásd az 1. táblázatban.

Mint a 16. táblázat alatti megjegyzés is utal rá, a táblázatban a vastagon kiemelt jelöléssel ellátott tényezők állandó értékűek. Értéküket az 1. táblázatból kell kiolvasni.

Té és *JI* aktuális tárgyévi értékét viszont évente ki kell számítani. Ehhez ismét a 16. táblázatban található képleteket, illetve állandókat kell használni.

A földrészetek AK-értékét az ingatlanyilvántartásból vagy a földhasználati nyilvántartásból kell megállapítani. Külső adatforrások alapján kell meghatározni az alábbi tényezők tárgyévi értékét is:

H: a búza átlagtermése: a tárgyévi termésátlagra vonatkozó adatot „A kalászos gabonák terméseredményei” c. KSH tájékoztató kiadvány (az intézmény honlapján is elérhető) „A kalászos gabonák betakarított területe, termésmennyisége és termésátlaga” c. táblázatának „Búza összesen” sorából kell kiolvasni.

Á: A búza átlagos értékesítési átlagára: a tárgyévi átlagárra vonatkozó adatot a „Mezőgazdasági árak” c. KSH tájékoztató kiadvány (az intézmény honlapján is elérhető) „A mezőgazdasági termékek átlagárai” c. táblázatának „Egyéb búza, élelmezési célra” sorából kell venni.

Az elszámolás időpontjának előrehozása érdekében javasoljuk, hogy a számítások a tárgyév január–októberi átlagárának figyelembevételével történjenek. Ez az ár már december 10-én rendelkezésre áll. (Szükség esetén a január–szeptemberi átlagár is alkalmazható, amelyet a KSH november 10-én tesz közzé.)

T: Az EU közös forrásaiból származó valamint az ahhoz kapcsolódó, nemzeti költségvetésből származó támogatás egy hektár búzatermesztéshez igényelhető tárgyévi összegét az agrártámogatásokra vonatkozó kormányrendelet, illetve FVM miniszteri rendelet(ek) alapján kell megállapítani.

k: jegybanki alapkamat a tárgyév december 10-én (vagy november 10-én; ez összefügg a búzaár vonatkoztatási időpontjával, lásd az *Á* meghatározásánál írottakat). A jegybanki alapkamat aktuális értékét a Magyar Nemzeti Bank honlapján és elektronikus hírügynökségi oldalán teszik közzé.

Az előző oldalon található képlet – első megközelítésben – a következőket jelenti: a bérlő megfizeti a földhaszonbérleti díj bázisértékét, az elért többlet termelési értéken valamint a vállalkozói jövedelemigény növekményén pedig 70:30 százalékos arányban osztozik a tulajdonossal (30% növeli a bérleti díjat). A többlet termelési érték létrejöttében – mint az előzőekből tudjuk – mind a természetes hozam, mind a termelői ár növekedése, továbbá a közvetlen támogatások emelkedése is szerepet játszhat. A vállalkozói jövedelemigény változása viszont a jegybanki alapkammattal függ össze. A termelési érték növekményén történő osztozkodás aránya azért tér el az 50:50 százaléktól a bérlő javára, mert kizárólag ő

finanszírozza a termelést, továbbá, mert egyedül viseli a költségnövekedés kockázatát is. A $Té-Té_b$, illetve $JJ-JJ_b$ különbség persze negatív is lehet (a tárgyév egy hektárra jutó termelési értéke vagy a jövedelemigény nem éri el a bázist), ilyen esetben a különbözet 30 százaléka *csökkenti* a földhaszonbérleti díj bázisértékét.

Az eddig elmondottak arra az esetre érvényesek, amikor a haszonbérbe adott földterület átlagos AK-értéke éppen 20 AK/ha⁷. Ha nem ez a helyzet, akkor az átlagos AK-érték eltérése egyenes arányban növeli vagy csökkenti a bérleti díjat⁸.

Vizsgáljuk meg először, hogy különböző feltételezett 2005. évi hozam-, illetve áralakulás esetén, milyen bérleti díjak fizetésére kerülne sor hektáronként egy átlagosan 20 AK/ha-ra értékelt bérelt terület után (lásd M2. táblázat). A 2005. végi jegybanki alapkamat 7,9%. Miután a jegybanki alapkamat csökkenése (10%-ról 7,9%-ra) mérsékli a bérlő részéről mutatkozó jövedelemigényt, a bérleti díj fizetésére szolgáló jövedelemrész megnő. A fizetendő földhaszonbérleti díj (a termelési érték alakulásától függően) 13518 Ft/ha (676 Ft/AK) és 29688 Ft/ha (1484 AK/ha) között mozog. A földbérleti díj bázisához viszonyított értéke 75,3% és 165,4% között változik. (A tárgyévi termelési érték saját bázisához képest a 91,0%-os és a 132,9%-os határok között ingadozik.) A termőföld bérleti díja – az alkalmazott módszer eredményeként – tehát képes rugalmasan követni a hozam, a termelői ár és a támogatások változását.

Mint látható, kicsi a valószínűsége annak, hogy a bérleti díj – a körülmények kedvezőtlen alakulása következtében – túlságosan nagy mértékben lecsökkenjen. De – megelőzendő a nem várt fejleményeket – a bérleti szerződésbe bele lehet foglalni, hogy a fizetendő földhaszonbérleti díj nem lehet kisebb a bázisérték 75%-ánál.

Egy adott év ismert időjárási és piaci viszonyai mellett a bérleti díjak elsősorban az átlagos AK-értékkel kifejezett földminőségtől függnének. Mint említettük, a bérleti díj egyenes arányban áll az AK-értékkel. Az M2. táblázatból kiolvasható, hogy „közepes hozam és közepes ár” mellett az átlagos 20 AK/ha-os föld bérleti díja 22782 Ft/ha (1139 Ft/AK); míg a 10 aranykoronás földért hektáronként csak 11391 Ft-ot, viszont a 40 aranykoronásért 45564 Ft-ot kell fizetni hektáronként (az egy aranykoronára jutó bérleti díj változatlan marad).

A közös kockázatviselés biztosítása elkerülhetetlenné teszi, hogy a ténylegesen fizetendő földhaszonbérleti díj meghatározása utólag – de természetesen előre ismert módszerrel –, a naptári év végén, esetleg a következő év elején történjen, amikor a szükséges adatok ismertté válnak. A probléma úgy oldható meg, hogy a felek a bérleti díj két részletben történő fizetéséről állapodnak meg. Az első részlet kifizetése az előző év tényadatai alapján történik, majd a második részlet kifizetése előtt – a szükséges adatok birtokában – meghatározzák a tárgyévi tényleges bérleti díjat és – figyelembe véve az első részletfizetést – sor kerül a különbözet kiegyenlítésére.

Véleményünk szerint a leírt módszer a szántó művelési ág mellett alkalmazható a rételegelő és a szőlő-gyümölcsös kategóriában is, mert egyrészt az AK-érték szerinti korrekció biztosítja a bérleti díj szükséges mértékű differenciálódását, másrészt a területen található ültetvény (vagy más befektetés) értéke után kiegészítő díjfizetés határozható meg.

⁷ Ilyenkor a képletben szereplő AK/20 szorzótényező értéke egyenlő 1-gyel, tehát nincs szerepe a Bd -érték meghatározásában.

⁸ Vagyis az egy aranykoronára jutó bérleti díj mindig azonos marad. Ez a hatás hasonló ahhoz az elterjedt gyakorlathoz, amikor bérleti díjként az egy AK-ra jutó fix búzamenyiség pénzértékét határozzák meg a szerződő felek.

**A földbérleti díj alakulása eltérő hozam- és áralakulási feltételek esetén
(2005. évben, 20 AK/ha-os szántóföldön)**

Megnevezés	Feltételezett hozam-, illetve áralakulás					
	alacsony hozam, magas ár	alacsony hozam, közepes ár	közepes hozam, közepes ár	magas hozam, közepes ár	magas hozam, alacsony ár	
Búzahozam, t/ha	3,2	3,2	4,2	5,2	5,2	
Értékesítési átlagár, Ft/t	26 500	24 500	24 500	24 500	22 500	
Közvetlen támogatások, Ft/ha	38 900					
Termelési érték, Ft/ha	123 700	117 300	141 800	166 300	155 900	
Eltérés termelési érték bázisához képest, %	96,1	91,1	110,2	129,2	121,1	
Jegybanksi alapkamat 2005. dec. 31-én, %/100	0,08					
Forgóeszköz-lekötés jövedelemigénye, Ft/ha	2 195					
Lekötött tárgyi eszközök jövedelemigénye, Ft/ha	10 000					
Vállalkozói kockázat utáni jövedelemigény, Ft/ha	5 857					
Összes vállalkozói jövedelemigény, Ft/ha	18 052					
Fizetendő földbérleti díj, Ft/ha	17 352	15 432	22 782	30 132	27 012	
Fizetendő földbérleti díj, Ft/AK	868	772	1 139	1 507	1 351	
Eltérés földbérleti díj bázisértékéhez képest, %	96,7	86	126,9	167,9	150,5	

Forrás: saját számítások

Bérleti díj meghatározása a bérelt földterületen található beruházások után

Amennyiben a bérbe adandó földterületen épület, építmény, ültetvény, melioráció stb. (a továbbiakban: tárgyi eszköz) található, akkor az érte járó bérleti díjat abból kiindulva célszerű meghatározni, hogy „mekkora összegű bérleti díj mellett térülnek meg a tulajdonos állandó költségei?” Miután egyedi jellemzőkkel leírható tárgyi eszközökről van szó, konkrét normatívák nem határozhatók meg, hanem csak a követendő ökonómiai elvek rögzíthetők.

A tulajdonos állandó költségei az alábbi tételekből tevődnek össze:

- *Értékcsökkenési leírás*: kiszámításához meg kell határozni a szóban forgó tárgyi eszköz könyv szerinti nettó értékét (a bérbeadás időpontjában fennálló aktuális értékét), maradványértékét és hátralevő élettartamát.⁹ Lineáris értékcsökkenési leírás esetén a 100/hátralevő élettartam hányados az értékcsökkenési leírás kulcsát adja (%-ban). Az értékcsökkenési leírás éves összege:

$$\acute{E}cs = (A\acute{e} - M\acute{e}) * lk,$$

ahol: $\acute{E}cs$: az értékcsökkenési leírás éves összege, Ft

$A\acute{e}$: a tárgyi eszköz aktuális értéke, Ft

$M\acute{e}$: maradványérték a használati idő végén, Ft

lk : leírási kulcs, %/100.

- *Kamatigény*: a tulajdonos által elvárt jövedelemigény az átlagosan lekötött eszközérték után. Az átlagosan lekötött eszközérték egyenlő: $(A\acute{e} - M\acute{e}) * 0,5$ ¹⁰. Az éves kamatigény a jegybanki alapkamat segítségével határozható meg:

$$Ki = (A\acute{e} - M\acute{e}) * 0,5 * k,$$

ahol: Ki : az átlagosan lekötött eszközérték utáni jövedelemigény, Ft

k : a jegybanki alapkamat, %/100.

- *Fenntartási költség*: a tulajdonos által végzendő állagmegóvást szolgáló éves költség¹¹. Mivel konkrét értékének a meghatározása nehéz, általában becslést alkalmaznak. Hosszabb élettartamú (15-35 év) tárgyi eszközök esetében a bekerülési (pótlási) érték 1-3 százaléka lehet az éves fenntartási költség. Ültetvények esetében nem merül fel.
- *Biztosítási költség*¹²: épületek, építmények tűz- és vihar elleni biztosításának költsége. A biztosítótársaságok irányarai alapján állapítható meg, vagy a bekerülési (pótlási) érték alapján becsülhető. Utóbbi esetben a bekerülési (pótlási) érték 0,5 százalékaival vehető egyenlőnek.

A bérleti díjnak tehát fedeznie kell a tulajdonos fenti költségeit. A leírt módon a tulajdonost minimálisan megillető bérleti díj határozható meg.

⁹ Ha tárgyi eszköz számviteli nyilvántartás szerinti nettó értéke nem határozható meg, vagy ha az jelentősen eltér az aktuális forgalmi értéktől, akkor az utóbbit kell alapul venni. Szükség szerint becsléssel kell meghatározni a hátralevő élettartamot és a maradványértéket is.

¹⁰ Ha a maradványértéktől eltekintünk, akkor az időszak elején aktuális eszközérték 100%-a le van kötve, míg az időszak végére a lekötött eszközérték nullára csökken. Ezért átlagosan lekötött eszközértéknek az aktuális érték 50%-a tekinthető.

¹¹ Nem szükségképpen merül fel ilyen jellegű kiadás minden évben, tehát az élettartam alatti átlagos költségről van szó.

¹² Felszámítása akkor is indokolt lehet, ha ténylegesen nincs biztosítva az eszköz, mert ilyen esetben ez a tétel a tulajdonos fokozott kockázatvállalását kompenzálja.

A sorozatban eddig megjelent tanulmányok**1997**

1997. 1. Dorgai László, Horváth Imre, Kissné Bársony Erzsébet, Tóth Erzsébet:
Az Európai Unió regionális politikája és hatása az új tagországokra
1997. 2. Glattfelder Béla, Ráki Zoltán, Guba Mária, Janowszky Zsolt:
Piacvédelmi lehetőségeink az Európai Unióhoz való csatlakozásunkig
1997. 3. Janowszky Zsolt:
A vetőmagtermelés helyzete és a piaci egyensúlyt befolyásoló főbb tényező
1997. 4. Alvincz József, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
Változások az élelmiszeripari és kereskedelmi vállalatok világában
1997. 5. Gábor Judit:
Az importvédelem nemzetközi tapasztalata

1998

1998. 1. Wagner Hartmut:
A magyar agrár- és élelmiszeripari export piaci és termékszerkezete 1991-1996
1998. 2. Alvincz József, Borszéki Éva, Harza Lajos, Tanka Endre:
Az agrártámogatási rendszer EU és GATT-konform továbbfejlesztése
(Az AGENDA 2000)
1998. 3. Ángyán József, Dorgai László, Halász Tibor, Janowszky János, Makovényi
Ferenc, Ónodi Gábor, Podmaniczky László, Szenci Győző, Szepesi András,
Veöreös György:
Az országos területrendezési terv agrárvonatkozásainak megalapozása
1998. 4. Kissné Bársony Erzsébet:
A keletnémet mezőgazdaság átalakulásának főbb tapasztalatai
1998. 5. Balogh Ádám, Harza Lajos:
A vagyon-, a tulajdon-, és a tőkeviszonyok változása a mezőgazdaságban
1998. 6. Lévai Péter, Szijjártó András:
Mezőgazdasági programok a cigányság körében
1998. 7. Vissyné Takács Mara:
A fontosabb iparinövény ágazatok helyzete és feladatai az EU szabályozás
tükrében
1998. 8. Tóth Erzsébet:
A foglalkoztatás térségi feszültségei – megoldási esélyek és lehetőségek
1998. 9. Dorgai László, Hinora Ferenc, Tassy Sándor:
Területfejlesztés – vidékfejlesztés

1998. 10. Szőke Gyula:
A közraktárak lehetséges szerepe a magyar gabonapiaci politikában
1998. 11. Csillag István:
A gabonavertikum működése, növekedési tendenciái és a változás irányai
1998. 12. Szabó Márton:
A hazai élelmiszerfogyasztás szerkezetének változásai a 90-es években és a várható jövőbeli tendenciák
1998. 13. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unió marhahús-termelésének közös piacsabályai és várható hatásuk a magyar marhahús-ágazatra
1998. 14. Alvincz József, Szűcs István:
Az élelmiszergazdaság szerkezete
1998. 15. Tanka Endre:
Agrár-finanszírozás a fejlett piacgazdaságokban (Adalékok és tanulságok)
1998. 16. Szűcs István, Udovecz Gábor (szerk):
Az agrárgazdaság jelenlegi helyzete és várható versenyésélyei
1998. 17. Kukovics Sándor:
A tulajdoni, a vállalati és a termelési szerkezet, valamint a foglalkoztatási viszonyok átalakulása a magyar mezőgazdaságban
1998. 18. Erdész Ferencné:
Az almaágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei a csatlakozási felkészülésben
1998. 19. Kartali János:
Magyarország és az EU közötti agrár-külkereskedelem a kilencvenes években

1999

1999. 1. Gábor Judit, Stauder Márta:
A kereskedelmi láncok és az élelmiszertermelők kapcsolatának változásai
1999. 2. Kürthy Gyöngyi, Szűcs István:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás ágazati felkészülésének fejlesztési forrásigénye
1999. 3. Harza Lajos, Tanka Endre:
A vidékfejlesztés megújuló intézményi háttere
1999. 4. Wagner Hartmut:
Az exportfinanszírozás és exporthitel-biztosítás helyzete és szerepe a magyar agrárexportban
1999. 5. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás felkészülési tennivalói és fejlesztési-forrás igénye a baromfiágazatban

1999. 6. Orbánné Nagy Mária:
Az állati eredetű termékek külkereskedelmének lehetőségei és korlátai az EU-csatlakozásig
1999. 7. Vissyné Takács Mara:
A dohány ágazat vertikális integrációja Magyarországon és az EU-ban
1999. 8. Dorgai László, Stauder Márta, Tóth Erzsébet, Varga Gyula:
Mezőgazdaságunk üzemi rendszere, kezelésének tennivalói a követelmények és az EU tapasztalatainak tükrében
1999. 9. Szabó Márton:
Vertikális koordináció és integráció az EU és Magyarország tejgazdaságában
1999. 10. Juhász Anikó:
Vertikális koordináció és integráció a zöldség-gyümölcs szektorban
1999. 11. Ráki Zoltán, Guba Mária:
Az AGENDA 2000-ben előirányozott szabályozás várható hatása a szarvasmarha-ágazatban
1999. 12. Dorgai László, Miskó Krisztina:
A vidékfejlesztés finanszírozása az Európai Unióban
1999. 13. Burgerné Gimes Anna, Kovács Csaba, Tóth Krisztina:
A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete
1999. 14. Alvincz József, Harza Lajos, Illés Róbert, Szűcs István, Tanka Endre:
Változások a gazdálkodás földviszonyaiban - Egy mikrofelvétel tanulságai
1999. 15. Kartali János, Juhász Anikó, Gábor Judit, Stauder Márta, Wagner Hartmut, Szabó Márton, Orbánné Nagy Mária, Vissyné Takács Mara:
A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar EU-érettségének piaci és kereskedelmi vonatkozásai

2000

2000. 1. Udovecz Gábor (szerk.):
Jövedelemhiány és versenyképyszer a magyar mezőgazdaságban
2000. 2. Kissné Bársony Erzsébet:
Az ökgazdálkodás szabályozási rendszerének EU-konform továbbfejlesztése az AGENDA 2000 tükrében
2000. 3. Tanka Endre:
A földhasznóbérlet korszerűsítési igényei és lehetőségei
2000. 4. Guba Mária, Janowszky Zsolt, Ráki Zoltán:
A magyar juhászat hatékonyság-növelési esélyei és a szabályozás EU-konform továbbfejlesztése
2000. 5. Gábor Judit, Wagner Hartmut:
Élelmiszergazdaságunk rövid távú piaci kilátásai

2000. 6. Laczkó András, Szőke Gyula:
Az Agenda 2000 hatása az EU és a magyar gabonapiaci szabályozásra
2000. 7. Kartali János:
A magyar agrárkülpiaconra ható világgazdasági tényezők (válságok, liberalizáció, nemzetközi egyezmények) alakulása
2000. 8. Stauder Márta:
Az élelmiszerek disztribúciós rendszerének fejlődése, különös tekintettel a kereskedelmi logisztikára
2000. 9. Popp József (szerk.):
Főbb mezőgazdasági ágazataink fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2000. 10. Popp József (szerk.):
Főbb agrárgazdasági ágazataink szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 11. Tóth Erzsébet:
Az átalakult mezőgazdasági szövetkezetek gazdálkodásának főbb jellemzői (1989-1998)
2000. 12. Szabó Márton:
Külföldi érdekeltségű vállalatok a magyar élelmiszeriparban és hatásuk az EU-csatlakozásra
2000. 13. Tóth Erzsébet (szerk.):
A mezőgazdasági foglalkoztatás és alternatív lehetőségei
2000. 14. Erdész Ferencné, Radóczné Kocsis Teréz:
A zöldség-gyümölcs és a szőlő-bor ágazatok hatékonyságának növelése és szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 15. Alvincz József, Varga Tibor:
A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei

2001

2001. 1. Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária:
A WTO egyezmény hatása a magyar agrárpolitika jelenére, jövőjére és teendőire
2001. 2. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Tóth Erzsébet:
Az agrárfoglalkoztatás jellemzői, különös tekintettel a nők munkerő-piaci helyzetére (1990-2000)
2001. 3. Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmány termékpálya problémái
2001. 4. Juhász Anikó, Szabó Márton:
Az EU és Magyarország közötti agrárkereskedelem liberalizációjának hatásai

2001. 5. Erdész Ferencné, Laczkó András, Popp József (szerk.), Potori Norbert, Radócné Kocsis Teréz:
Az agrárszabályozási rendszer értékelése és továbbfejlesztése 2002-re
2001. 6. Kürthy Gyöngyi, Popp József (szerk.), Potori Norbert:
Az OECD tagországok mezőgazdaságának támogatottsága az új metodika alapján – különös tekintettel Magyarországra
2001. 7. Alvincz József (szerk.), Antal Katalin, Harza Lajos, Mészáros Sándor, Péter Krisztina, Spitalásky Márta, Varga Tibor:
A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők
2001. 8. Nyárs Levente:
A méhészeti ágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei

2002

2002. 1. Orbánné Nagy Mária:
A magyar élelmiszergazdaság termelői és fogyasztói árai az Európai Unió árainak tükrében
2002. 2. Gábor Judit, Stauder Márta:
Az agrártermékek kereskedelmének új irányzatai, különös tekintettel az elektronikus kereskedelemre
2002. 3. Mészáros Sándor:
A magyar csatlakozás agrárgazdasági hatásainak összehasonlítása az EU modellszámításaival
2002. 4. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Székely Erika, Tóth Erzsébet (szerk.):
Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2002. 5. Radócné Kocsis Teréz:
Az Európai Unió új közös borspiaci rendtartásának termelési potenciált befolyásoló elemei és azok várható hatása a hazai termelőalapok változására
2002. 6. Dorgai László, Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária, Stauder Márta, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
A WTO tárgyalások magyar agrárgazdaságot érintő 2001. évi fejleményei
2002. 7. Nyárs Levente – Papp Gergely:
Az állati eredetű termékek feldolgozásának versenyhelyzete
2002. 8. Popp József:
Az USA agrárpolitikájának gyakorlata napjainkig
2002. 9. Juhász Anikó, Kartali János (szerk.), Wagner Hartmut:
A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után

2003

2003. 1. Varga Tibor:
A támogatások költség-haszon szemléletű elemzésének lehetőségei
2003. 2. Dorgai László, Keszthelyi Szilárd, Miskó Krisztina:
Gazdaságilag életképes üzemek az Európai Unió modernizációs támogatásainak alkalmazása szempontjából
2003. 3. Alvincz József, Guba Mária:
Az egyéni mezőgazdasági termelők jövedelmének adóztatása
2003. 4. Hamza Eszter:
Agrárfoglalkoztatás hátrányos helyzetű térségekben – uniós lehetőségek gyakorlati alkalmazása
2003. 5. Orbánné Nagy Mária:
Az élelmiszerfogyasztás és a fogyasztói árak konvergenciája Magyarország és az EU között
2003. 6. Stauder Márta:
Az agrár- és élelmiszertermékek belföldi kereskedelme a kilencvenes években és napjainkban
2003. 7. Mizik Tamás:
Magyarország és az Európai Unió adórendszere – különös tekintettel a mezőgazdaságra
2003. 8. Popp József:
Az agrárpolitikák mozgásteret a nemzetközi kereskedelem liberalizálásának tükrében

2004

2004. 1. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén (I. kötet: Növényi termékek)
2004. 2. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén (II. kötet: Állati termékek)
2004. 3. Antal Katalin, Guba Mária, Kovács Henrietta:
Mezőgazdaság helyzete az agrártörvény hatálybalépését követő időszakban
2004. 4. Nyárs Levente, Papp Gergely, Vőneki Éva:
A főbb hazai állattenyésztési ágazatok kilátásai az Európai Unióban
2004. 5. Popp József, Potori Norbert, Udovecz Gábor:
A Közös Agrárpolitika alkalmazása Magyarországon

2004. 6. Dorgai László (szerk.):
A magyarországi birtokstruktúra, a birtokrendezési stratégia megalapozása
2004. 7. Potori Norbert, Udovecz Gábor (szerk.):
Az EU-csatlakozás várható hatásai a magyar mezőgazdaságban 2006-ig
2004. 8. Potori Norbert (szerk.):
A főbb mezőgazdasági ágazatok élet- és versenyképességének követelményei

2005

2005. 1. Antal Katalin, Guba Mária, Hodina Péter, Lámfalusi Ibolya, Rontóné Nagy Zsuzsanna:
A külföldi tőke szerepe és a gazdálkodás eredményességére gyakorolt hatása a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban
2005. 2. Kartali János, Kürti Andrea, Orbánné Nagy Mária, Wagner Hartmut:
A globális gazdasági és demográfiai változások hatása az agrár-külkereskedelemre
2005. 3. Juhász Anikó (szerk.):
Piaci erőviszonyok alakulása a belföldi élelmiszerpiac szereplői között
2005. 4. Dorgai László (szerk.):
Termelői szerveződések, termelői csoportok a mezőgazdaságban
2005. 5. Popp József (szerk.), Potori Norbert (szerk.), Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmánytermelés és -felhasználás elemzése, különös tekintettel az abraktakarmány-keverékek gyártására
2005. 6. Kapronczai István (szerk.), Korondiné Dobolyi Emese, Kovács Henrietta, Kürti Andrea, Varga Edina, Vágó Szabolcs:
A mezőgazdasági termelők alkalmazkodóképességének jellemzői (Gazdálkodói válaszok időszerű kérdésekre)

2006

2006. 1. Bánáti Diána (szerk.), Popp József (szerk.):
Élelmiszer-biztonság a nemzetközi kereskedelem tükrében
2006. 2. Hamza Eszter, Tóth Erzsébet:
Az egyéni gazdaságok eltartó-képessége, megélhetésben betöltött szerepe
2006. 3. Orbánné Nagy Mária (szerk.):
Az élelmiszeripar strukturális átalakulása (1997-2005)
2006. 4. Kovács Gábor:
A KAP-reform várható hatásai a mezőgazdasági üzemek termelésére és a földhasználati viszonyokra

A kiadványok korlátozott példányszámban megrendelhetők a következő telefonszámon: Kamarásné Hegedűs Nóra: 06-1-476-3064